

LAARI 2014

Vuosikirja

Suomen maatalousmuseo Sarka

SUOMEN
MAATALOUSHUSEO
Sarka

LAARI 2014 – Suomen maatalousmuseo Saran vuosikirja

Toimittaja: Elsa Hietala
Taitto: TA-Taitto

Kannen taitto: Kirsi Laine / Suomen maatalousmuseo Sarka.
Etukannen kuva: Tanja Altti / Suomen maatalousmuseo Sarka.

Paperi: G-Print 115 g/m²

Painopaikka: Saarijärven Offset Oy, 2015
ISSN: 1796-3990

Sisällys

Elsa Hietala	Esipuhe	4
Teppo Korhonen	Karjasuojasta tuotantorakennukseksi	6
Elsa Hietala	Latojen historiaa ja Suomen maatalousmuseon latonäyttely	29
Kirsi Laine	Riihet	40
Juha Hirvilampi	Kuivurit Suomessa 1900–1960	47
Elsa Hietala	Säilytyspaikoista suojelukohteiksi – Aitoista, luhdeista ja lainajvästöistä	59
Sirkka-Liisa Ranta	Pihapiiri muuttaa muotoaan	69
Elsa Hietala	Toivosen Eläinpuisto ja Talonpojanmuseo – Suomen maatalousmuseon kesäkohde 2014	78
	Suomen maatalousmuseosäitiön toimintakertomus 2014	80

Esipuhe

Suomen maatalousmuseo Saran vuosikirja Laari 2014 ilmestyy nyt yhdeksännen ker-
ran. Teemaksi tähän kirjaan valittiin maatalousrakennukset, jotka ovat osin ajassa eläviä, osin maisemasta vähitellen katoavia maataloushistorian muistomerkkejä. Suurin osa perinteisen maatalouden rakennuksista on jo kadonnut tai ainakin poistunut alkuperäisestä käytöstään. Maatalouden tärkeimmät työvaiheet ovat tekniikan suuresta kehityksestä huolimatta pysyneet samoina ja onkin mielenkiintoista nähdä mitkä rakennukset jatkavat perinteisten rakennusten tehtäviä maatilan arjessa. Ja toisaalta, mikä on tähän päivään saakka säilyneiden perinnerakennusten tehtävä tänä päivänä?

Historialliseen maatalouteen erikoistunut kansatieteilijä, dosentti Teppo Korhonen, on kirjoittanut vuosikirjaamme varten artikkelin navetoista. Artikkelissa käsitellään hyvin kattavasti karjasuojan kehitys esihistorialliselta ajalta tähän päivään saakka. Korhonen ottaa esille navetan rakennusperinteen maantieteelliset erot sekä esittelee niin tyyppillisimmät, kuin harvinaisimmatkin navettarakennukset. Rakennustapojen muutos on seurausta muuttuneista työtavoista ja tuotannon vaatimuksista, joiden taustalla puolestaan ovat monet taloudelliset ja jopa yhteiskunnalliset tekijät.

Maatilan pihapiirin muutoksista 1900-luvulla julkaistaan tässä yhteydessä

kansatieteilijä Sirkka-Liisa Rannan teoksesta *Maatilan pihapiiri* kokoava loppukappale. Miten ovat muuttuneet ajassa pihapiirin rakennusten sijoittelu ja toiminnat? Mil-
lainen vaikutus maaseudun rakennemuutoksella on ollut maaseudun maisemaan ja miten rakentamiseen ovat vaikuttaneet muotivirtaukset ja tyyppitaloratkaisut?

Suomen maatalousmuseo Saran henkilökunta on kirjoittanut vuosikirjaan tänä vuonna useita artikkeleja. Suuren ja kattavan arkistolahjoituksen perusteella kuivureiden kehityksestä artikkelin on kirjoittanut kokoelmapäällikkö Juha Hirvilampi. Riihistä rakennuksina, niiden käytöstä sekä huomioita riihiin sijainnista isojakokarttojen perusteella on koonnut museolehtori Kirsi Laine. Aitoista ja ladoista sekä niihin liittyvistä suoje- ja kunnostushankkeista on vuosikirjaan kirjoittanut allekirjoittanut, amanuenssi Elsa Hietala.

Museon vuoteen 2014 mahtui jälleen paljon toimintaa, tapahtumia ja näyttelyitä, joista voi lukea perinteiseen tapaan julkaisumme loppuun sijoitetusta kuvitetusta vuosikertomuksesta. Kiitän lämpimästi kaikkia julkaisumme kirjoittaneita sekä kuluneen vuoden aikana toiminnassamme mukana olleita!

Elsa Hietala
amanuenssi

Karjasuojasta tuotantorakennukseksi

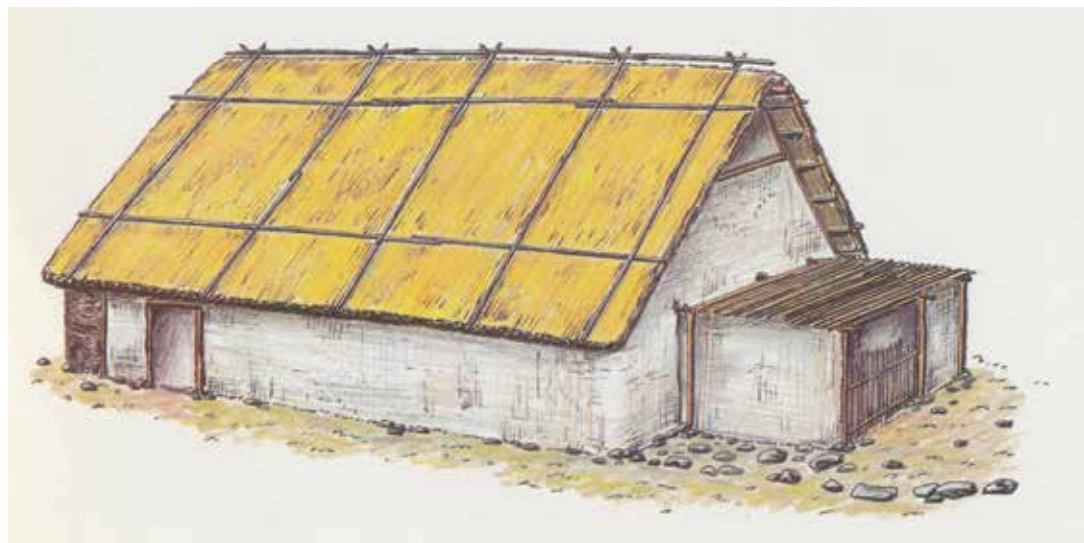
Esihistoriallisen ajan perintö

Ilmastomme on siksi ankara, että karjalle oli tehtävä seinitetty tila talven yli selviämiseksi. Kesällä karja oli laidunnettava ja taas koottava lypsettäväksi joko karjapihaan tai karjasuojaan sekä suojattava yöksi pedoilta.

Vanhin karjasuoja lienee ollut esihistoriallisella ajalla asuintilojen jatkeena sijainnut tila, vaikka kivetyllä lattialla varustettu itsenäinen karjasuojakin on mahdollisesti ollut käytössä. (Kuva 1) Seinämateriaalina näissäkin rakennuksissa käytettiin ainakin pronssikaudelta lähtien savella siveltyä ok-sapunosta. Nakkilan Rieskaronmäen talon navettaosaan mahtui 3–4 lehmää ja pari karsinaa pienkarjaa varten. Rakennuksen

päädystä lienee sijainnut talvirehulava, *talas*, joka oli aikoinaan niin leimallinen yksityiskohta, että siitä johdettiin koko rakennukselle nimitys *talo*. (Salo 1984, 115-117; Lehtosalo-Hilander 1984, 333)

Maataloudessa karjataloushaara jäi 1870-luvulle saakka selvästi maanviljelyn varjoon. Viljasta saatiin jokapäiväinen leipä, jota karjantuotteet täydensivät särpimen muodossa. Talonpoikaiselle maanviljelijälle karjatalous olikin ensisijaisesti maanviljelyn välttämätön tuki. Karjasta saatiin vetoa peltotöihin ja muihin ajoihin sekä lantaa peltojen lannoittamiseen. Näistä vain vetoa tarve kyettiin turvamaan riittävästi hevosen ja vetohärkien avulla, kun taas lannantuotannon kohdalla oli jatkuvasti

Kuva 1. Nakkilan Rieskaronmäen pronssikautisen talon rekonstruktio. – Salo 1984, 116.

vajausta. Varsinaisten karjantuotteiden eli maidon, lihan, nahkan, villan jne. tuotanto oli toissijaista siitä syystä, että pelkäämään oman kulutuksen tyydyttämistä pidettiin riittävänä. Vain Pohjanmaalla, Perä-Pohjolassa ja paikoin Itä-Suomessa karjantuotteita tuotettiin myyntiä varten. (Soininen 1974, 200)

Ehkä jo nuoremmalla rautakaudella, mutta viimeistään keskiajalla yhteiskunta alkoi jakaantua selviin sosiaalisen kerroksiin, joista ylimmän nenään karjan tuotamat tuoksut muuttuivat ennen pitkää epämiellyttäväksi hajuksi. Tämä heijastui rakentamisessa muun muassa siten, että karja sai omat sijansa asuinrakennuksesta loitommalla, parhaimmillaan erityisen karjapihan ääreltä. Ensi kädessä kysymys oli siitä, haluttiinko asua liki karjaa ja hoitaa se tehokkaasti vähällä vaivalla vai olla hygienisistä syistä kauempana ja käyttää enemmän työvoimaa. Ratkaistava oli myös, haluttiinko lanta käsitellä peltoa varten sisällä karjasuojassa sekoittamalla siihen kuivikkeita vai kasaamalla se tunkioksi jonkin pihaan. Rehusuojat haluttiin sijoittaa karjasuojan lähelle. Karjan juoma- ja haudevesien saantia varten kaivon ja keittokodan paikan tuli olla liki karjasuojaa. Käytännöllisyyden ja hygienisyyden ongelmat ja ristiriidat ratkaistiin eri tavoin. Säätöteleviä tekijöitä olivat karjan määrä ja kotipihaan karjarakennustyyppi, kesänavetan käyttö sekä karjamaja ja kesäpaikkakäytäntö. (Korhonen 2006, 39) Lannanhuollollisesti karjasuojat jakautuvat kahteen päätyyppiin.

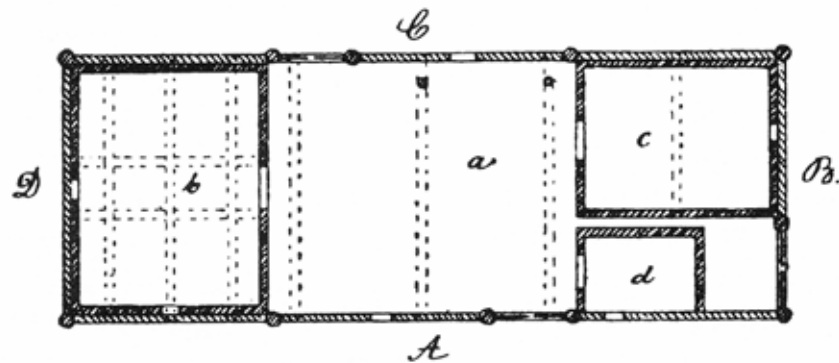
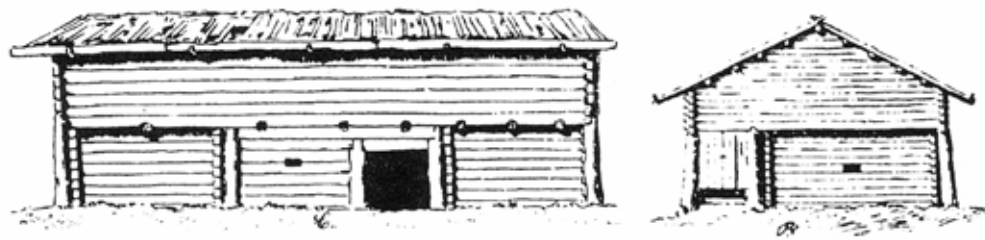
Karjalainen sekasontanavetta

Maamme vanhimmat karjasuojat olivat sekasontanavetoita. Niissä erotetaan kaksi päätyyppiä. Ensimmäisessä (Kuva 2) perusosan muodostaa patsaiden varassa oleva rehusuoja (*luhti, saraja*) ja sen alle jäävä tila

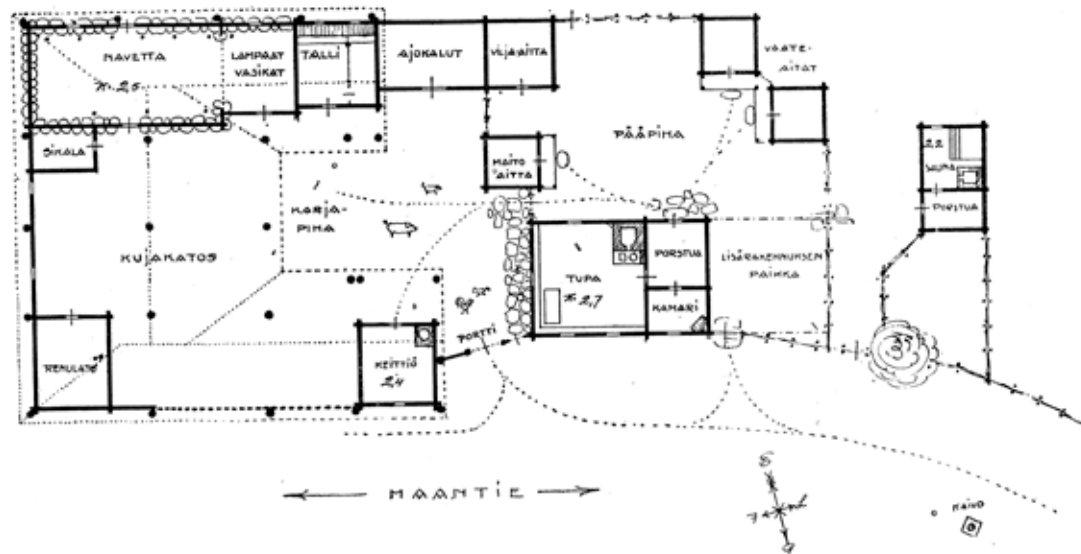
(*tanhua, kuja*). Termit *tanhua*, *luhti*, ja *kuja* viittaavat pohjoismaiseen lähtökohtaan (vrt. *tä, loft* ja *kvi*). Ensimmäisen kristillisen vuosituhannen lopulla omaksuttiin Laatokan eteläpuolelle ja sieltä edelleen pohjoiseen suomalaisseuduille lamasalvostekniikalla laadittu nautakarjan suoja, sikäläisittäin *läävä* (< ven. hljev), joka sijoitettiin erilliseksi huoneeksi tanhuaan. Tästä rakennuskompleksista käytetään kirjallisuudessa leimallisimman rakennuspiirteensä perusteella nimitystä *patsasnavetta* ja levinneisyysalueensa mukaisesti *karjalainen karjakartano*. Varhemmin karja oli tanhuassa irrallaan, tuulensuojana ja liikkumaesteenä palveli vain hatara seinä. Joissakin patsasnavetoissa eläimet saivat olla vapaina, joten lantaa ei tarvinnut erikseen levittää kuten tavallisissa sekasontanavetoissa. Liika lanta sentään luotiin ulos myös karjalaistyyppisistä navetoista. (Vilkuna 1960, 37, 44)

Lannalle alttiit osat rakennettiin myöhemmin niin sanotulla varhopatsastekniikalla tai lamasalvotuista seinistä, jotka olivat erillään varsinaisesta rakennuksen rungosta. Patsasnavetta on ollut vanhastaan käytössä Inkerissä, Karjalan kannaksella, Raja-Karjalassa ja Vienassa sekä tietenkin etelämpänä Venäjällä. Niilo Valonen luonnehti yllä kuvattua rakennustyyppiä vanhaksi itämerensuomalaiseksi malliksi. Tässä yhteydessä on syytä muistaa, että Suomenlahden pohjukan alueelta tunnetaan muutakin skandinaavislähtöistä rakennusterminologiaa, joka on selitetty palautuvaksi viikinkiaikaan asti. (Korhonen 2000, 99-115)

Uudempiä tietoja patsasnavetasta on Etelä-Karjalasta (Kuva 3) ja Savosta sekä rajan pinnasta Pohjois-Karjalasta ja Kainuusta. Ne osoittavat, että ratkaisu oli ekspansiivinen vielä varsin myöhään. Se perustui karjasuojan helpoimmin lahoavien tilojen tavallista helpompaan uusittavuuteen eli siihen, että patsaiden kannattama salvottu

Kuva 2. Karjalainen patsasnavetta Jaakkimassa 1870-luvulla. – Vilkuna 1960, 41.

Kuva 3. Karjalainen pihapiiri Muolaalla vuonna 1917. Vasemmalla kookas karjakartano kujiineen. – Åberg 1929, kuva 70.

heinäsuoja saatettiin pitää paikallaan uusittaessa sen alta virtsan ja lannan nopeasti mädännyttämä, omille nurkilleen salvottu läävä – tai ainakin vaihtaa sen alimmat seinähirret. (Korhonen 1999, 356-358; Vilkuna 1960, 36)

Viimeisen esiintymisvaiheen aikana ennen toista maailmansotaa rehusuojan alla tanhuassa sijaitsivat erillisinä huoneina navetat, lampola, sikopahnat, karjakeittiöt, ruumenhuoneet ja käymälät. Tanhuan asukkaaksi jäi lopulta vain hevonen. Hevosen kujassa pitämisen yleistyminen Itä-Suomessa johtui siitä, että talli ei läntisenä tulokkanaan ennättänyt kotiutua kaikkialle. Hevonen sopikin hyvin kujan asukiksi kylmää hyvin kestävänsä ja koska sen päällä saattoi hyvin pitää lointa, sillä hevonen ei yleensä talvella makaa öisin kuten lehmä. Patsasnavettoja

ei yleensä tyhjennetty sisäruokintakaudella. Kertyneestä lannasta vietiin ulos, – yleensä kujan – vain niin sanottu ylimääräinen lanta. Navetta tyhjennettiin lannasta kokonaan vasta keväällä. Mikäli lehmät saivat liikkua vapaasti, levisi lanta navettaan tasaisesti eikä sitä tarvinnut tasoitella. (Vilkuna 1976, 74)

Läntinen sekasontanavetta

Toisessa sekasontanavetan alatyypissä, *läntisessä hirsivalvosnavetassa* (Kuva 4), salvottu rehulato seisoi pääsääntöisesti karjasuojan rinnalla, ei sen päällä. Muutamissa läntisissäkin eläinsuojissa rehusuojana oli vanhastaan parvi, mutta valtamuodoksi tuli malli, jossa eläinsuojien yhteydessä tai niiden lähellä sijaitsi oma lato. (Valonen & Korhonen 2006, 39.) Täälläkin lanta kertyi

Kuva 4. Sekasontanavetan sisänäkymä Konnevedellä Keski-Suomessa vuonna 1926. – Vuorela 1975, 370.

eläinten alle liikkuma- ja makuupohjaksi, kunnes karjan selät koskettivat välikattoa. Navetta oli silloin tyhjennettävä, ei kuitenkaan kokonaan, sillä lannan kemiallinen palaminen piti suojan lämpimänä. Liikkumatason kohoamisen vuoksi tila oli tavallisesti vailla sisustusta. Sekasontanavetassa käytettiin runsaasti kuivikkeita, jotka pitivät karjan oleskelupohjan kuivana ja samalla lisäsivät suojasta saatavan pellonhöystömäärän moninkertaiseksi edistäen etenkin kuusenhavuisen lannan palamista. (Vuorela 1976, 72)

Karjan tuotoksista lanta ajoi tärkeydessä huimasti maidontuotannon edelle, sillä lannan määrä oli suorassa suhteessa rehun laatuun ja määrään ja se taas pallon tuottoon. Maatalousoppineet laskivat 1800-luvulla, että karjan ruokaa tuottavaa niittyä tuli olla tilalla viljelytavasta riippuen kahdesta neljään kertaa enemmän kuin viljaa tuottanutta peltoa, jotta karjalle saatiin riittävästi rehua jälkimmäisen lannoittamiseksi. Koska rehukasveja ei perinnäisen maatalouden aikana juurikaan viljelty, oli peltojen lannoitus viime kädessä kytkeytynyt niittyviljelyn laajuuteen ja tasoon. Kun mineraalilannoitteita ei vielä tunnettu, nojasi peltojen koko lannoitus karjanlantaan. Sen riittämyyttä yritettiin korvata ”jatkamalla” lantaa erilaisilla lisukkeilla. Lähtökohtana lisäaineiden sekoittamiselle oli kuivikkeiden käyttö, sillä niitä ruvettiin lisäämään yli sen määrän, mitä niitä olisi tarvittu pelkinä kuivikkeina. Sellaisina palvelivat oljet ja niiden suuteet eli puimisjätteet, kuusen ja katajan havut, risut, rahkasammal ja sittemmin turvepehku. Lannoitusaineisiin luettiin ensisijaisesti turve ja havut, mutta joskus myös muta, savi ja hiekka, joita käytettiin varsinaisesti pellon maanlaadun parannusaineina. Kaikki ne saattoivat siis kulkea maatalouskirjallisuudessa keinotekoisien lannoituksen (artificieell gödsling) ni-

mikkeellä. (Soininen 1974, 105-106, 109, 200) Kuivikkeita lisättiin lannan määrän kasvaessa useasta syystä. Ne sitoivat virtsaa, jonka imeytyminen takaisin ylöspäin estettiin risukerroksella. Karjasuojan lämpötilaa säädeltiin puolestaan lisäämällä kovilla pakkasilla havuja, jolloin lantakerroksien hapensaanti parani ja kemiallisen palamisen kiihtyi. (Vilkuna 1960, 125-128). Sekasontanavetasta ei tarvinnut poistaa lantaa päivittäin, vaan kasoihin kertynyttä lantaa levitettiin aika ajoin navetan lattialle. Itä-Suomessa lanta ajettiin ilman tunkiovaihetta navetasta suoraan pellolle. (Soininen 1974, 110)

Lantanavetoissa rakennuspuu oli altis lahoamiselle. Tämä johtui yleensä huonosta lämmöneristyksestä, sillä lannan palaessa syntynyt lämpö tiivistyi kosteudeksi kylmille pinnoille. Lanta sisältää myös happeja, jotka nopeuttavat puun lahoamista. Sitä saatettiin ehkäistä kosteutta eristävällä tuohipinnoitteella. Lahovaurioita korjattiin kengittämällä eli vaihtamalla alimmaiset hirret. Työn helpottamiseksi nämä hirret voitiin jättää salvomatta. Lahonneet hirsikerrat voitiin korvata myös kivikerroksella, joka ladottiin yleensä vähintään yhtä korkeaksi kuin lantakerros. Useissa puunavetoissa oli kivistä tehty seinien alaosat sekä kivanavetoissa puusta tehty yläosat. (Vilkuna 1960, 78, 98, 107-108, 122-123) Esimerkiksi Alfred Sjöström oletti vielä 1905, että puunavetan seinät rakennettiin hirsistä. Näin tehtiin pientiloilla yleisesti vielä 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla.

Lantanavettoja kannatti rakentaa silloin, kun haluttiin saada mahdollisimman paljon hyvää karjan lantaa talteen tai pitää karjasuoja tarpeeksi lämpimänä myös kovilla pakkasilla. Kun lantanavetassa lantakerros alkoi lähetä kattohirsiä, ei työskentely ollut enää kovinkaan mukavaa. Lantanavetan seinien alaosat lahosivat herkästi verrattuna

Kuva 5. Luontinavetan sisänäkymä hirsiparsineen Kainuun Ristjärvellä vuonna 1932. – Vuorela 1975, 371.

luontinavettaan, ja vauriokohdat olivat hankalampia korjata kuin patsarakenteisessa navetassa.

Luontinavetta

Kun eläinsuojienkin puhtaudelle ruvettiin antamaan arvoa, päällystettiin maapohja auttavalla puulattialla, josta lanta voitiin luoda ulos (Kuva 5). Mikäli karjan alle kertynyt lanta poistettiin karjasuojasta päivittäin, puhuttiin *luontinavetasta*. Koska Ahvenanmaalta, Länsi-Uudeltamaalta ja Pohjanmaan rannikolta on tietoja vain luontinavetoista, malli lienee omaksuttu lännestä jo varhain. Vanhinta tyyppiä edusti *täytemaanavetta*, josta lanta luotiin ulos, mutta lantavesi imeytettiin navetan pohjana olevaan poljettuun maakerrokseen ja virtsa

kerättiin erillisiin maapohjakuoppiin tai keräyssäiliöihin. Täytemaanavetasta puutuivat kiintolattia ja kiinteät parret. Lattialle ei lisätty kuivikkeita samalla tavalla kuin sekasontanavetassa, joten täydytyskerros ei kohonnut ja työskentely navetassa oli helpompaa kuin lantanavetassa. *Pohjoisen tyyppin* muodosti usein yksittäisrakennus, jossa parret ja toisinaan myös keskikäytävä olivat maapohjaiset eikä navetassa ollut lantaluukua. Salpietarin valmistuksen kotiuttama virtsakellari oli yleinen, samoin tulisija. *Eteläisen mallin* luontinavetta sijaitsi saman katon alla rehuladon kanssa, jota erotti karjasuojasta vain välikko. Tyyppiin kuului lantaluukku ja ainakin osittainen puulattia, kun taas tulisija puuttui ja virtsakellarikin oli harvinainen. (Vilkuna 1976, 72) Varhaisissa luontinavetoissa keskilattia oli kovaksi

poljettua maata, mutta myöhemmin lattiat päällystettiin puulla. Tällöin lehmien taakse tehtiin lantakouru, jonka edessä lehmät seisovat parsissa pää kohti sivuseinää. Useimmiten karjasuojan pohjan peitti osittainen tai yhtenäinen puulattia. (Vilkuna 1960, 136-142, 224)

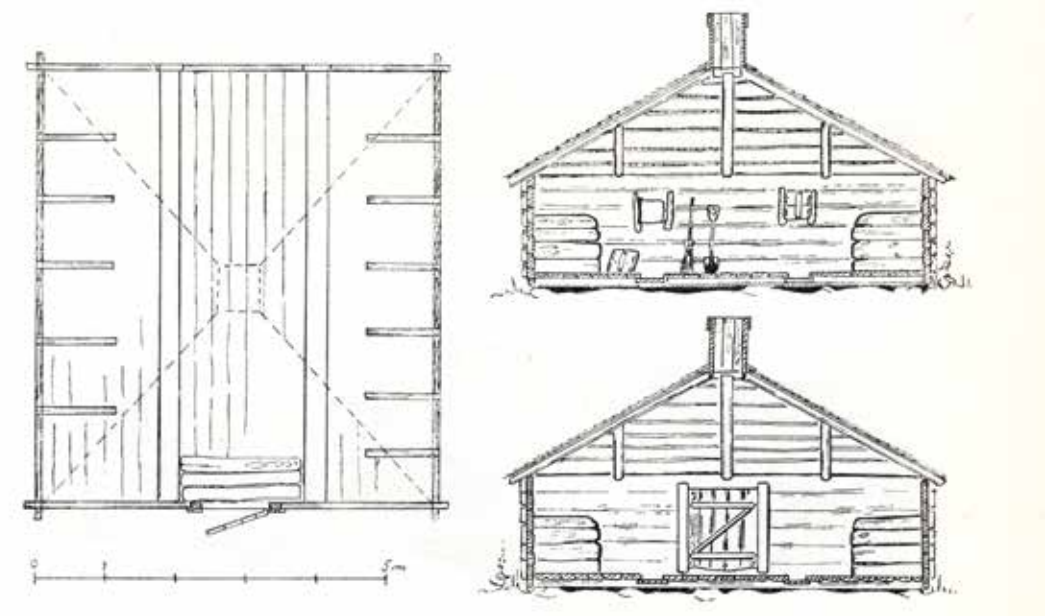
Eläinten kiinnityspaikkana oli usein vain maahan lyöty seiväs tai seinään kiinnitetty rengas. Ruokintaruuhet olivat irrallisia astioita tai puuttuivat kokonaan. Myöhemmin pöytälaite rakennettiin useammasta puusta siten, että sitä voitiin kohottaa nappuloiden avulla sen mukaan kun lattialla kasautuva lantakerros kasvoi. (Åberg 1929, 344)

Luontinavetoista lienevät alkaneet yleistyä jo keskiajalla. Tärkeänä pontimena omaksumiseen oli halu erotella virtsa kiinteästä lannasta. Näin oli ainakin Pohjanmaan rannikkoseudulla, jossa virtsaa käytettiin salpietarin varmistuksessa 1600–1800-luvuilla. Virtsalla höystetty maa olikin alueella navetoiden päätuote. Toisena omaksumisen pontimena oli töiden jakaantuminen tasisemmin vuoden varrelle kuin sekason-tanavetoissa. Lantanavetat tyhjennettiin lehmien laidunkaudella, jolloin oli useita muitakin töitä tehtävänä, kuten pellon muokkaus, kylvöt ja rehunteko. Peltotöitä ei voitu siirtää sisäruokintakaudelle, mutta lantaa voitiin viedä pelloille myös talvella. (Vilkuna 1960, 136-137, 184)

Puulattiallisia luontinavetoita käytettiin pitkälle 1900-luvulle, sillä ne tulivat jälleen käyttöön monissa uudisnavetoissa jatkosodan jälkeen, jolloin oli huutava puute rakennusmateriaaleista ja pääomista. Vuonna 1950 suoritetun maatalouslaskennan mukaan pienillä tiloilla sekä itäsuomalaisilla tiloilla oli tuolloin melko usein puulattiallinen karjasuoja. Betonilattiallisia luontinavetoita alettiin rakentaa 1800- ja 1900-lukujen vaihteissa. (Juntunen 2006 liitteet 7 ja 8)

Lounais-Suomessa pihalle luodusta lannasta tehtiin *tunkio*, johon sekoitettiin lisää kuivikeaineita, hienoksi hakattuja havuja sekä sammalia mätänemään lannan kemiallisesti palaessa. Täten saatiin suurempi määrä lannoitusainetta pellolle vedettäväksi. Etelä- ja länsisuomalaisella peltoviljelyalueella, jossa lannan talteenotossa oltiin tarkempia kuin muualla, oli yleistä lehmien keräminen kesäöiksi havupohjaisiin tarhoihin. *Hakotarhat* olivat suomalaisen maatalouden erityispiirre, jota ei tavattu muualla. Hakotarhoissa lannan ravintoarvoa parannettiin tunkion tavoin lisäämällä havujen sekaan muun muassa turvetta, jonka tehtävänä oli sitoa virtsaa, jota kannettiin luontinavetoiden virtsakaivoista kuivalannan joukkoon. (Vuorela 1975, 164-165) Näin haluttiin estää virtsaa - tai paremminkin ammoniakkaa - haihtumasta, jottei lannan lannoitusarvo heikkentynyt. Hakotarhojen heikkoutena oli tunkion sijainti taivasalla, jolloin osa virtsan ammoniakista menetettiin sadevesien huuhtomina. Toinen hankaluus seurasi siitä, että tunkio täytyi tyhjentää pelloille lyhyen ajan kuluessa, mistä seurasi ruuhkaisia työviikkoja keväällä. (Soininen 1974, 109) Karjanhoidollisesti edullinen, mutta heikosti lantaa tuottava luontinavetta omaksumistiin Varsinais-Suomeen vasta sen jälkeen, kun oli opittu ”tekolantaa” tuottavan hakotarhan käyttö.

Erityinen luontinavetan tyyppi oli *kesänavetta* (Kuva 6). Sen kanta-alueella on Perämeren rannikko ja erityisesti Peräpohjola. Tiivisseinäisenä ja ikkunattomana rakennuksena kesänavetta oli jokseenkin pimeä, sillä siihen tuli vähäistä valoa vain pyramidimaisen katon keskelle sijoitetusta, laudasta valmistetusta tuuletustorvesta. Hakeutuessaan valoa kohti hyönteiset joutuivat voimakkaaseen ylöspäin suuntautuvaan ilmavirtaan, joka imaisi ne mukanaan, joten karja sai viettää yönsä rauhassa kiusaajilta.

Kuva 6. 1800-luvun viimekymmenellä rakennettu kesänavetta Torionjokilaaksossa Karungin pitäjässä vuonna 1960. – Vilkuna 1961, 122.

Rakennustyyppin mahdollisina esikuvina on mainittu lappalaisten salvoskoda, etelämpänä maassamme käytössä ollut keittokota tai savustushuone. (Vilkuna 1976, 74)

Pyramidikattoisia kesänavetoita rakennettiin sen rajan pohjoispuolella, jossa termisen kesän alku sijoittuu vasta kesäkuun alkuun (alku- ja syyskesällä voi olla pakasöitä), ja jossa niin sanottu räkkä eli itikoiden aiheuttama vaiva on voimallisinta. Huomioon otettiin myös karjan suojaaminen sateelta. Etelämpänä karjaa pidettiin tarhassa ja vähäisempi itikkamäärä häädettiin loitolle lehmisavuilla, joista pieni kytevä tuli saatettiin omaksua kesänavetan nurkkaan. Karja kytkettiin navettaan ennen iltalypsyä ja päästettiin laiturille jälleen aamulypsyksi. Kesänavetat palvelivat luonnollisesti myös kesälannan talteenottoa.

Levinneisyysalueen eteläisimmät esimerkit ovat suhteellisen nuoria ja kuuluvat isoihin sekä valistuneisiin taloihin (Vilkuna 1976, 74) Ilmiö ei ole kovin vanha, mutta se yleistyi tehokkaasti tavallista naapuritie- sekä matkahavaintojen pohjalta, mutta myös ylempää annettujen kehotusten ja suositusten perusteella. Kesänavettaa suositeltiin pohjoisiin oloihin maamme ensimmäisessä maatalousoppilaitoksessa Tammen Mustialassa, ja siitä julkaistiin kirjoitus vuoden 1912 Maatalouslehdessä. Tornionjokilaaksossa kesänavetan yleistymistä edisti käytäntö, jonka mukaan varsinaisesta asuinrakennuksesta siirryttiin kesäksi asumaan perusteellisesti siivottuun ja kalkittuun varsinaiseen navettaan. (Vilkuna 1961, 134-135, 143-144, 146-159; Korhonen 1999, 354-356)

Luontinavetasta tuli ensisijassa karjanhoidollinen ja sekasantanavetasta maanviljelyä edistävä karjasuoja. Järkipäinen karjanhoito levitti luontinavetta jo 1600 - 1700-luvuilla Varsinais-Suomen ohella myös Uudellemaalle sekä Hämeen, Savon ja Karjalan pohjoisosiin. Luontaisille ja edullisille karjanhoitoseuduille kotiutui siis luontinavetta, kun taas viljanviljely- ja kasvikaltainen sisämaa säilyi pitkään sekasantanavetan alueena. Kaskenpolton vähetessä viljaa oli kasvatettava enemmän pellossa, mikä vaati lantaa. Sekasantanavettaa kehitettiin lannanhoidollisesti kohti luontinavetta. Tässä välimuodossa navetan keskellä oli laaja tunkionala sekä lehmillä irtoparret, parsissa irtain puulattia, harvemmin lehmien takana sijaitsi irrallinen puukäytävä. Tyyppi omaksuttiin Asko Vilkun mukaan luontinavetan alueelle päätyyppien rajamaille. (Vilkuna 1976, 72)

Luontinavetan alueella lypsykausi jatkui sisäruokintakaudelle päinvastoin kuin sekasantanavetan seudulla, jossa tärkeämpänä pidettiin sitä, että karjasuoja tuotti paljon ja hyvää lannoitetta ja että karja säilyi – vaikka vain henkiihierissä - ulkoruokintakaudelle saakka. Huonostikin ruokittu karja tuotti kohtuullisesti lantaa. Maidontuotto oli tällöin luonnollisesti huono ja keskityi vain kesäaikaan. Isoisakaan taloissa ei ollut talvikaudella antaa tuoretta maitoa edes lapsille. 1700-luvulla ja 1800-luvun alkupuolella lehmä tuotti vuodessa maitoa keskimäärin 250–550 litraa. Pääosa siitä jalostettiin voiksi ja myytiin kaupunkeihin tai ulkomaille. Karjataloudella oli huomattava merkitys vain Pohjanmaalla ja Perä-Pohjossa sekä 1800-luvun puolivälistä lähtien Pietariin viennin ansiosta myös Itä-Suomen kaskialueella. Karjataloudesta alkoikin muodostua oma itsenäinen sektori maataloudessa. Se merkitsi kylvöheinän nousua rehun perustaksi ja uusien karjarotujen

omaksumista. 1870-luvulla lehmien keskituotokseksi laskettiin jo 780-1040 litraa parhaiden päästessä jo yli kolmen tuhat litran. Yhden voikilon valmistamiseen tarvittiin tuolloin 30 kiloa maitoa. (Soininen 1974, 201, 228-243, 247-248; Vihola 1992, 11-112)

Tärkeä ponnin lypsykarjatalouden nousulle oli 1800-luvun lopun katovuosilla, jotka osoittivat viljanviljelyn haavoittuvuuden ilmasto-olosuhteiden heiketessä. Karjassa oli vara parempi. (Vihola 1992, 97) Lisäksi 1800-luvun lopulla viljan hinta laski, mutta voimain hinta nousi, meijerit yleistyivät ja karjantuotteiden markkinointi parani rautateiden ja talvimerenkulun sekä kaupunkien kysynnän kasvun myötä. Luontinavetan voimakas ekspansio alkoi ja jatkui 1960-luvulle saakka. (Vilkuna 1976, 72)

Kellarinavetta

Kellarinavetta lienee kehitetty Norjassa, josta se levisi Ruotsin kautta Suomeen. (Vilkuna 1960, 174) Ensi kerran kellarinavetta mainitaan 1740-luvulla Turun läheltä Piikkiöstä kaunopuheisuuden professori, kanslianeuvos Henrik Hasselin kartanosta. Hän oli hyödyn aikakauden uusien aatteiden merkittävimpiä levittäjiä Turun akatemiasa. Hänen johdolla – ehkä kirjoittamanaan – ilmestyi ainakin yksi maatalousalan väitöskirja. (Vilkuna 1960, 164; Klinge 1987, 639) Kellarinavetat olivat edistyskäsiksi, koska lannanhuolto oli helppoa ja kuivikkeita tarvittiin muihin navettatyypeihin verrattuna vähän. Lanta pudotettiin kellariin, eikä lantaa tarvinnut kantaa kuten sekasantan- tai luontinavetoissa. Kellarissa lanta oli myös suojassa sateilta, joten ravinteet eivät huuhtoutuneet veden mukana pois. (Rakennustaito 1910, 279)

Korkeiden kustannusten vuoksi kellarinavetoita rakennuttivat ensi vaiheessa par-

haastan säätyläiset tai suurtilalliset. Seinäkiivet asetettiin huolellisesti toistensa lomaan, joten laastia tarvittiin vain vähäisessä määrin tiivistettäessä kivien välisiä rakoja. Laastin ja betonin käyttö muurauksessa alkoi 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla, jolloin kellarinavetat rakennettiin kivistä, tiilestä tai valettiin betonista. Kaikkia kolmea materiaalia voitiin hyödyntää jopa samassa navettarakennuksessa. Rinteeseen rakennettaessa vältyttiin runsailta maansiirtotöiltä. Historiansa loppuvaiheessa eli 1900-luvun alkukymmenillä kellarinavetoita arvioitiin käytetyn eniten Pohjois-Karjalassa. (Rakennustaito. 1910, 279.)

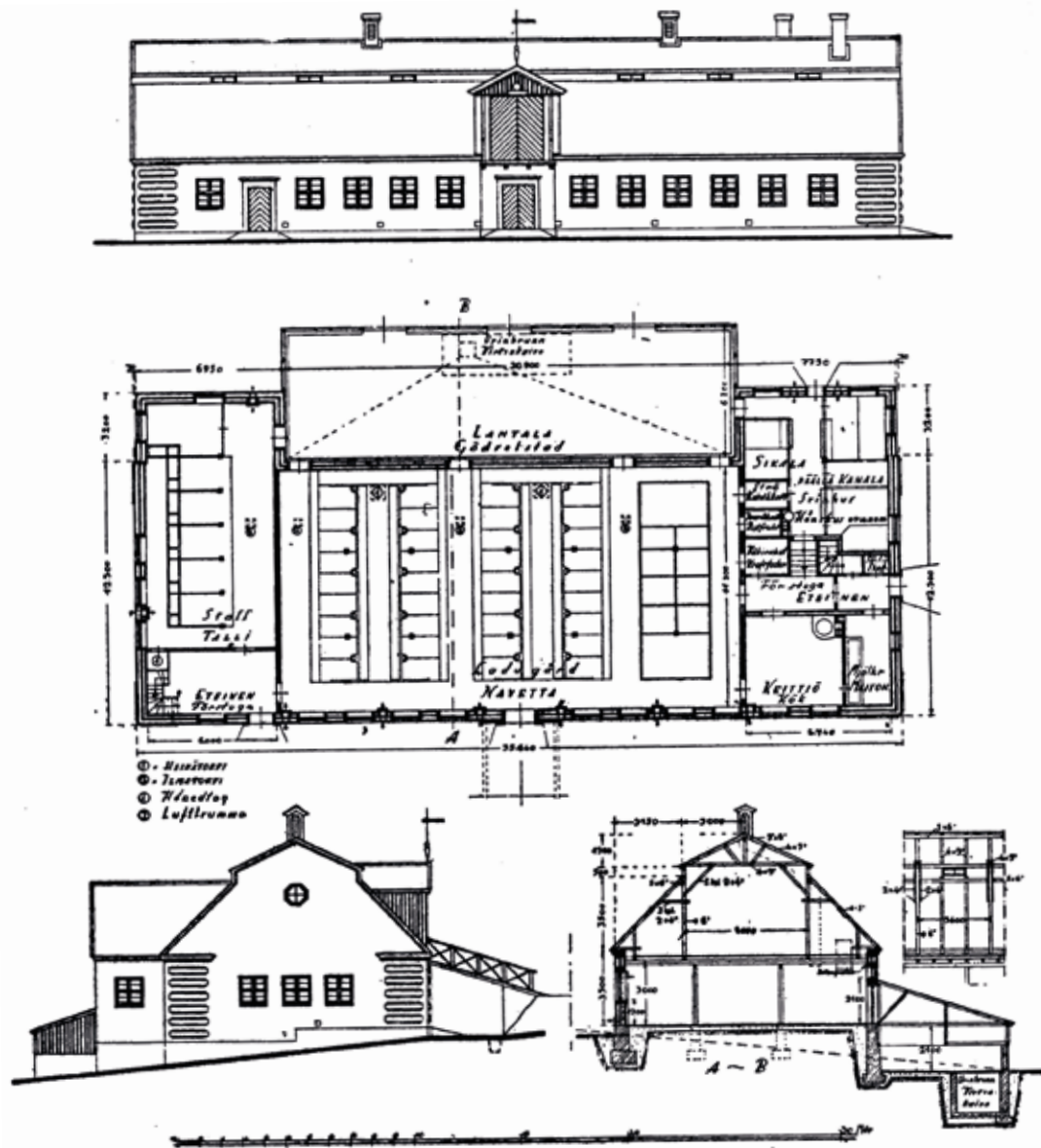
1920-luvun moderni navetta

1900-luvun alkukymmenillä karjasuojien rakennustavassa tapahtui täydellinen mullistus kun alettiin kiinnittää huomiota siihen, että rakennuksien sijoittelu ja toiminnallisuus vaikuttivat suuresti yrittäjän työaikaan. (Juntunen 2006, 77) Eri eläimille varatut tilat ryhmitettiin yhteisen keskukseen, lantalan, ympärille yhtenäisen katon alle. Eri suojia erottivat toisistaan vain tiiviit väliseinät. Huoneet olivat tarpeen mukaan toistensa yhteydessä sisäovien kautta, joten kiertokulku huoneesta toiseen kävi helposti. Sopivan huonesijoituksen avulla karjan hoito saatiin mahdollisimman yksinkertaiseksi eli työtä säästäväksi. Vaikka ajan vaatimuksia vastaavan karjasuojan rakennuskustannukset tulivat suuremmiksi kuin aikaisemmin vaatimattomasti kokoonkyhättyjen vastaavien salvosrakennusten, koitui käytännöllisestä järjestelystä ja paremmasta rakentamisesta kuitenkin etuja, jotka aikaa voittaen oikeuttivat suuremmat perustamiskustannukset. Parempien materiaalien keskeytyminen puolestaan alensi hoitokustannuksia. (Åberg 1929, 344)

Heikki Siikonen julkaisi vuonna 1926 Pienviljelijän rakennusoppaan. Siihen sisältyi 15 navetoiden tyyppiirustusta, joista kolme oli tarkoitettu neljälle, kuudelle ja kymmenelle sekä kaksi 12:lle lehmälle. Neljälle lehmälle tarkoitetuissa karjasuojissa rehulato sijaitsi samassa tasossa eläinsuojan kanssa. Tätä suuremmalle nautamäärälle tarkoitetuissa navetoissa oli lähes poikkeuksetta rehuparvi, sillä vain yhdessä kuuden lehmän ja yhdessä kahdeksan lehmän karjasuojassa ei ollut rehuparvea, vaan rehulato oli samassa tasossa kuin elikot. (Siikonen 1926, 57-58)

Uno Åbergin kuvauksen (Kuva 7) mukaan keskikokoisen tilan navetan toiseen päähän sijoitettiin talli ja toiseen keittiö, maidon käsittely- ja säilytys huoneet sekä erilaiset varasto- ja jakeluhuoneet. Näiden takana, lantalan kupeessa oli usein sikala. Monesti keittiön ja sikalan päältä löysi paikansa kanala ja joskus myös karjanhoitajien asuinhuoneet. Karjakartano pyrittiin sijoittamaan viettävälle maalle, jolloin lantala tuli alimpaan asemaan. (Åberg 1929, 346)

Navetoihin alettiin rakentaa rehuparvia 1920-luvulla. Navetoiden ulkonäkö muuttui kattorakenteen osuuden korostuessa ja rehuparven edellyttäessä ajosillan rakentamista. Rehuparvesta tuli muotiasia, joten niitä rakennettiin myös suhteellisen pieniin navetoihin, vaikka pienen eläinmäärän vaatima rehun määrä olisi hyvin voitu hakea samassa tasossa olevista rehuvarastoista. (Aarnio 1948, 166) Ajosiltaa pitkin päästiin korsirehujen säilytys- ja jakelupaikkana palvellelle ullakolle. Siellä saatettiin pitää myös juurikasveja. Kuivikkeet yms. sijoitettiin niille varattuihin siilomaisiin säilytyspaikkoihin, joista jakelu kävi sujuvasti. Suuremmissa karjakartanoissa ullakolle tuotiin iso vesisäiliö, jonka avulla saatiin tarpeellinen paine vesijohtoihin.

Kuva 79. Keskikokoisen tilan karjakartano; rakennettu v. 1926 sementtitiilistä.

Kuva 7. Joroisten Järvikylän kartanon vuonna 1926 valmistunut navetta. – Åberg 1926 kuva 80.

A.I. Virtasen keksittyä happosäilötyn rehun 1920-luvun lopulla alettiin navetoiden yhteyteen rakentaa AIV-säiliöitä. Ne olivat aluksi sekä pieniä että harvinaisia. Seuraavalla vuosikymmenellä lisääntynyt säilörehun käyttö edellytti rehutornin rakentamista navettarakennuksen yhteyteen ja rehu-ullakon seinäkorkeuden korottamista. Rehuvarasto sijoitettiin mahdollisimman lähelle ruokintapöytä. (Rakennustaito 1963, 48) Rehujen kantomatka navetassa saatiin mahdollisimman lyhyeksi sijoittamalla kaareva ruokintapöytä AIV-säiliön ympärille. Torni sijoitettiin pienemmissä navetoissa siten, että täyttämisen voitiin suorittaa ullakolta, mutta suuremmissa karjasuojissa tornit olivat yleensä niin korkeita, että ne täytettiin erityisten puhalluslaitteiden avulla.

Lehmärivit sijoitettiin joko navetan pituus- tai poikkisuuntaan. Pienemmissä tiloissa suositettiin poikittaista ratkaisua, koska lantala tehtiin usein mieluiten navetan toiselle pitkälle sivulle. Suuremmissa noudatettiin puolestaan pituussuuntaista sijoittelua varsinkin turvauduttaessa työntövaunuihin ruoan ja kuivikkeiden jakelussa sekä lannan kuljetuksessa.

Kahden vastakkain sijoitetun lehmärivin väliin tehtiin ruokintapöytä, jonka reunoilla lehmien edessä olivat varsinaiset syöttökourut. Niiden syrjässä seisoivat usein häkkilaitte, jonka avulla lehmät voitiin sulkea pois ruokintapöydän äärestä ruoan jakelun ajaksi. Kukin eläin sai pöydän vieressä tilaa leveyssuuntaan metrin verran seisontapaikan eli kynsisillan pituuden vaihdelta eläimen koon ja häkkilaitteen mukaan puolestatoista kahteen metriin. Takana oli lantalaan päin viettävä kouru ja sen takana hoitajien käytävä. Joka toisen lehmän välille laitettiin kiinteä juomakuppi, johon vesi tulee säiliöstä putkijohtoa myöten painetta tasaavan säätöaltan kautta. Navetan lattia kouruineen ja pöytineen tehtiin uusimmissa

sa rakennuksissa sementistä, jonka pinta hiottiin sileäksi. Pöydän kaiteet, väliaidat ja karsinoiden aitaukset olivat tavallisesti puusta. Kun laipio tehtiin rautabetonista, voitiin kannatinpalkit sijoittaa ullakon puolelle. Kuivassa pidettävä tavara laskettiin ullakolta alas ja jaettiin työntövaunujen avulla haluttuihin paikkoihin. Hyvin rakennettu navetta varustettiin tehokkailla ilmanvaihtolaitteilla

Ulkoa päästiin eteisen kautta modernin navetan keittiöön. Sen varustuksena oli keittopata ja usein höyrytyskattila pienempien eläinten ja sikojen ruoan valmistamiseksi. Vesi- ja viemärijohto samoin kuin pöydät ja kaapit kuuluivat myös asiaan. Keittiön välittömässä yhteydessä sijaitsi pukuhuone vaatekaappeineen. Hiukan erilleen keittiöstä sijoitettiin maituhuone maidon jäädytys- ja puhdistuskojeineen sekä betonisine maitoastioiden säilytys- ja jäädytyslaitteineen.

Navetasta ei koskaan päässyt kulkemaan suoraan maituhuoneeseen, Maito kaadettiin suppilon avulla väliseinän lävistävää putkeen, jota myöten se kulki jäädytyslaitokseen. Kaatosuppilon vieressä navetan puolella oli vaaka ja pöytä muistiinpanojen tekoa varten. Suurissa navetoissa maidon käsittely tapahtui omassa huoneessaan, jonka vieressä oli varsinainen säilytyshuone. Maituhuoneen ulkoseinälle oli rakennettu telinet höyrytettyjen ja puhdistettujen maitoastioiden kuivattamiseksi.

Tallin vanhanaikaiset, hevosen pään korkeudelle seinään kiinnitetyt heinähakit jäivät pois käytännöstä. Nyt hevonen sai syödä ruokansa luonnonmukaisessa asennossaan, kun sementtisten soimien pohja lähenteli niin ikään sementtisen lattian pintaa. Kookkaissa talleissa voitiin soimien taakse jättää tila ruokintakäytävälle. Jokaisen hevosen eteen pyrittiin järjestämään automaattinen juomakuppi. Talliin lämmitettävä valjas-

huone, jossa esimerkiksi silojen korjaus voitiin suorittaa mukavasti. Eteisestä johtivat portaat ullakolle varastoon, josta syötettävät ja kuivikkeet laskettiin alas erityiseen jake- luosastoon. Tallin suoranaisena jatkona tai sen lähistöllä sijaitsi ajokaluvaja. Osan rakennusta muodosti avoin katos ja toisen osa seinillä ja lattialla varustettu umpinainen vaja. Sen sisäseinälle oli kappeja tai kome- roita työ- ja tarvekaluja varten (Åberg 1929, 347)

Perinteisen maatalouden aikakaudella jossakin pihapiirin nurkassa sijaitsi pieni ja hatara sikakoppi, jota tiivistettiin pahim- milla pakkasilla olkikupoilla. 1920-luvun jälkeen sikaloita alettiin tehdä mätänemät- tömästä rakennustarpeista. Ne olivat tilavia ja suhteellisen suurilla ikkunoilla varustet- tuja. Lämmityslaitteesta johdettiin kanava antamaan lämpöä eläinten makuulavan alle. Lattia tehtiin hiotusta sementistä, samoin karsinoiden seinät, elleivät olleet raudasta. Ruokakaukalo oli sekin valettu sementis- tä, mutta usein vielä päällystetty lasitetulla ruukulla. Karsinat olivat riittävän suuret ja siistit, sillä niissä oli erityinen makuuosas- to. Kourut olivat syviä ja vahvasti kaltevia, jotta vedet valuivat mahdollisimman pian virtsakaivoon. Karsinoiden portit pyrittiin sovittamaan siten, että eläimet voitiin laskea ilman suurempaa haittaa ja epäjärjestystä sikalan päivän puolella olevaan jaloitteluai- taukseen. Ero perinteisen ja tuolloin moder- nin sikalan välillä oli suuri, että arkkitehti Urho Åberg (myöh. Orola) arveli 1920-lu- vun lopulla mahdollisesti mennyn jo toi- seen äärimmäisyyteen. (Åberg 1929, 348)

Samaan tarkoitukseen kuuluvat säilytys- huoneet pyrittiin saamaan yhteisen katon alle. Tarvittaessa niistä tehtiin useampia ker- roksia sisältäviä, jolloin ne sijoitettiin mie- lllään mäen rinteeseen täyttämisen helpot- tamiseksi. Esimerkiksi viljan jyvät koottiin yläkerran suuriin säiliöihin, joista ne lasket-

tiin omalla painollaan tyhjennystorvien tai -luukkujen kautta alakertaan. (Åberg 1929, 348)

Pihatot ja kaksi parsimallia

Suomessa alettiin rakentaa pihattoja 1950-luvun alussa. (Rakennustaito 1963, 491) Ne olivat nykyisiin pihattoihin ver- rattuna pieniä ja parrettomia. Vapaan liik- kumisen ansiosta pihatot olivat lehmille miellyttävämpiä kuin parsinavetat. Alkuin- nostuksen jälkeen suosio laski ja parsina- vetoista tuli lähes vallitseva navettatyyppi kunnes jälleen 1970-luvun alusta lähtien maatalouden rakennemuutoksen seurauk- sena pihatto sai uutta jalansijaa. (Juntunen 2006, liite 9)

1900-luvun alussa lehmät pidettiin sekä luonti- että lantanavetoissa kytkettyinä par- ressa, jonka laidat tehtiin puusta. Yleensä ne olivat aitamaisesti kevytrakenteisia, mut- ta varakkaiden talojen luontinavetoiden parsien laidat salvottiin hirsistä. (Vilkuna 1960, 120-121, 145; Juntunen 2006 liite 26 kuva 15 ja 16, F-piirros.)

Parresta on nykyisin kaksi päätyyppiä, ly- hyt ja pitkä parsi. Molemmissa lehmät ovat kytketyt kaulastaan, jolloin ne pysyvät niille tarkoitettulla alueella ja lehmänhoitajan on myös helppo työskennellä siinä. Lyhyessä parressa lehmän pää on koko ajan ruokin- tapöydän puolella ja eläimen oleskelupaikka on sama riippumatta siitä, seisooko, ma- kaako vai ruokaileeko se. Lyhyessä parressa lehmän liikkuminen on hyvin rajoitettua ja tämä aiheuttaa lehmille enemmän terveys- haittoja kuin pitkä parsi. Lannan keräys on helpompaa lyhyessä parressa kuin pitkässä parressa, koska lanta putoaa koko ajan sa- malle paikalle. Lyhyen parren pituudeksi on suositeltu 140 - 160 ja leveydeksi 105 - 120 senttimetriä. (Rajala 1987, 13-15 vrt. Maanviljelijän tietokirja 2 1963, 246-248)

Pitkässä parressa lehmä makaa pää par- ren puolella, mutta ruokaillessa pää on luonnollisesti ruokintapöydän yläpuolel- la. Eläin liikkuu parressa ainakin pään ja kaulan pituisen matkan parressa. Pitkässä parressa on sulkujärjestelmä, jolla estetään lehmää siirtämästä päätään ruokintapöydän puolelle muulloin kuin ruokailun aikana. Pitkän parren ongelmana on, että lehmän ulostaessa ruokaillessaan lanta putoaa par- ren eli makuualustan puolelle. Tämä teettää ylimääräistä työtä, sillä lanta täytyy vetää lantakouruun tai, jos käytetään liettelanta- systeemiä, ritilän puolelle. Työtä on enem- män myös ennen lehmän lypsyä, mikäli lehmä ehtii makuulle ja likaa näin utareensa ja vetimensä ennen kuin lanta on poistettu makuualustalta.

Pihattojen jako voidaan tehdä myös läm- pimiin, viileisiin ja kylmiin. *Kylmäpihaton* sisälämpötila noudattelee ulkoilman vastaa- vaa. *Viileän pihatton* tavoiteltu sisälämpötila on talvella 5 - 9 asteetta, jolloin karjanhoi- to on helpompaa, kun vesi ja tuorerehut eivät jäädy. *Lämpimissä pihatoissa* tavoit- tellaan noin 14 asteen lämpötilaa. Lämpimässä tilassa eläimet kuluttivat vähemmän rehua kuin ulkosalla ollessaan. (Juntunen 2006,76)

Kylmäpihattojen etuna ovat parsina- vettoja sekä viileitä ja lämpimiä pihattoja alhaisemmat rakennuskustannukset. Ne soveltuvatkin paremmin liha- kuin lypsy- karjalle. Lypsykarjalle rakennettu kylmäpi- hatto edellytti lämmintä lypsyasemaa, jotta maito ei jäänytynyt putkiin. Lypsykarjan kyl- mäpihatoissa lehmänhoitaja liikkui samassa vaatetuksessa lämpimissä ja kylmissä tiloissa mikä vähensi työskentelymukavuutta.

1970-luvun puolivälissä alettiin raken- taa vapaaparsinavetoita. Ne olivat pihatton ja parsinavetan yhdistelmiä, joissa lehmät

saattoivat liikkua vapaasti. Elikot lypsettiin erillisillä lypsyasemilla, mutta muu oleskelu ja ruokailu tapahtuivat pääasiassa parressa

Makuuparsipihatot vaativat muita na- vettatyyppisiä enemmän lattiapinta-alaa. Ne erosivat vapaaparsipihatosta siinä, että lehmät eivät ruokailleet makuuparressa vaan erillisissä ruokailuparsissa. Koska va- paaparsipihatoissa parressa oli jatkuvasti tarjolla rehua, lehmät liikkuivat vähemmän ja niillä esiintyi enemmän terveysongelmia kuin makuuparsipihatoiden naudoilla. Pi- hatoissa alettiin kokeilla automaattiruokinta 1970-luvulla. Toteutetut ratkaisut olivat aluksi mekaanisia, jolloin kaikki ruokittavat saivat yhtä suuren rehuannoksen. Lehmä tuotti maitoa yleensä sitä enemmän mitä runsaammin sitä ruokittiin, mutta pelkästään riittävät ja hyvälaatuiset rehut eivät taanneet runsasta maidontuotantoa. Erityyppisiä rehuja oli myös osattava antaa oikeassa suhteessa. Tuotosmäärissä oli toki eläinyksilön ominaisuuksista riippuvia ero- ja. 1980-luvulla navetoihin omaksuttiin tietotekniikka, jolloin ruokinta-automaateilla voitiin annostella rehuja yksilökohtaisesti ja saavuttaa tuotannossa siten huipputuotok- sia myös pihatoissa. (Nieminen 1987, 257-264)

Haluttaessa yhdistää lypsyaseman ja parsinavetan yksilöllisen ruokinnan edut peruskorjattiin vanhasta parsinavetasta *kom- binavetta*. Lehmien vapaa liikkuminen pois parresta estettiin siten, että parteen menses- sään lehmä nosti vaijeria tai vastaavaa kul- kuestettä, joka laskeutui paikalleen eläimen päästä parteen estäen otusta pääsemästä sieltä pois. Lypsyä varten lehmänhoitaja nosti kulkuestettä sen verran, että eläin pää- si peruuttamaan parresta ja kävelemään hoi- tajan ohjaamana lypsyasemalle. (Nieminen 1987, 264)

Navetta madaltuu ja koneistuu

Sotia edeltänyt rakentamisperinne jatkui paljossa 1950-luvulle asti. Matalia tuottajaintoja korvattiin viljelijöille erilaisilla tukipalkkioilla, jotka sidottiin esimerkiksi peltoalaan tai tuotantoeläinten määrään. Valtio halusi työllisyys- ja sosiaalipoliittisista syistä pitää maataloustuotannon perheviljelmäkoisena. Tämä oli eräs merkittävä syy siihen, että maataloutemme pysyi pitkään pientilavaltaisena. Karjasuojassa oli tilat useille eri tuotantoeläimille, mutta toisinaan siellä sijaitisi myös tilapäisiä asuntiloja. (Juntunen 2006, 68) 1950-luvun loppupuolella alettiin palata vanhaan läntiseen käytäntöön: rehulato tehtiin muun rakennuksen kanssa samaan tasoon. Niillä tiloilla, joille omakuttiin jo tässä vaiheessa traktori, saatettiin hevonen sentään edelleen säilyttää, mutta se siirrettiin navetan puolelle. Hevosta tarvittiin metsätöissä 1960-luvun puoleen väliin asti. Traktoreiden määrä kasvoi nopeasti 1950-luvulta lähtien. (Salminen 1996) Vasta maatalouden rationalisointi 1970-luvulla lisäsi traktoreiden käyttöä myös navettatöissä, sillä silloin alkoi maatilojen voimakas tuotannollinen eriytyminen kunkin pannaosta parhaastaan vain yhteen tuotantosuuntaan. Osaltaan tähän ajoi maatalouden jatkuva teknistyminen, sillä koneiden ja laitteiden korkeat hinnat estivät tai vaikeuttivat useiden eri tuotantosuuntien vaatimien välineiden hankintaa samalle tilalle. (Reinikainen & Nieminen & Näri 1987; 27; Aarnio 1987,78; Sipilä 1960, 21-22; Juntunen 2006 liite 12, taulu 5)

Vielä 1930-luvulla ajateltiin, että maito muodostui pääosin lypsyn aikana. Tämän takia lehmät lypsettiin 3 - 5 kertaa päivässä riippuen siitä, kuinka paljon ne tuottivat maitoa. Aamu- ja iltalypsyyn siirryttiin 1940-luvun puolen välin jälkeen. Kun ahkera karjanhoitaja meni 1940-luvun taitteessa navettaan kello neljä aamulla ja lypsi 12 leh-

mää, oli työ suoritettu seitsemään mennessä ja tuloksena saatu 65 litraa. (Kajanoja 1963, 273) 1950-luvun alussa lehmän keskituotos oli jo 2 350 ja vuonna 1990 peräti 5 250 kiloa. (Vihola 1992, 129)

Käytettäessä puuastioita maidosta siivilöitiin näkyvät roskat pois yleensä kuusenhavuista tehdyllä tukolla, harvemmin hevosen jouhista kudotulla siivilillä. (Talve 1979, 119) Siirryttäessä metallisiin säilytysastioihin, yleistyivät teräs- tai vanusiivilät.

Pystöt pidettiin kylmänä säilyttämällä niitä irtojäiden seassa maituhuoneen jäädytysaltaassa tai virtaavassa vedessä, esimerkiksi lähteessä. Jäädytysaltaassa tarvittiin vähintään kuutiometri jäitä yhtä lehmää kohti. Jää suojattiin sulamiselta yleensä sahanpuruilla sekä maakuopassa että vasten rakennetuissa jääkellareissa. Jäälohkareet täytyi pestä ennen kuin niitä laitettiin jäädytysaltaisiin, koska muuten sahanpurut olisivat voineet tukkia viemäriin. (Makkonen 1978, 47-48) Tämän toiminnan rinnalle omakuttiin kylmävesijohdon avulla toiminut esijäädytys. Sillä saatiin laskettua maidon lämpötilaa samalla kun vedenpaine pyöritti pystön sisäpuolella pitkän U-kirjaimen muotoista putkea sekoittaen maitoa ja estäen sen kuorettumisen. Maatilojen sähköistymisen yleistyessä alettiin hankkia kompressorikäyttöisiä putkistolla toimivia allasjäähdyttimiä. Suosittu oli esimerkiksi kansikoneistolla varustettu kahden pystön jäädytyskaappi.

Koneelliseen lypsyy siirryttiin maitomäärien kasvun ja työvoimakustannuksien nousun takia. Lehmän kannalta oli edullisinta saada utare tyhjäksi 4 - 6 minuutissa. (Makkonen 1978, 28-29) Ensimmäiset lypsykoneet valmistettiin jo 1800-luvun puolella välissä toimimaan mekaanisesti tai jatkuvalla alipaineella. Ne olivat lehmän terveydelle vaarallisia ja alensivat alkuun myös lypsytuotoksia. Ongelmiin saatiin ratkaisu

vuonna 1903. Tuolloin kehitettiin ali- ja normaalipaineen vaihtelulla toimiva laite, jossa oli nännikumit ja tykytin kuten nykyisissäkin. Ensimmäiset lypsykoneet otettiin meillä käyttöön 1920-luvun lopulla. (Palva 1967, 9) Ne olivat kannukoneita.

Maatalouden koneellistuksessa 1950-luvulla myös lypsykoneet yleistyivät voimakkaasti. Pienehköihin pihattoihin tehtiin noihin aikoihin yksi tai kaksi erityistä lypsypartta, joissa lehmät lypsettiin joko käsin tai kannukoneella. Miehille oli henkisesti helpompaa siirtyä karjasuojan puolelle navettatöihin käyttämään lypsykoneita, koska he olivat perinteisesti hoitaneet konepuolen maatilalla. Lopullisen sysäyksen miesten navettatöille antoi metsätöiden väheneminen ja karjakokojen suurentuminen 1960-luvun lopulta lähtien. Aiemmin lehmien hoito pientilalla työllisti vain emännän. Maitotilin suuretessa siitä riitti jaettavaa sekä emännälle että isännälle. Pienehköissä karjoissa kannukone oli aivan riittävä, koska maitosankoa ei tarvinnut tyhjentää usein lypsyn aikana. Maitomäärien suurentuessa siirryttiin putkilypsyyn, jolloin ei tarvinnut enää kantaa maitoastiaa tyhjennettäväksi. Vuonna 1969 maassamme oli 90 992 vähintään viiden lehmän maatilaa ja lypsykoneita 82 087, joten lypsäminen oli jo koneellistettu pientiloja lukuun ottamatta. Putkilypsykoneita oli kannukoneisiin verrattuna vielä vähän eli hiukan toista tuhatta. (Juntunen 2006 liitteet 16 ja 17; SVT 1969 III: 66-68; Näri 1987,342)

Ensimmäiset modernit pihatot lypsyasemineen ja putkilypsykoneineen rakennettiin 1970-luvun puolivälissä. Lypsiasemia on erimallisia ja erikokoisia kuten esimerkiksi kalanruoto, karuselli, läpikulku- ja ohikulkuasema. (Nieminen 1987, 257; Juntunen 2006, liitteet 17-20) Ensimmäinen lypsyautomaatti otettiin käyttöön vuonna 1992 Hollannissa. Meillä tällainen uutuus

käynnistyi vuonna 2000, ja neljä vuotta myöhemmin maassamme oli jo noin sata lypsyrobottilaa. Lehmät kävivät automaattilla kolmesti päivässä rehuannoksen hoidettuna. (Juntunen 2006, 39, 70)

Koneiden vaikutus maatalouteen näkyi myös navettarakennuksissa. Traktoreilla ei voinut ajaa kapeilla käytävillä, joten navetat rakennettiin 1960-luvulta lähtien aiempaa leveämmiksi. Samalla ruokintapöydät sijoitettiin suuntautumaan päädyistä päätyyn, jolloin yksi yhtenäinen ruokintapöytä riitti. Työskentelytiloista tehtiin suoralinjaiset, jotta mutkat ja kaarrokset eivät hankaloitaneet navettatöitä. Traktorillekin oli helppo tehdä tarpeeksi korkea oviaukko navettarakennuksen päätyyn kuin sivulle. Rehujen jako ei välttämättä vaatinut traktoria navetan sisälle, sillä pienemmissä navetoissa jaettiin rehut edelleen käsivoimin ja suuremmissa hyödynnettiin muun muassa rehuksittimia. (Juntunen 2006, 76)

1960-luvun alun navettarakennuksissa saman katon alla olivat kaikki rehuihin liittyvät toiminnot kuivatuksesta, varastoinnista ja jauhatuksesta lähtien. Uutena tulokkaana navettarakennukseen ilmestyivät lämpökeskukset hakevarastoinneen ja autotalleineen. Navettarakennuksiin sijoitettiin myös traktoritalleja. (Rakennustaito 1963, 487) Navetoihin tehtiin entistä leveämpiä ruokintapöytiä ja ruokintakäytäviä, jotta rehujen jako onnistui myös traktorilla. (Nieminen 1987, 260)

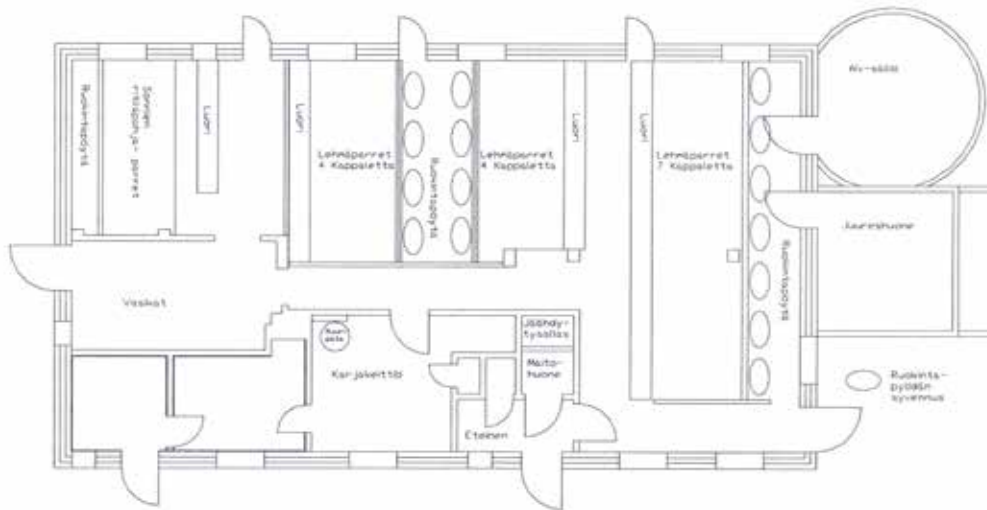
Perinteisesti lanta luotiin käsivoimin sekä luonti- että lantanavetoissa esimerkiksi lantatalikolla, talikolla tai lantalapiolla. Pienen karjan lannan luonti ei vienyt kovin paljoa aikaa, mutta lehmämäärien kasvaessa ja lannantuoton noustessa yhä suuremmaksi voimaperäisen karjanhoidon seurauksena työ alkoi käydä raskaaksi. Kaikissa navetoissa lannanluonnin koneellistaminen ei kuitenkaan ollut järkevää, vaikka se olisi

helpottanut navettatöitä (Kuva 8a-b). (Juntunen 2006, 71)

Vanhin karjasuojan koneellinen kuivalannan kuljetin oli *kelkkarata*. Lantaluori tyhjennettiin pienehkön kelkan avulla, jota kuljettivat vaijerit ja ketjut. Ne olivat alttiita jäätymiselle ja ruostumiselle, joten järjestelmä ei soveltunut kunnolla oloihimme. Kun keskikokoisellekaan tilalle ei kannattanut hankkia koneellista lannanpoistojärjestel-

mää, jäi kelkkarata melkoiseksi kuriositeetiksi. (Sipilä 1960, 126-127)

Seuraavaa vaihetta edustivat kiskoilla liikkuvat kaapimet, joita voitiin käyttää sekä parsinavetassa että pihatossa. (Juntunen 2006 liite 23, kuvat 12 ja 13) Aluksi lantakaapimia asennettiin rakolattioiden alle, mutta tämä ratkaisu osoittautui kalliiksi ja siksi siitä luovuttiin. Ensimmäiset lantakaapimet, jotka liikkuivat lattian yläpinnalla,

Kuvat 8a-b. Vuonna 1970 valmistunut navetta Hattulan Mäkelän tilalla. – Juntunen 2006, 70.

asennettiin Lohjan Kirkniemen kartanon pihattoon vuonna 1968. (Nieminen 1987, 254.)

1960-luvulla alettiin kehittää edelliseltä vuosikymmeneltä tuttua rakolattiaa *lietelantajärjestelmän* avulla. (Nieminen 1987, 255; Juntunen 2006 liite 24.) Tällöin ulosteet liikkuivat painovoiman avulla lantakanavasta tuotantotilojen ulkopuoliseen lietesäiliöön. Lietelantakuiluissa oli kaksi erilaista tyhjennystapaa, joko jatkuvasti itsestään tyhjenevä eli valutusmenetelmä tai patoluukku eli padotusmenetelmä. Padotusluukun avulla kerättiin ensin suurempi ulosteiden määrä kuiluun ja kun lantaa oli kertynyt riittävästi, luukku avattiin. Jatkuvasti tyhjentävän lantakuilun pohjalla oli pieni koroke lietesäiliön ja kuilun välissä. Korokkeen avulla saatiin kuilun pohjalla pysymään lieterkerros, joka toimi liukupintana lehmien ulosteille. Lietelantajärjestelmän negatiivisena tuotoksena syntyi lantakaasuja, joten navettojen tuuletukseen ja ilmastointiin oli kiinnitettävä erityistä huomiota. Nykyisin lannanhuolto ei enää ole navettatyyppin valintaa määräävä tekijä. (Juntunen 2006, 78)

Puu vaihtui luonnonkiven kautta elementteihin

Navetan rakennusmateriaalien valintaan vaikuttivat saatavuus, edullisuus, kestävyys ja käsiteltävyys sekä jossain määrin myös esteettiset näkemykset. Puuta ja kiveä saatiin parhaassa tapauksessa omalta tilalta. Lisäksi se oli helpon työstettävyyden takia monesti ensisijainen rakennusmateriaali. Varjopuoli oli suhteellisen nopea lahoaminen, joten myös lahoamattomia materiaaleja suositettiin.

Heti kun se oli mahdollista, siirryttiin hirsistä kevytrakenteisimpiin ratkaisuihin. Tolpparunkoiset rakenteet laadittiin sahata-

varasta naulaamalla. Puunavetoiden seinät rakennettiin sahatavarasta pystyrakojen varaan. Tämä uusi menetelmä muistutti hieman patsasnavetoiden rakennustapaa mutta oli kevytrakenteisempi. Rakennusmestari Heikki Siikonen varotteli vuonna 1926 käyttämästä lautaseiniä karjasuojissa nopean mädäntymisen vuoksi. (Siikonen 1926, 20.) Tolpparunkoiset navetat yleistyivätkin vasta, kun tehdasvalmisteisia nauvoja sekä vuori- ja lasivillaeristeitä alkoi saada edullisesti ja helposti. Pystyputut voitiin suojata lantaa ja kosteutta vastaan rakennuslevyjen avulla. Levypinnoitteinen seinä oli kuitenkin rakennettava huolellisesti, sillä seinärakenteen sisälle päässyt kosteus lahotti sen nopeasti. Levyteollisuus toi markkinoille jo varhain erilaisia julkisivumateriaaleja, kuten mineriittilevyt. Niiden haittapuolia olivat ”eloton” ulkopinta ja levyjen käsittelystä ilman suojaimia aiheutuvat terveyshaitat, ennen muuta asbesti. 1980-luvulla ulkuvuorauksessa suosittiin niin sanottua filmivaneria, joka kesti kosteutta tavallista vaneria paremmin. Puurunkoinen navetta voitiin myös tiiliverhoilla, jolloin se näytti päällisin puolin täystiilinavetalta.

Kivinavettoja rakennettiin yleensä vaurauden osoittamiseksi sekä verohelpotusten, puutavaran vähyyden ja kivimateriaalin helpon saatavuuden vuoksi. 1700-luvulla kivi-navetat tehtiin luonnon muotoilemista ja lohkokivistä kylmämuurauksella eli ilman muurauslaastia latomalla rakennuskivet mahdollisimman tiiviisti kiinni toisiinsa. Pyöreähköistä mukulakivistä rakentaminen oli hankalaa, koska seiniä oli vaikea saada pysymään koossa ilman laastia. Kivinavetan rakentaminen helpottui muurauslaastien tullessa käyttöön, mutta silti rakentaminen vei runsaasti aikaa. (Vilkuna 1960, 62-113.)

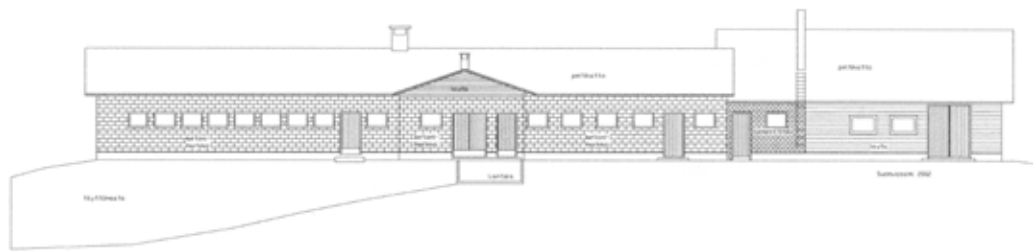
1800-luvun lopulla alkoi kalliosta räjäyttämällä, poraamalla, kiillaamalla tai polttamalla louhitun porakiveen käyttö. Porakivi-

navetoiden rakentamisen yleistyminen lisäsi yleisemminkin kiven käyttöä rakennusaineena koko maassa. (Vilkuna 1960, 110; Juntunen 2006, liite 10)

Poltettujen savitiilien käyttö oli aluksi vähäistä, sillä niiden kotivalmistus oli työlästä ja tehdastekoiset taas olivat kalliita. Tiilien rakennuskäyttö alkoi toden teolla yleistyä vasta kun niitä ruvettiin tekemään sementistä. Karjasuojiiin ne omaksuttiin 1920-luvun puolivälin tienoilla. Harmaiden tiilien valmistus oli halpaa verrattuna savitiileen tai porakiveen. Tiilestä muuraaminen oli helpompaa kuin porakivestä rakentaminen, joskin myös sementtitiilien muuraaminen vaati ammattitaitoa. Liukuvalu sekä rakennuslevyjen käyttäminen syrjäyttivät 1960-luvulla perinteisen rakentamistavan. Liukuvalussa käytettiin samaa raaka-ainetta kuin sementtitiilissä, mutta muotti oli suurempi ja työtapo erilainen. (Juntunen 2006 liite 11.)

Navettaan tarvittuun betoniin täytyi sekoittaa runsaasti sementtiä, sillä sen oli kes-

tettävä kovaa kulutusta. Betonia käytettiin perustuksissa, lattioissa ja muussa navetan sisustuksessa, kuten ruokintapöydissä, vesikupeissa ja vesisäiliöissä. Betonin huonon eristyskyvyn vuoksi kylmälle lattialle neuvottiin 1800-luvulla levittämään runsaasti kuivikkeita tai kattamaan pinta puulattialla. Silti sen käyttö lisääntyi 1920-luvulla sekä lattioissa että navetan sisustuksessa ja myöhemmin myös seinissä sitä mukaa kun liukuvalotekniikka otettiin käyttöön. Tehdastekoiset betonielementit otettiin käyttöön asuntotuotannossa 1970-luvulla ja navettarakennuksissa seuraavalla vuosikymmenellä. Rakennusrungon teko nopeutui huomattavasti. Harkkomuuraus (Kuva 9) oli helpompaa ja nopeampaa kuin tiilimuuraus, joten se soveltui hyvin myös omatoimiseen rakentamiseen. Muuraamisen jälkeen harkkoseinä tarvitsi vain pintakäsittelyn. (Sjöström 1891, 8; Rakennustaito 1963, 486; Väänänen 1984, 56)

Kuva 9. Suomussalmen Kariniemen tilan navetan harkkotiielistä muurattu julkisivu päärakennuksen suuntaan 2000-luvun alussa. – Juntunen 2006, 59.

Lopuksi

Suhtautuminen navettaan ja maatalouteen muuttui 1800-luvun lopulla teollistumisen ja kansainvälistyvä kaupan pakottaessa talonpojat vaihtamaan maatalouden päätuotantos suunnan viljasta karjaan. Navettarakennus muuttui lehmien säilytyspaikasta karjanhoitopaikaksi. 1800-luvun lopulla suurin tuotantoa rajoittava tekijä oli rehun riittämättömyys. Luonnonniityiltä saatiin vähäravinteista rehua ja sadonkorjuukin vaati paljon työvoimaa. Rehujen keräämiseen soveltuvia niittyjäkään ei välttämättä ollut lähellä. Lisääntyvä peltoheinän viljely toi mukanaan aluksi hevos- myöhemmin traktorivetoiset peltotyökalut. Uudet työvälineet tehostivat tuotantoa, mutta vaativat samalla kiinnittämään lisääntyvää huomiota lannoitukseen. Pelkkä karjanlanta ei enää tahtonut riittää varsinkaan, mikäli lantaa ei säilytetty huolella. Rehunteon helpottuminen siirsi rehu tuotannon niityiltä pellolle. Niitty kannatti muokata pelloksi ja panna kasvamaan kylvöheinää. Pelkillä luonnonniittyrehuilla ei lehmää saatu lypsämään riittävästi, jotta olisi voitu tehdä voita riittävästi myyntiin elannon turvaamiseksi. (Juntunen 2006, 79)

Navettatöiden sujuvuuden ja tehokkuuden parantamiseksi rehunsäilytystilat sijoitettiin mahdollisimman lähelle ruokintapaikkaa. Lypsy- ja maidonsäilytysastioiden puhtausvaatimus edellytti tehokkaampia pesumahdollisuuksia, joten pesu- ja jäähdytystilat tuotiin keittokodasta ja jääkellarista navetan yhteyteen. Koska lanta ja virtsa oli

saatava mahdollisimman tarkkaan talteen, enää ei kannattanut rakentaa erillisiä karjasuojia eri kotieläimille, vaan ne oli järjevintä koota saman katon alle kunnollisen lattian päälle ja rakentaa kookas virtsasäiliö ja lantala.

Talonpoika oli hanakka omaksumaan talouteensa ja rakennuksiinsa varsin nopeasti uutuuksia mikäli taloudelliset seikat sen sallivat. Muutokset vaativat yleensä rahaa ja tietotaitoa. 1800-luvun lopulta lähtien valtio alkoi ohjata maataloutta pääomien avulla kuten rahoittamalla tilojen muodostamista ja lunastuksia. Rahaporkkanan tarjoaminen oli tehokkaampaa kuin pelkkä neuvonta ja valistus. Toisinaan valistuksen tarjoamille ei hyväksytty sellaisenaan, vaan tehdään muutoksia, jotka saattavat osoittautua myöhemmin jopa kelvottomiksi. Nykyisistä vaikeuksista kertoo se, että kun 2000-luvulle tultaessa haluttiin esimerkiksi Suomussalmen Kariniemen tilalla lisätä lehmäpaikkojen määrä tusinasta 20:een, päädyttiin tähän lukuun. Tämän kokoisena navetta ei tarvinnut ympäristölupaa, joten säästyttiin suurelta paperisodalta. Navettarakennuksen suunnittelu tehtiin ilman Maaseutukeskuksen apua, jotta rakennuspiirustukset olisivat tulleet halvemmiksi. Piirustukset piirätettiin kuitenkin puhtaaksi ammattilaisella. Hanke toteutettiin ”kovalla rahalla” ilman investointitukia. Mikäli navetta olisi annettu Kainuun Maaseutukeskuksen suunniteltavaksi, olisi lisäksi ehkä tehty kannattavuuslaskelmat investointituen hakemista varten. (Juntunen 2006, 52-53, 58-59)

Lähteet:

Aarnio, Kaisa 1987: Traktori. Teoksessa: Olli Näri (toim.) *Koneellistuva Maataloutemme. 85 vuotta maatalouskoneiden tarkastus- ja koetoimintaa*. Valtion Maatalousteknologian Tutkimuslaitos. Vaasa.

Aarnio, Leevi K. 1948: *Miten rakennan*. Maatalousseurojen keskusliitto. Helsinki.

Anttila, Risto 1969: Karjarakennukset tänään. *Työtehoseuran julkaisuja* 123. WSOY. Helsinki.

Juntunen, Juha 2006: *Karjasuojasta tuotantorakennukseksi*. Pro gradu-työ. Helsingin yliopisto, Kansatieteen oppiaine.

Kajanoja, Paavo 1963: Kotieläintenhoito. *Maanviljelijän tietokirja* 2. WSOY. Porvoo – Helsinki.

Klinge, Matti 1987: *Kuninkaallinen Turun akatemia 1640-1808*. Otava. Helsinki.

Korhonen, Teppo 1999: Tekniikkaa, taidetta ja taikauskoa. *Tietolipas* 162. SKS. Helsinki

Korhonen, Teppo 2000: Lännestä itään ja idästä länteen - rakennuskulttuuriperinteitä kahden puolen rajaa. *Studia Historica Septentrionalia* 38. Pohjois-Suomen Historiallinen yhdistys. Rovaniemi.

Lehtosalo-Hilander, Pirkko 1984: Keski- ja myöhäisrautakausi. *Suomen historia* 1. Weilin + Göös. Helsinki

Makkonen, Mirja 1978 (1970): *Nautakarjaoppi*. 4.p. Kirjayhtymä. Helsinki.

Nieminen, Lasse 1987: Kotieläinrakennukset. Koneellistuva maataloutemme. Teoksessa: Olli Näri (toim.) *Koneellistuva Maataloutemme. 85 vuotta maatalouskoneiden tarkastus- ja koetoimintaa*. Valtion Maatalousteknologian Tutkimuslaitos. Vihti.

Nissinen, Tatu et al. 1957: *Karjarakennus, sen suunnittelu ja rakentaminen*. Pellervo-Seura. Helsinki.

Palva, Ossi 1967 (1950): Konelypsyn opas. *Maatalousseurojen keskusliiton julkaisuja* 496. Maatalousseurojen keskusliitto. Helsinki.

Rajala, Hillka 1987: *Nautakarjatalous*. Kirjayhtymä. Helsinki.

Rakennustaito 23-24/1910 (O. S), 12/1963 (J. Kuronen; Mikko Paananen) 1967. Helsinki: Rakennusmestarien keskusliitto.

Reinikainen, Alpo & Lasse Nieminen & Olli Näri 1987: Maatalouskoneiden tarkastus- ja koetoiminta maassamme. Teoksessa: *Koneellistuva Maataloutemme. 85 vuotta maatalouskoneiden tarkastus- ja koetoimintaa*. Valtion Maatalousteknologian Tutkimuslaitos. Vihti.

Salo, Unto 1984: Pronssikausi ja rautakauden alku. *Suomen historia* 1. Weilin + Göös. Helsinki.

Salminen, Jaakko 1996: *Puoli vuosisataa koneellista puunkorjuuta*. Helsinki.

Siikonen, Heikki 1926: *Pienviljelijän rakennusoppi*. Pienviljelijäin keskusliitto. Helsinki.

Siikonen, Heikki 1931: Pientilojen rakennuspiirustuksia: Valintaopas. *Maatalousseurojen keskusliiton julkaisuja* 177. Maatalousseurojen keskusliitto. Helsinki.

Sipilä, Martti 1960: *Maatilan työoppi*. Kirjayhtymä. Helsinki.

Sjöström, Alfred F. 1891: *Maatalousrakennuksia*. Ohjeita maanviljelys-rakennusten tekemiseen etenkin vähemmällä maatiloilla. Kuopio.

Soininen, Arvo M. 1974: Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinteisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle. *Historiallisia tutkimuksia* 96. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.

SVT (Suomen virallinen tilasto) III: 45:2 1950. Yleinen maatalouslaskenta. Helsinki: Maatilahallitus.

SVT (Suomen virallinen tilasto) III: 66-68 1969. Maatalous. Yleinen maatalouslaskenta 1969. Helsinki: Maatilahallitus.

Talve, Ilmar 1979: Suomen kansankulttuuri. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 355. SKS. Helsinki.

Valonen, Niilo & Korhonen, Teppo 2006: *Suomalainen piha. Rakennushistoriallisia päälinoja*. Multikustannus OY. Jyväskylä.

Vihola, Teppo 1991: Leipäviljasta lypsykarjaan. *Historiallisia tutkimuksia* 159. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki.

Vihola, Teppo 1992: Maatalous Mikkelin maalaiskunnassa. *Mikkelin maalaiskunnan kirja*. JYY:n Kotiseutusarja N:o 30. Gummerus. Jyväskylä.

Vilkuna, Asko 1960: Suomalaisen karjasuojan vaiheita. *Kansatieteellinen arkisto* 14:1. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki.

Vilkuna, Asko 1961: Karjan kesäsuojista ja laiduntamisesta Pohjanmaalla. *Kansatieteellinen arkisto* 15. Suomen Muinaismuistoyhdistys. Helsinki.

Vilkuna, Asko 1976: Kansanomainen karjasuoja. Lannanhuollolliset tyypit; Karjalainen karjakartano (patsasnavetta); Pyramidikattoinen kesänavetta. Teoksessa: *Suomen kansankulttuurin kartasto*. 1 Aineellinen kulttuuri. SKS. Helsinki.

Vuorela, Toivo 1975: *Suomalainen kansankulttuuri*. WSOY. Helsinki.

Vuorela, Toivo (toim.) 1976: *Suomen kansankulttuurin kartasto* 1. Aineellinen kulttuuri. SKS. Helsinki.

Väänänen, Eero 1984: *Omatoimisuus ja omien panosten käyttö maaseudun rakennustoiminnassa*. Helsingin yliopisto. Maatalousteknologian laitos.

Åberg, Urho 1929: Suomalaisen maalaistalon rakennusten järjestely. Teoksessa: *Maa ja metsä* III:2. WSOY. Porvoo.

Elsa Hietala

Latojen historiaa ja Suomen maatalousmuseon latorivistöä

Lato joka maakunnasta

Suomen maatalousmuseo Sarka käynnisti talvella 2005 selvityksen, jonka tavoitteena oli kerätä tietoa Suomen eri maakunnissa säilyneistä ja siirrettäväksi soveltuvista, hirsistä heinäladoista. Ladot ovat kuuluneet olennaisesti suomalaiseen maalaismaahan, mutta jääneet suurelta osin pois käytöstä tarpeettomina. Ravintoarvoltaan paremman tuoreen heinän säilyttämisessä

läpimurron teki ensiksi AIV ja nyt viimeisen vuosikymmenen kuluessa tiiviiseen muovipaaliin pakattu säilöheinä. Ladot on joko purettu pois viljelyksien tieltä tai niiden on annettu lahota paikoilleen ja vanha latokulttuuri on vaarassa hävitä. Suomen maatalousmuseo Sarassa haluttiin säilyttää kokoelma erilaisia latoja mallina tuleville polville. Samalla toivottiin latorivistön innostavan vielä olemassa olevien latojen omistajia säilyttämään niitä.

Saran latorivistön ladot siirrettiin paikalleen hankevaroin ja pystytettiin talkoovoimin. Kuva: Tanja Toukola.

Latojen etsintään ja siirron toteuttamiseen saatiin maaseudun Leader -rahoitusta Varsinais-Suomen Jokivarsikumppanit ry:n kautta. Yhteistyökumppaniksi hankkeeseen saatiin Lounais-Suomen 4H-piiri, joka organisoi 4H-yhdistykset ympäri Suomea etsimään ja dokumentoimaan tuhoutumisvaarassa olevia latoja.

Latoja löytyi eri puolilta Suomea noin 20, joiden joukosta Sarkaan tuotavat yksilöt valittiin. Valinnoilla oli tarkoitus tuoda esille erilaisia latomalleja, joissa muun muassa koko, oven paikka ja päätykolmion muoto vaihtelevat.

Paikalliset 4H-yhdistykset purkivat ladot alkuperäisillä paikoillaan, ja pystytyksen Saran ulkoalueelle toteuttivat Varsinais-Suomen maaseutuoppilaitoksen opiskelijat sekä paikalliset nuoret ja varttuneemmat taitajat. Ladot siirrettiin ja koottiin Sarkaan vuonna 2006 ja niiden kattojen rakentamista jatkettiin vielä seuraavana kesänä.

Lahjoituksina saadut ladot muodostavat jo itsessään näyttelyn, joka osoittaa, että ladot ovat monimuotoisia ja keskenään erilaisia rakennuksia, vaikka käyttötarkoitus onkin ollut kaikilla sama. Jokaisen ladon yhteyteen liitettiin opastaulu, jossa kerrotaan ladon tiedot ja tarina siltä osin kuin se on tiedossa. Latojen tietoja tallennettiin ennen purkamista sekä kuvaamalla että haastattelemalla omistajia. Tietojen keruun hoitivat Turun ammattikorkeakoulun opiskelijat.

Latojen historiaa

Ennen latojen aikakautta heinää säilytettiin taivasalla avoimien lavojen päällä tai suovissa eli aumoissa. Suurta haasiaa muistuttavaa, pitkämäistä suovaa kutsuttiin suuressa osassa Suomea nimellä *pieles*, korkea ja pyöreäpohjainen oli puolestaan kuvaavasti *keko*. Suova oli usean metrin korkuinen, hyvin

perustettu heinäkasa, joka tuettiin pystyyn pitkillä seipäillä. Heinät poljettiin suovaan tiiviisti ja pinta aseteltiin huolellisesti, jotta vesi valuisi sitä pitkin maahan. Suovan päällimmäiset heinät yleensä pilaantuivat säiden armoilla käyttökelvottomiksi, mutta sisäosat säilyivät eläinten ruuaksi kelpaavina. Varsinkin kaukaisille niityille tehdyt suovat piti kokoamisen jälkeen vielä aidata, jotteivät eläimet olisi päässeet niitä syömään.

Lato on rakennuksena Suomeen keskiajalla Ruotsista omaksuttu uutuus. Ensimmäiset kirjalliset maininnat latoista löytyvät 1400-luvulta, mutta ladot olivat siitä huolimatta perinteisten heinänsäilytystapojen rinnalla harvinaisia hyvin pitkään. Vanhimmat ladot sijaitsivat talojen piha-alueissa navettojen ja tallien läheisyydessä. Latoja rakennettiin myös karjasuojien jatkeeksi etenkin Varsinais-Suomessa. Niityille latoja alettiin vaurailta tiloilla rakentaa 1600-luvulla. Latojen rakentaminen ja käyttö levisi vähitellen lännestä kohti itää ja pohjoista saavuttaen Pohjois-Karjalan vasta 1800-luvun jälkipuolella ja Lapin vielä tätäkin myöhemmin.

Vielä 1800-luvulla latoja pidettiin monin paikoin liian työläinä rakentaa niistä koituvan hyötyyn nähden. Latojen rakentamiseen kannustettiin, niiden käyttöä pidettiin edistyksellisen maatalouden merkkinä, mutta läheskään kaikki syrjäseutujen asukkaat eivät vielä niiden eduista vakuuttuneet. Pian kuitenkin huomattiin, että kevytrakenteisen, pienikokoisen ja harvan hirsiladon rakentamiseen ei mennyt osavaltan neljän–viiden hengen joukolta kuin päivä ja heinän kokoaminen läheiseltä niityltä tai pellolta latoon kävi nopeasti aikaisempaan verrattuna. Myös säilytyksessä pilaantuneen heinän määrä väheni tuntuvasti. Vasta satojen paraneminen kylvöheinän yleistymisen myötä 1800-luvun lopulla loi todellisen tarpeen yhä useampien latojen rakentamiselle.

Heinää haettiin talvella eläimille heinäreellä kaukanakin sijainneista latoista. Kuva: Nils Westermarck.

Latoja rakennettiin nyt heinäpeltojen äärelle ja ne olivat entistä suurempia.

Suuriin, lautarakenteisiin suuleihin tai makasiineihin heinän säilytystä alettiin keskittää 1900-luvulla. Sahat alkoivat tuottaa lautatavaraa ja lauta yleistyi varsinkin talousrakennusten rakennusmateriaalina. Suuret lautaladot vaativat rakentamiseen tai ainakin suunnitteluun ammattimiestä, rakenteelliset haasteet kun olivat näissä lähes kirkkojen kokoisissa jättiläisissä perinteisiä hirsirakennuksia suuremmat. Heinää ajettiin myös suuremmille tiloille rakennettujen uusien navettojen ja tallien vinteilille, joista se voitiin pudottaa luukkujen kautta suoraan eläinten ruokintapöydille. Kotipeltojen heinäsaato pyrittiinkin ahtamaan mahdollisimman tarkkaan navetan ylisille, jolloin heinän hakumatkat talvella helpotettiin. Pienet hirsiladot säilyivät kuitenkin paikoin käytössä pitkään – näin etenkin syrjäisten heinämaiden kohdalla.

Latojen muodot ja rakenteet

Perinteisesti lato on ollut yksihuoneinen, harjakatolla varustettu hirrestä rakennettu salvosrakennus. Ovi saattaa olla sijoitettu pääty- tai sivuseinälle – Etelä- ja Itä-Suomessa yleensä päätyyn ja Pohjois-Pohjanmaalla pitkälle sivulle. Joskus oviaukko sijoitettiin päätyseinän toiselle sivulle, jolloin rakennusta kutsuttiin suupieli-, silmäpuoli- tai kierosuuladoksi. Seinät rakennettiin pyöreistä hirsistä, saatavilla olevasta puutavaraa: kuusesta, männystä tai haavasta. Hirsien ei tarvinnut olla tasapaksuisia ja rakentamiseen voitiin käyttää tavallista heikompilaatuista puuta. Lato rakennettiin joko alushirsille tai kovalla maalla nurkkakiville. Kosteusolosuhteet oli otettava tarkoin huomioon mitoittaen perustuksen korkeus tarpeen mukaan – paikoin heinälato rakennettiin suoraan ojan päälle, jotta kosteus varmasti valuisi sen alta pois. Ojittamattomalla kostealla paikalla ladon jalusta saattoi olla metrin korkuinen. Ladon lattia oli

yleensä irti maasta ja se tehtiin pyöreistä aidaksista, riu'uista tai hylkylaudoista.

Niittyladon hirret liitettiin toisiinsa yleisimmin ns. koirankaulaliitoksien, jolloin hirsien väliin jäi selvät tuuliraot. Tarkoituksena oli, että tuuli puhaltaisi seinien läpi auttaen siten heinän kuivauksessa ja säilymisessä. Yksinkertaisimmillaan hirret lovettiin vain alapuolelta, useimmin kuitenkin sekä al- että yläpuolelta. Seinät tehtiin joko suoriksi tai vinoiksi, vinoseinäisten latojen ollessa yleisempiä maan läntisissä osissa. Ylöspäin levenevä latomalli edesauttoi heinän kuivumista ja suojasi sitä paremmin pilaantumista aiheuttavalta painumiselta ja sateelta. Kun heinät kannettiin taakoittain seinävierille, jäi keskelle heiniä tunneli tai käytävä, joka yhdessä seinän ja lattian rakojen kanssa kuivasi heinät. Pöyheiksi jäävät heinät oli talvella helppo purkaa päinvastaisessa järjestyksessä. Vino muoto suojasi myös ladon seinähirsiiä kulumiselta.

Heinän ilmava säilytys oli niittyheinän aikaan tärkeää ja latoihin saatettiin asettaa harvojen seinien väliin tuettuna ohuita orsia, joiden päälle heinät kerättiin useaan kerrokseen. Pellolla kuivatun heinän yleistyttävä heinä päinvastoin poljettiin latoon mahdollisimman tiiviisti, jotta säilytystila saataisi hyödynnettyä mahdollisimman tehokkaasti. Vähänkin kosteaksi jääneet heinät alkoivat kuitenkin tiivistä pakattuina helposti pilaantua ja paremman säilymisen vuoksi heinien sekaan lisättiin lehdeksiä, olkia ja suolaa.

Vanhat hirsiladot olivat yleensä kooltaan pieniä, seinän pituus vaihteli kolmesta enintään seitsemään metriin. Pohjanmaan nevaniityillä optimoitiin katon ja tilavuuden suhdetta, jolloin tuloksena oli suurehko, noppamainen nevalato. Itä-Suomessa matalat korpiladot salvettiin puita lyhentämättä eripituisista tukeista. Kylvöheinän myötä sadot lisääntyivät ja säilytystilaa tarvittiin

lisää. Kaksi pienempää latoa vastakkain asettamalla saatiin aikaan läpiajettava parilato. Latojen väliin jäänyt kuja kattamalla saatiin aikaan purku- ja lastaustyötä suojaava katos sekä lisää säilytystilaa. Pohjoisen Suomen runsaslumisissa olosuhteissa latoon rakennettiin kaksi oviaukkoa niin, että heinän purkaminen voitiin aloittaa ylemmästä aukosta. Etelämpänä oven yläpuolelle saatettiin puolestaan tehdä luukku ladon täyttämistä helpottamaan. Latojen oviaukot suljettiin usein numeroiduilla ovipuilla, jotka ladottiin paikoilleen sitä mukaa kun lato täyttyi heinistä.

Pihapiiriin rakennetut ladot olivat useimmiten umpiseinäisiä ja niiden hirret olivat muotoon veistetyt. Tällaisessa ladossa voitiin säilyttää olkia, heinää tai muuta tavaraa. Pihapiirissä latoja saatettiin yhdistellä toisiinsa tai karjarakennuksiin. Keski-Pohjanmaalla, Keski-Suomessa ja Länsi-Savossa niittyladot omaksuttiin käyttöön melko myöhään ja alkuvaiheessaan sellaisiksi siirrettiin pihapiirin säilytyslatoja, heinälatteja. Tämän vuoksi latoja nimitettiin tällä alueella pitkään talleiksi. Ladot nimettiin tiloilla yksilöllisesti joko niittyjen tai jonkin niihin liittyvän tapahtuman tai henkilön mukaan.

Niittyheinän aikaan – pienet niittyladot Lempäälä, Nakkila ja Vampula

Saran kokoelmassa nyt seisovista ladoista luonnonheinän ajalta on kolme pientä niitty latoa – Lempäälä, Vampula ja Nakkila. 1800-luvulle saakka talojen niityt olivat yleensä pieniä ja sijaitsivat laajalla alueella. Heinää kerättiin jokien varsilta, lampien ja järvien rannoilta vesijätöillä, soilta sekä kosteammilta kaskiahoilta.

Niittyjen pinta-alat mitattiin ennen ladonaloita. Yksi ladonala oli se niittyala,

jonka sato mahtui yhteen latoon – pienet ladot kertovat siis pienistä niityistä. Muita vanhoja heinän mittayksiköitä olivat muun muassa aami (60 leiviskää = noin 500 kg tai kaksi heinähäkkiä), parmas (noin 400 kg tai kaksi kesäkuormaa) ja heinäkuorma (koko vaihdellut eri aikoina, kesäkuorma n. 150-200 kg, talvikuorma vastasi kahta kesäkuormaa).

Luonnonheinää korjattiin kesäisin Hermanninpäivän aikaan, heinäaika kesti talon koosta riippuen kahdesta neljään viikkoa. Kaukaisille niityille heinäntekijöiden piti muuttaa useammaksi viikoksi. Vanhastaan niittyheinä kuivattiin maassa tai sateisina

kesinä haasialla – heinäseipäät yleistyivät vasta kylvöheinän myötä. Kevyt luonnonheinä kuivui melko nopeasti itsellään pellolla kun taas tiheampi kylvöheinä vaati kuivuaikseen enemmän aikaa. Heinä kannettiin latoon yleisimmin takkavitsoja ja sapilaita apuna käyttäen, toisinaan vain olkapäillä kannetulla heinäharavalla. Suuremmilla niityillä vetoapuna saattoi olla hevonen.

Talvikaudella heinät haettiin ladoista tarpeen mukaan hevosen ja heinäreen avulla. Luonnonheinä oli ravinteiltaan heikkoa, minkä vuoksi lehmät lakkasivat yleensä talvelle lypsämästä ja olivat ummessa aina poikimiseen ja uuteen laidunkauteen saakka.

Lempäälän lato. Lempäälän Lastusista Pirkanmaalta peräisin oleva lato on tyypiltään ns. silmäpuolilato. Lato on peräisin Ruonan talosta, joka siirrettiin isonjaon uusjärjestelyn takia vuonna 1932 noin 1,5 km vanhalta sijainniltaan pohjoiseen. Lato oli siis aikaisemmin sijainnut jossakin Vähä Tervajärven rantaniityillä ja sitä kutsuttiinkin edelleen Aholadoksi. Ladossa on alun perin ollut pärekatto ja katto uusittiin Loimaalle siirron jälkeen. Ladon rakojen aukkipidossa on käytetty koirankaulapaliksi nimitettyjä välipuita. Perimätiedon mukaan Lempäälän lato olisi Ruonan talon miesten 1900-luvun alussa rakentama.

Vampulan lato. Tämä pieni rakennus poikkeaa Etelä- ja Itä-Suomessa tyypillisimmistä ladoista siten, että sen ovi on suuri ja sijaitsee rakennuksen pitkällä sivulla. Hirret ovat myös veistettyjä ja viimeistellympiä kuin nopeasti rakennetuissa niittyladoissa. Muistitiedon mukaan lato olisi saattanut joskus olla karjarakennus tai jonkinlainen lypsykatos. Ladon sisällä on lahoja paikkoja ehkä merkinä tästä. Vastakkaisissa seinissä ylhäällä olevat reiät saattavat olla tehdyt välikaton kannatushirsille.

Takaseinän hirsissä on näkyvissä reikiä, joihin laitettiin tapit hevosluokin taivuttamista varten. Keväällä tuore puu, yleisimmin tuomi, lämmitettiin lantalassa ja väännettiin muotoonsa tässä kohtaa. Viimeisen kuudenkymmenen vuoden aikana latoa on käytetty enimmäkseen sekalaisen tavarain säilytykseen. Muiston mukaan sen päädyssä säilytettiin erilaisia käsityökaluja, ja katon toinen pääty rakennettiin pitkäksi 1930-luvulla juuri siksi, että sen alla olisi hyvä säilyttää tavaroita. Samaan aikaan rakennukseen lisättiin kaksi hirsikertaa ja tehtiin uusi pärekatto. Turvekatto latoon tehtiin 1980-luvulla. Lato on sijainnut viimeisen sata vuotta tilan pihapiirissä mutta joutui nyt väistymään uusien tuotantorakennuksien tieltä.

Nakkilan lato. Satakunnan Nakkilasta kotoisin oleva niittylato on vain 3 x 4 m kokoinen ja hyvin matala. Sen ovi on luukkumainen aukko päädyssä, joka kertoo latoa täytetyn ainoastaan käsipelillä. Luonnonniityillä kasvavan heinän sato jäi usein niin pieneksi, että se mahtui pieneenkin latoon. Lato seisoi alkuperäisellä paikallaan suurten mäntyjen katveessa pienen peltotien varrella.

Heinän peltoviljely kasvattaa latoja – Haapavesi, Ruovesi ja Pohjalainen

Suomessa heinän peltoviljelyyn siirryttiin vähitellen 1800-luvun puolivälistä lähtien. Heinän viljely loi edellytyksiä maatalouden tuotantosuunnan muutokselle viljan viljelystä lypsykarjatalouteen. Pellossa viljelty

heinä tuotti paljon parempia hehtaarisatoja kuin luonnonheinä, oli ravinteikkaampaa ja nosti osaltaan karjan tuottoa. Viljeltyt pellot ja näin myös niitä varten rakennetut ladot sijaitsivat lähempänä talouskeskusta. Peltoladot olivat yleensä paljon niittylatoja suurempia, niitä rakennettiin alkuvaiheessa perinteisesti hirrestä ja sahatavaran yleistytystä laudasta.

Haapaveden lato ennen siirtoa. Entinen Haapaveden Vattukylän Ryytin talon lato siirrettiin edelliselle paikalleen vuonna 1960. Lato on todennäköisesti peräisin 1800-luvulta ja lautainen päätykolmio on saatettu lisätä siihen myöhemmin. Ladon lahojen hirsien tilalle on vuosien varrella vaihdettu uusia puita. 1960-luvulla latoon tehtiin yksinkertainen pärekatto, enempään eivät lahjoittajan mukaan ”varat ja värkät riittäneet”. 2000-luvulle tultaessa ladon katto oli lahonnut ja lato oli näin muutoinkin vaarassa hävitä nopeasti. Loimaalla latoon rakennettiin uusi pärekatto.

Ladossa on monta hikipisaraa vuodatettu ja päätä hakattu nauloihin. Heinät ladossa piti polkea tiiviisti ja lato täytettiin katonrajaan saakka, jolloin katosta läpi pistävät kattonaulan päät saattoivat nirhata ikävästi polkijoiden päälakeen. Heinät piti saada niityltä nopeasti hevosen vetämälle heinälavalle ja siitä latoon ennen kuin sade ne pilasi. Vielä 1960-luvulla saapuivat etäisemmätkin sukulaiset kaupungeista heinäaikaan maalle talkoisiin – pelloilla saattoi nähdä yhdellä silmäyksellä sata ihmistä töissä. Nykyään heinähankoon ei juuri korjuuajana kosketa. Latokin oli tilalla viimeinen laatuaan.

Pohjalainen. Pohjalaisen ladon saaminen ja kuljetaminen osoittautui hankkeen puitteissa liian haastavaksi tehtäväksi. Tämän vuoksi päädyttiin toisenlaiseen ratkaisuun ja lato tehtiin näyttelyä varten vanhan ladon puista. Työn toteutuksesta vastasi Varsinais-Suomen maaseutuoppilaitoksen Paimion toimipisteen hirsirakentamisen kurssi opettajineen. Lato levenee pitkiltä sivuiltaan ylöspäin noin kaksi senttiä jokaista hirsikertaa kohden. Eteläpohjalainen lato saattoi levitä vielä huomattavasti tätä selvemmin ja lisäksi kaikilta sivuiltaan.

Ruoveden lato. Ruoveden Murolelta peräisin oleva lato on tyypiltään vanhan mallinen, mutta melko suuri, 6 m x 3,7 m, ollakseen peräisin luonnonheinän kaudelta. Ladot mitoitettiin yleensä tarpeen mukaan ja lato voitiin rakentaa hyvinkin nopeasti, jopa yhden työpäivän aikana, mikäli materiaalit olivat valmiina paikalla. Lato oli säilynyt paikallaan melko hyväkuntoisena, sen huopakatto oli peräisin 1990-luvun lopulta, päätykolmiot ovat lautaa ja perustukset kivien päällä. Siirron ja pystytyksen jälkeen latoon päätettiin Loimaalla laittaa peltikatto.

Pariladoista lisää säilytystilaa – Tohmajärvi ja Karvia

Peltoheinän viljelyn edelleen yleistyessä käyttöön tulivat läpiajettavat kahden ladon yhdistelmät. Alkuvaiheessa latoja asetettiin vierekkäin, ovet vastakkain kaksi ja niiden

väliin jäävä kuja katettiin. Myöhemmin ladot suunniteltiin alun perin läpiajettaviksi, tämä helpotti ja nopeutti heinäkuorman purkua. Kun heinää saatiin paljon, ajokujakin täytettiin ja kujan toinen pää saatettiin laudoittaa. Myöhemmin ajokujaa oli kätevä käyttää erilaisten koneiden säilytykseen.

Tohmajärven lato. Tämä suuri, kaksiosainen lato on selvästi rakennettu kylvöheinän ajalla. Tohmajärven ladossa rakennetta vahvistaa kummassakin osassa pätkä väliseinää, mutta lato lienee kuitenkin jo alun perin rakennettu pariladoksi. Lato on 6,5 m leveä ja 10 metriä pitkä ja se on kauttaaltaan rakennettu pyöröhirrestä. Ladossa oli alun perin ollut olkikatto, sittemmin päre- ja

viimeiseksi peltikatto. Viimeisin peltikatto oli siinä määrin hyväkuntoinen, että se pystyttiin siirtämään ladon mukana Loimaalle. Ladon oikeassa reunassa oli pieni katos heinäseipäille, tätä katosta ei kuitenkaan lähdetty toteuttamaan Loimaalle.

Karvian lato. Karvian Suomijärveltä kotoisin oleva parilato on muodoltaan pitkä ja matala. Molemmilla puolilla ajokäytävää olevissa aukoissa on säilynyt ovet. Ennen Loimaalle siirtoa katto oli huopaa ja huopakatto siihen tehtiin myös siirron jälkeen.

Urjalan lato. Lähes kymmenen vuotta lato -hankkeen jälkeen, vuonna 2013, maatalousmuseon piha täydentyi jälleen yhdellä lahjoitusladolla. Tällä kertaa lato lahjoitettiin Urjalasta, se on entinen Honkolan kartanon Ojalan torpan lato. Lato on komean kokoinen ja siinä on laudasta rakennettu otsa, ladossa on myös alkuperäinen lattia. Sisäseinältä, oven yläpuolelta löytyy veistetty vuosiluku 1881, joka lienee ladon rakennusvuosi. Lato on erittäin hyvin säilynyt ja se siirrettiin kattoineen kahdessa osassa. Lato edustaa maatalousrakennuksia nyt museon etupihalla.

Uhanalaiset hirsiladot

Suomen maaseudulla noin sata vuotta sitten runsaslukuisin rakennus oli heinälato. Latojen lukumäärä riippui talon niittyjen ja korpiluhtien määrästä, mutta parhaimmillaan yhdellä talolla saattoi olla toistakymmentä heinälatoa. Eikä sellaista taloa ollut, jolla ei ollut vähintään kolmea latoa. Vielä tuolloin heinää korjattiin peltojen lisäksi niityiltä ja niittokulttuuri ulotti vaikutuksensa laajimmalle takametsien maastoihin. Myöhemmin heinän varastoinnin keskittäminen suuriin makasiineihin lähelle asutusta toisaalta vähensi latojen lukumäärää, toisaalta toi ne näyttäväksi osaksi maaseutumaisemaa. Ladot ovat jääneet käytöstä vähitellen, kun siirryttiin AIV-rehun kautta voimakkaan tuorerahun käyttöön ja kuivaheinän osuus karjan ravinnosta väheni. Tarpeettomat ladot purettiin ja niidenkin sijat saatiin tuotantoon ja kasvamaan. Latoja käytettiin ja

käytetään edelleen varastointiin, mutta niitä ei enää aktiivisesti hoideta tai kunnosteta.

Nykyaikainen maatalous ei enää tarvitse hirsilatoja. Ne tuhoutuvat sijoilleen, elleivät valistuneet omistajat niitä erikseen pelasta. Hämmästyttävän vähän latoja löytyy kotiseutumuseoidenkaan pihapiireistä. Koska lato ei ole kuulunut talouskeskukseen ja on ollut rakennuksena kovin tavallinen, niitä ei ole siirretty kotiseutumuseoiden yleensä ahtaille tonteille.

Jos oli yksinkertainen hirsilato aikoinaan nopea rakentaa, olisi se myös tänä päivänä nopea pelastaa. Peltikaton laittaminen vanhaan latoon ei vie erityisemmin aikaa, mutta pelastaa ladon helposti seuraaviksi vuosikymmeniksi. Latohankkeen tarkoituksena oli, että latojen arvostus kasvaisi ja niitä pidettäisiin kunnossa alkuperäisillä paikoillaan.

Lähteet:

Lato joka maakunnasta -hankkeen yhteydessä tehdyt haastattelut. Suomen maatalousmuseo Sarka.

Grotenfelt, Gösta 1899: *Den primitiva jordbrukets metoder i Finland under den historiska tiden.* Helsingfors.

Hirsjärvi A. J. 1934: *Suomen kansanomaiset heinän ja viljan ulkokuivatus- ja säilytysmenetelmät.* SKS. Helsinki.

Ranta, Sirkka-Liisa 2006: *Helletä ja heinäpoutaa, heinänteon kulttuurihistoriaa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1049.* Jyväskylä.

Vihola, Teppo 2004: *Pärjäkö pienviljelys? – Suomen maatalouden historia II. Kasvun ja kriisin aika 1870-luvulta 1950-luvulle.* SKS. Helsinki.

Vuorela Toivo 1976: *Suomen kansankulttuurin kartasto 1. Aineellinen kulttuuri.* SKS. Helsinki.

Östman, Ann-Catrin 2004: *Mekanisoinnin ensimmäinen aalto – Suomen maatalouden historia II. Kasvun ja kriisin aika 1870-luvulta 1950-luvulle.* SKS. Helsinki.

Riihet

Riihen kehitys ja puintitapojen erot

Riihi kehittyi suomensukuisten kansojen parissa pitkän ajan kuluessa. Se oli erittäin hyödyllinen keksintö, ja riihitetyn viljan paremmuus tunnustettiin ulkomaita myöten. Siitä huolimatta riihen käyttö ei levinnyt

Koillis-Eurooppaa laajemmalle. Ruotsissa riihtä pyrittiin uuden ajan alussa tuloksetta juurruttaa talonpoikien käyttöön.

Viljan kuivaamista ja puintia varten rakennetun riihen perusmuoto oli nelikulmainen hirsirakennus, jossa ovi oli päätyseinällä. Yksinkertaisimmillaan siihen ei kuulunut mitään lisärakennuksia tai ulok-

Luuvariihi Tammelasta. Kuva: Mustialan maatalousmuseo

keita. Todennäköisesti vielä keskiajan lopulla riihi oli koko maassa tällainen yksinäinen hirsirakennus. Tämä tyyppi säilyi yleisenä aina 1900-luvulle asti Itä- ja Pohjois-Suomessa sekä Satakunnan ja Hämeen pohjoisosissa. Muillakin seuduilla se säilytti asemansa erityisesti pienten viljelysten riihenä.

Erillisen puimahuoneen eli luuvan (luva, luha, lua) yleistymisen teki Länsi-Suomen riihirakennuksista hyvin monimuotoisia, sillä luuvan myötä eri rakennusten yhdistäminen riihiin yleistyi. Luuvan yleistymisen riihen yhteydessä lähti lännestä ja pappiloista. Ensimmäiset kirjalliset maininnat riihen yhteydessä sijainneista luuvista ovat pappiloista 1500-luvulta. Seuraavalla vuosisadalla riihi-luuva yhdistelmistä on mainintoja myös talonpoikaistaloissa. Nopeimmin luuvariihi yleistyi Varsinais-Suomessa, Lounais-Hämeessä ja Länsi-Uudellamaalla sekä Pohjanmaan rannikkopitäjissä ja Etelä-Pohjanmaalla. Luuvan myötä myös olkilato rakennettiin yhä useammin saman katon alle. Rakennusluetteloiden mainittiin toistuvasti ”riihi luuvineen ja latoineen”. Tätä yhdistelmää nimitettiin myös riihiriviksi tai riihiratiksi. Luuvariihi yleistyi vähitellen koko Länsi-Suomessa. 1900-luvun alkupuolella kuivurien jo tullessa riihien rinnalle luuvariihi oli käytössä Vehkalahdelta Siikajolle kulkevan linjan länsipuolella. Monin paikoin yksinäisriihiä esiintyi luuvarihiiden rinnalla. Esimerkiksi Pohjois-Satakuntaan luuva kotiutui hyvin hitaasti ja myöhäisessä vaiheessa. Tyypillisesti yksinäisriihi oli luuvarihihialueella pienten viljelysten riihi.

Syy siihen, miksi luuva ei koskaan löytänyt sijaansa Itä-Suomessa, johtunee puintitapojen eroista. Länsisuomalaisen tavan mukaan vilja puitiin nopeasti sadonkorjuun jälkeen. Itä-Suomessa sen sijaan oli tapana jatkaa puintia pitkin syksyä ja talvea. Lämpimässä riihessä puinti sujui talvellakin toisin kuin kylmässä luuvassa.

Riihi rakennuksena

Riihi salvottiin nurkkakivien päälle ilman muuta perustusta. Seinät tehtiin suoraan ja hirsien väliin jätettiin sammalvara, vaikka sammalta ei eristeenä olisi käytettykään. Länsi-Suomessa vilja kuivattiin pian elonkorjuun jälkeen jatkuvalla lämmityksellä, jolloin seinien eristäminen ei ollut tarpeen. Itä-Suomessa seinät eristettiin sammalella, sillä vilja kuivattiin ja puitiin pienissä erissä kertalämmityksellä, ja riihtä oli tapana käyttää myös talvella.

Riihen lattia oli joko kiveä, savea tai puuta. Kivilattia oli pääsääntöisesti kallion päälle rakennetuissa riihissä. Sen sijaan kivistä ladottu lattia oli harvinainen. Savilattia valmistettiin sekoittamalla saveen olkia ja tervavettä. Tällaiset lattiat olivat tavallisia Itä- ja Pohjois-Suomessa. Savilattia vaati vuosittaisen huollon ennen puintien aloittamista tervalla tai tervavedellä. Varhaiset puulattiat tehtiin paksuista neliskanttisiksi veistetyistä hirsistä, jotka tiivistettiin sammalella, rohtimilla tai oljilla. Myöhemmin erityisesti Länsi-Suomessa yleistivät pontatut riihen lattiat.

Riihen kattomateriaalina käytettiin Länsi-Suomessa olkea ja Itä-Suomessa tuohta tai lautaa. Länsi-Suomessa välikattoa ei riihissä yleensä ollut, vaan vesikatto koostui useasta kerroksesta. Itä-Suomessa riiheen rakennettiin tiivis ja suora välikatto. Koko maassa on tunnettu tapa jatkaa vesikattoa suojakatokseksi (lakka, keula, röytä) oven edustalle. Yksinäisriihissä katos oli päädyssä ja luuvarihihissä riihen sivulla. Katos rakennettiin joko seinän yläosan pitempien hirsien varaan tai tuettiin tolpile.

Oven paikka oli riihessä päätyseinällä. Luuvarihihissä ovi tehtiin useimmiten rakennuksen sivulle, jolloin rakennuksen kaikkien osien sisäänkäynnit olivat samalla sivulla. Ovet olivat pieniä ja yksinkertaisia. Joskus ovi koostui kahdesta puolikkaasta.

Liukuoven on oletettu edustavan vanhinta ovityyppiä riihissä. Oviaukon lisäksi riihen seinissä oli räppänöitä. Räppänöiden määrä ja sijainti vaihtelivat, mutta yksinäisriihessä oli yleensä räppänä kolmella seinällä seinän keskivaiheilla. Räppänät voitiin sulkea luukuilla tai olkitupoilla. Lisäksi oviseinälle tehtiin paikoin räppänä selvästi muita korkeammalle. Tämän räppänen luukku oli ulkopuolella ja sitä avattiin ja suljettiin luukuun kiinnitetyn vivun avulla.

Riihen tärkein osa oli lämmittämiseen käytetty uuni. Uunin paikka oli riihen oven etunurkassa oven vieressä. Uunin suuaukko oli joko ovelle tai takaseinään päin. Jos uuni rakennettiin takanurkkaan, suuaukko oli oviseinälle päin. Uuni rakennettiin tyyppillisesti suoraan maahan, jolloin tulipesän pohja oli riihen lattian tasolla. Eri puolilla maata esiintyi myös uuneja kiviperustusten päällä, jolloin tulipesä oli lattiaa korkeammalla. Uunin suuaukon edessä saattoi olla kuoppa varsinkin silloin, jos tulipesä oli alempana kuin riihen lattia. Länsi- ja Pohjois-Suomessa yleisimpänä uunityyppinä säilyi päältä avoin röykkiöuuni eli kiuas. Kiuas tehtiin luonnonkivistä, mutta toisin kuin saunan kiuas se muurattiin savilaastilla. Hämeessä ja Itä-Suomessa uuni muurattiin umpinaiseksi samalla tavoin kuin tuvan uuni. Luonnonkivien lisäksi riihen uuneja muurattiin tiilistä.

Suomessa oli kaksi aluetta, joilla riihen kiuas sijoitettiin erilliseen kiuashuoneeseen. Toinen alueista sijaitsi Lounais-Suomessa: Etelä-Satakunnasta, Varsinais-Suomen ja Lounais-Hämeen kautta Länsi-Uudellemaalle. Tällä alueella erillinen kiuashuone tunnettiin nimellä kiukkuri. Toisaalta erillisiä kiuashuoneita rakennettiin myös Tornionjokilaaksossa, jossa kiuashuonetta kutsuttiin kiuasporstuaksi. Kumpikin alue voidaan rajata pitäjän tarkkuudella, eikä erillisiä kiuashuoneita ole esiintynyt muual-

la maassa. Näistäkin pitäjistä suurimmassa osassa kiuashuoneellinen riihi oli poikkeus enemminkin kuin tavallisin riihityyppi.

Kiukkuri oli joko viistokattoinen kylkiäsrakennus riihen päädyssä tai väliseinällä riihestä erotettu huone. Kiukkurissa oli maalattia eikä uunin lisäksi muuta sisustusta. Lämmön pääsy riiheen ratkaistiin erilaisilla väliseinäratkaisuilla. Kiukkurin ja riihen väliseinä rakennettiin harvaksi, tai siihen tehtiin yhden tai useamman hirsikeran korkuinen aukko. Väliseinän ylimmät hirsikerrat voitiin myös jättää pois.

Tornionjokilaakson kiuasporstua erotettiin riihen ovipuoleen matalalla väliseinällä. Väliseinä oli vain muutaman hirren korkuinen ja sen keskellä oli kynnyksellinen kulkuaukko. Väliseinän yläpuolella samansuuntaisesti oli kiinnitettynä seinästä seinään kolme riukua, joiden tehtävänä oli eristää riihen parsille ahdetut viljat kiuastilasta. Myös kiukkurin tehtävä on ollut palovaaran torjuminen eristämällä kuivuva vilja ja kiuas eri tiloihin.

Kiukaan lisäksi riihen sisällä piti olla rakennelma, jonka päälle vilja nostettiin kuivumaan. Yleisimmin tämä tarkoitti kiinteitä orsia, joiden päällä lepäsivät irralliset parret. Lyhteet nostettiin parsien päälle kuivatukseen ajaksi. Orsien määrä vaihteli idän kahdesta lännen kolmeen. Tyypillisimmin orret olivat riihen pituussuuntaan ja parret poikkipäin. Uunin yläpuolelle ei palovaaran vuoksi nostettu lyhteitä kuivumaan, joten osa parsista oli muita lyhyempiä. Alueella, jolla oli käytössä päältä avoin uuni, estettiin lyhteitä tippumasta kiukaan päälle erilaisin suoja-aidoin. Parret olivat yhdessä tasossa. Etelä-Pohjanmaalla esiintyi suurissa taloissa tapaa ahtaa lyhteitä kahteen kerrokseen.

Itä-Suomessa parret olivat korkeammalla kuin Länsi-Suomessa. Yksinäisriihessä parsien alla piti mahtua puimaan vilja, kun taas erillisellä puimahuoneella varustetussa

*Riihen lämmitystä Mantsinsaaressa huhtikuussa 1942.
Kuva: SA-kuva*

riihessä puintitilaa parsien alla ei tarvittu. Länsi-Suomessa riihi ahdettiin lattialta käsin, mutta itäsuomalaisessa riihessä käytettiin erillistä ahdinlautaa, jolla seisten ahtaminen tapahtui.

Riihen monipuolinen käyttö

Monimuotoisuutta riihirakennuksiin toivat erilaisten kylkiäisten ja kokonaisten rakennusten rakentaminen riihen jatkoksi. Riihen jatkoksi tai kylkiäiseksi saatettiin rakentaa akanakoppi, olkilato, puimahuone eli luuva, silppuhuone, erillinen kiuashuone tai toinen riihi.

Riihen läheisyydessä piti sijaita säilytyspaikat akanoille ja oljille. Ne voitiin rakentaa joko erillisiksi rakennuksiksi tai riihen yhteyteen. Kaikkein yleisin ja laajimmalle maassamme levinnyt ratkaisu oli raken-

taa akanakoppi (ruumenkoppi, ruumenus, vasu) riihen kylkeen. Kyseessä oli viistokattoinen kylkiäisvaja, joka rakennettiin riihen sivuseinälle tai päätyyn takaseinälle. Läntisen Suomen luuvariihialueella akanakoppi sai muitakin muotoja, kun riiheen yhdistettiin useita rakennuksia. Yksinäisriihien alueella akanakoppi oli yleensä ainoa riiheen kiinni rakennettu rakennus, ja tyypillisimmin kylkiäinen kuuluu savo-karjalaiseen riihiperinteeseen. Olkilato rakennettiin eri tavoin sijoitettuna lähelle riihtä, mutta ei yleensä kiinni riiheen. Lähes koko yksinäisriihien alueella tunnettiin tapa rakentaa riihi ja olkilato päädyt päin toisiaan. Väli voitiin myös kattaa yhteisellä katolla.

Luuva rakennettiin joko riihen jatkoksi, riihen ja olkiladon väliin tai kahden riihen väliin. Yleisin tyyppi oli yhdistelmä riihi-luuva-lato. Yhdistelmään voitiin liittää

myös akanakoppi neljänneksi rakennukseksi luuvan ja ladon väliin. Rakennettaessa luuva kahden riihen tai riihen ja olkiladon väliin läntisissä ja lounaisissa maakunnissa oli tapana rakentaa luuvan lattia selvästi riihen ja ladon lattiaa korkeammalla. Näin luuvan lattian alle jäi joko umpinainen akanoiden ja usein myös silputtujen olkien säilytyspaikka (luuvalunen, ruumennos, ruumenkoppio, vasu) tai avoin alusta ajo- ja työkalujen säilytyspaikaksi. Satakunnan rannikolla luuva rakennettiin niin korkealle, että sen ali voitiin ajaa hevosella.

Paririihen eli riihi-luuva-riihi-yhdistelmän ydinaluetta oli Häme, mutta muualakin yhdistelmä oli käytössä suurissa ta-loissa. Paririihi tehosti työskentelyä, sillä se

mahdollisti jatkuvan ja keskeytymättömän kuivatuksen. Paririihessä olkilato rakennettiin riihen taakse. Olkilato oli joko riihira-kennuksen suuntainen ja koko rakennuksen mittainen tai lisärakennuksena suorassa kul-massa riidiriviin nähden.

Yksi riihen toiminnoista oli olkien silpuaminen karjan ruokintaa varten. Osa riihen tai luuvan lattiasta, usein uunin ja peräseinän välinen lattianosa, oli osoitet-tu tähän tarkoitukseen. Osa nimitettiin survinlattiaksi (survinlaudat, tapanto). Olkisilpun survomiseen rakennettiin myös erilaisia ratkaisuja. Luuvariihessä silppujen hakkaamisen paikka oli luuvan ja ladon vä-lillä: kapea huone luuvan ja ladon välissä tai parveke joko luuvan tai ladon puolella (sur-

vinkoppi, salkkari, survinlava). Survinkopin tai luuvan alla oli säilytystila akanoille ja silpuille (silppukoppi, vasu). Koppi silppujen hakkaamista varten voitiin rakentaa myös luuvan taakse viistokattoisena komerona (survinkoija) alle sijoitettuine silppukop-peineen (syrpyskoppio). Paririihissä olkilato voitiin yhdistää luuvan taakse kapealla lat-tialla, jonka päällä oljet survottiin silpuksi.

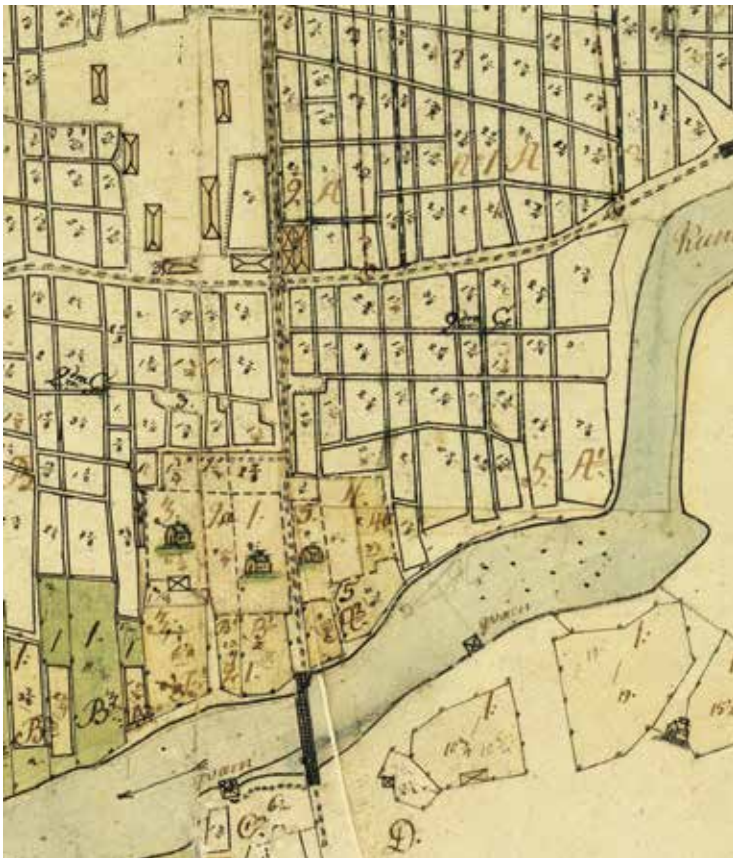
Riihen sijainti

Riihi ei yleensä ollut varsinaisen pihapiirin rakennus. Palovaaran vuoksi se kannatti rakentaa etäämmälle muista rakennuksista. Lisäksi puintiajan hevosajojen kannalta oli käytännöllistä, että riihen ympärillä oli tilaa. Riihen sijainti pihan ulkopuolella oli pääsääntö erityisesti tiheästi rakennetuissa kylissä. Harvaan asutulla alueella riihi saattoi tulla osaksi pihaa. Pihaan riihi rakennettiin yleisimmin Päijänteen, Kymijoen ja Saimaan seuduilla. Näillä seuduilla tunnettiin myös riihen käyttö asuntona ja saunana.

Riihen paikkaa valittaessa suosittiin kal-lioita ja kuivia paikkoja. Paikan oli hyvä olla lähellä viljelyksiä, eikä kovin kaukana piha-piiristä, jotta puintiaikaan oli lyhyt matka lämmittämään. Myös olkien ja ruumenten haku eläimille talvella kävi läheiseltä riiheltä käytännöllisesti. Elo- ja olkikuormien ajon vuoksi riihen paikka oli yleensä tien vieressä.

Riihen sijaintia voidaan tutkia kartto-
jen avulla, sillä moniin isojakokarttoihin ja
tiluskarttoihin on merkitty pihan ulkopuo-
lella sijainneet rakennukset. Pihan ulkopuo-
lelle rakennettiin tyypillisimmin riihiä, sau-
noja ja aittoja, joista riihet olivat kooltaan
suurimpia. Loimaan kylien isojakokartat¹
vahvistavat edellä esitettyjä seikkoja riihen
sijainnista. Pääsääntöisesti riihet sijaisivat
kylätontin läheisyydessä teiden ja kujien
varsilla. Kuninkaisten ja Vännilän kylissä lä-
hellä kylää sijaisi kallioinen mäki, jolle oli
sijoitettu useita riihiä. Myös Metsämaalla
osa riihistä oli pienellä viljelykseen kelpaa-
mattomalla mäellä.

Useissa kylissä taloilla oli yhden sijaan
kaksi tai jopa useampia riihiä. Se ei kuiten-
kaan tarkoittanut sitä, että osa riihistä olisi
sijoitettu etäämmälle kylästä, vaan Loimaal-
la kylän kaikki riihet näyttäisivät olleen
määrästä riippumatta lähellä kylätonttia.
Kaksi riihtä saattoi yhdessä muodostaa
eräänlaisen riihipihan. Tällaisia ratkaisuja
esiintyi esimerkiksi Kauhanojalla ja Hurska-
lassa. Rintapeltojen ulkopuolella sijainneet
riihet näyttäisivät karttojen perusteella ol-
leen harvinaisia. Tammiaisten kylässä kaksi
riihtä oli rakennettu poikkeuksellisen etääl-
le kylästä. Tässä kylässä oli raivattu paljon
uusia peltoja rintamaiden taakse. Riihet oli
selvästi rakennettu näiden uusien peltojen
eloen kuivausta ja puintia varten.

Loimaan Kuninkaisten ky-
län isojakokartta. Kylätontti
sijaitsee joen rannassa ja rii-
het yhtenä ryhmänä mäellä
kylän pohjoispuolella.
Kuva: Maanmittauslaitok-
sen arkisto, Loimaa 23:0

¹ Loimaan kylissä isojaot tehtiin 1700-luvun lopulla.

Lähteet:

Kansallisarkisto, Maanmittaushallituksen uudistusarkisto, Alastaron, Loimaan ja Metsämaan isojakokartat.

Talve, Ilmar1961. Den nordosteuropiska rian, en etnologisk undersökning. *Folkliksstudier* VI. Åbo.

Valonen, Niilo & Korhonen, Teppo 2006. *Suomalainen piha, rakennushistoriallisia päälinjoja*. Jyväskylä.

Valonen, Niilo & Vuoristo, Osmo 1994. *Suomen kansanrakennukset Seurasaaren ulkomuseon rakennusten pohjalta*. Vammala.

Vilppula, Hilikka 1942. Luuvariihi, sen levinneisyys ja eri tyypit Suomessa. *Kansatieteellinen arkisto* V:2. Forssa.

Vilppula, Hilikka 1955. Das Dreschen in Finnland. *Kansatieteellinen arkisto* X. Helsinki.

Vilppula, Hilikka 1976. Riihi. Vuorela, Toivo (toim.), *Suomen kansankulttuurin kartasto*, 1 Aineellinen kulttuuri. Helsinki.

Juha Hirvilammi

Kuivurit Suomessa 1900 – 1960

Riihien aika

Viljan kuivaaminen säilytystä varten on Suomen olosuhteissa välttämätöntä useimpina vuosina. Vain harvoin viljan kosteus on puitaessa alle 15 %. Vanhaan aikaan vilja kuivattiin lyhteinä tai sitomina riihessä. Riihi oli palonarka laitos, jonka mukana saattoi palaa koko sato. Toisaalta riihitetty vilja sai kuivatuksen ohessa savupeittauskäsitteilyn, jonka ansiosta riihitetty vilja säilytti itävyytensä jopa vuosikymmeniä. Suurilla taloilla saattoi olla useita riihiä, joita puitiin

vuorotellen. Riihiä rakennettiin Suomessa, Venäjällä ja Baltiassa, mutta ei esimerkiksi Puolassa tai Skandinaviassa.

Riihessä kuivattu vilja puitiin käsin joko riihen tai sen viereisen puintihuoneen eli luuvan lattialla. Kun käsi- ja hevoskäyttöiset puimakoneet yleistyivät vähitellen 1800-luvun lopulla, niitä käytettiin riihen välittömässä läheisyydessä tai luuvassa. Isompiin taloihin hankittiin konevoimalla, lähinnä höyryvoimalla käyviä puimalaitoksia, jotka edellyttivät erillistä omaa rakennusta, puimalaa. 1900-luvulle tultaessa puimako-

Puintia höyrykoneen käyttämällä puimakoneella. Kuva: Eurajoen maatalousmuseo.

neet kehittyivät pyörillä helpommin liikuttaviksi ja pellolla puiminen alkoi tulla mahdolliseksi. Samoin maaseudulla alkoi liikkua puimakoneyrittäjiä, jotka kulkevan kalustonsa avulla kävivät taloissa puimassa rahtia.

Pellolla puimisen estivät kuitenkin useimmiten kosteat puintikelit. Jos vilja puitiin kosteana, se ei säilynyt laarissa ilman kuivaamista. Aluksi puidun viljan kuivaamista kokeiltiin riihessä lavojen päällä, mutta tämä oli työlästä ja tehotonta. Vilja jouduttiin kääntelemään useita kertoja kuivauksen aikana tasaisen kuivumisen varmistamiseksi. Suomessa alettiin kehittää laitteistoja, joiden avulla riihen pystyi muuttamaan toimivaksi kuivaamoksi. Lämmönlähde riihessä oli jo valmiina, tarvittiin vain jonkinlainen laitteisto viljan käsittelyä varten kuivauksen aikana. Kuivaamoja rakennettiin myös saunoihin ja saunan yhteyteen. Suurempien viljamäärien käsittely säkeissä oli myös hankalaa ja raskasta. Kuivauslaitteistojen kehittämisessä pyrittiinkin vähentämään säkkien käsittelyä minimiin.

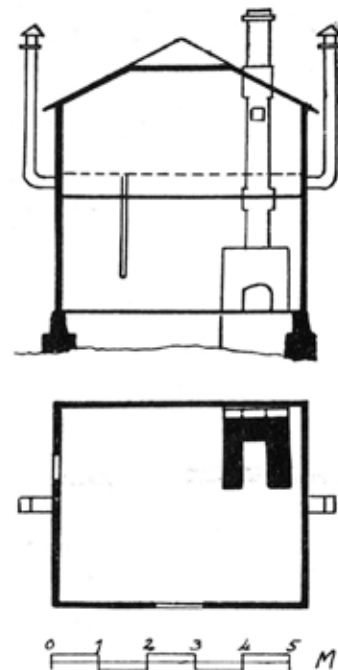
Varhaiset lavakuivurit

Kaikkein yksinkertaisin lavakuivuri lienee ollut Kätevin-kuivuri. Se oli vaakasuoraan esimerkiksi saunan kattoon asetettu laatikko, jossa oli säleistöväli pohja. Kuivattava vilja kaadettiin väli pohjalle, jonka alta vetotorvi imi saunan lämmintä ilmaa ulos kuivaten viljan. Laatikko oli rakennettu siten, että salpalaitteen avulla kuivunut vilja voitiin pudottaa laatikon pohjalle ja sitten kallistamalla laatikkoa kaataa säkkeihin. Laatikon tilavuus oli 3,5 hl ja kuivausaika keskimäärin ½ vuorokautta.

Hyvin yleinen oli aikanaan Ruonan Riihi, joka rakennettiin saunan tai riihen ylisille. Ruonan Riihi on lämmönpitävä kuivaushuone, jonka lattialle rakennettiin n.

17 cm:n korkeuteen reikäpeltitaso. Tasolle levitettiin 10–15 cm:n paksuinen kerros kuivattavaa viljaa. Kuuma ilma tulee alakerrasta väljää torvea pitkin kuivaushuoneeseen tason yläpuolelle. Tason alapuolella on vastakkaisilla seinillä kaksi vetotorvea, jotka johtavat kuivausilman ulos. Ruonan Riiehtä voitiin käyttää muuhunkin kuin viljan, esimerkiksi maltaiden kuivaamiseen. Ruonan Riiehen keksijäksi mainitaan Lappi TL:ssä vaikuttanut seppä Vihtori Vainio.

Kuvaamista pyrittiin tehostamaan suunnittelemalla erilaisia kuivaustelineitä, joissa vilja sisään kaadettaessa asettui ohueen kerrokseen. Tällaisia olivat esimerkiksi Maulan kuivaustelineet ja kohti kaappikuivuria kehittyneet Tiirikin patentti-kuivauspatterit. Tiirikka-pattereissa vilja kuivui säleseinä-

Ruonan Riihi. Tuuletustorvet imevät kiukaan lämmittämän ilman väli pohjasta viljan läpi.

sissä pystysolissa, joiden läpi lämmin ilma johdettiin kuivaushuoneen ylisille. Myöhemmin patteriston päälle tehtiin höyrykokoojakupu, josta poistoilma johdettiin vetotorven avulla ulos.

Kaappikuivurit

Varsinaisissa kaappikuivureissa kuivauspatterit on sijoitettu tiiviiseen kaappiin tai laatikkoon ilmanvirtauksen tehostamiseksi ja lämmön säilyttämiseksi. Kun aikaisemmat kuivurit olivat osittain tai kokonaan omatekoisia laitteita, kaappikuivurin saattoi ostaa valmiina maatalouskonekauppialta. Jotkin mallit, kuten esimerkiksi ESA-kuivuri, eivät vaatineet edes rakennusta ympärilleen, pelkkä katos riitti. Teknisesti kehittyneinä kaappikuivurien teho oli olennaisesti suurempi

kuin vanhempien yksinkertaisten laitteiden. Viljaerä voitiin kuivata jopa 3–5 tunnissa kun aikaisemmillä laitteilla siihen kului vähintään 12 tuntia. Kaappikuivureissa voitiin myös kuivata yhtä aikaa eri viljalajeja ja –lajeja ilman sekoittumisen vaaraa.

Tunnettuja tyyppisiä kaappikuivureita olivat Voitto, Karjala, Pajulahti, Tähkä, Paras, Jyvä ja Tulos. Näistä hieman poikkesivat Varma ja Etevä, joissa lämpö johdettiin uunista suoraan kaapin alla olevaan suppiin. Edellä mainittu ESA-kuivuri oli toimintaperiaatteeltaan myös kaappikuivuri, mutta rakenteeltaan erilainen: siinä kaappi ja lämmitysruuni oli rakennettu yhdeksi liikuttavaksi pakettiksi, joka voitiin sijoittaa mihin tahansa sateelta suojattuun paikkaan tai käyttää suotuisalla säällä ulkona.

Kaappikuivuri Esa. Kuivauskaappi ja lämmityskamiina rakennettuna helposti liikuttavaksi kokonaisuudeksi.

Säkkikuivurit

Ensimmäiset konevoimaa hyödyntävät kuivurit Suomessa olivat säkkikuivureita. Tanskalainen Dinesenin säkkikuivuri oli pitkään markkinoilla 1920-luvulta 1950-luvulle. Siinä lämmitysuunissa kehitetty kuivausilma puhallettiin lietsolla kanavia pitkin suuren kuivauslavan sisään. Lavan päällä oli aukkoja, joiden päälle säkit asetettiin. Säkkien läpi tuleva ilma kuivasi viljan, kunhan säkkejä ei täytetty aivan täyteen ja niitä käännettiin sopivasti kuivauksen (n.4 tuntia) aikana. Dinesenin mallia kopioitiin myös kotimaisten valmistajien toimesta.

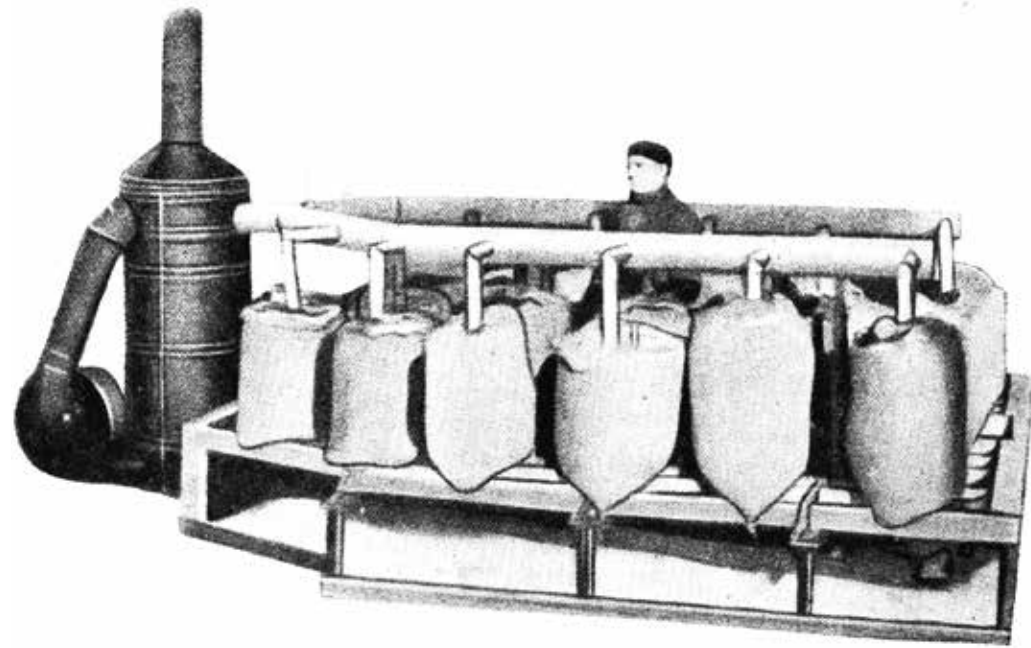
Omintakeisen Cosinus-säkkikuivurin toi markkinoille paremmin tuuliturbiineistaan tunnetun insinööri Sigurd Savoniuksen veli Odert, joka jatkoi veljensä työtä tämän kuoltua keuhkokuumeeseen. Cosinus -kui-

vurissa erityisessä uunissa kehitetty lämmin ilma puhallettiin lietsolla kanavaputkiin, joista haarautui joka säkin kohdalla säkkiin asetettava rei'itetty putki. Lämmin ilma puhallettiin säkkeihin sisälle ja vilja kuivui 7-8 tunnissa. Säkkejä täytyi välillä sekoittaa tasaisen kuivumisen varmistamiseksi. Kansanto Cosinukselle leikkisän liikanimen ”emakko”.

Myös Maatalouskonetehtas Oy kehitti ESA-kaappikuivurin rinnalle ESA-säkkikuivurin, joka oli sisartuotteensa tapaan varustettu yhdysrakenteisella lämmitysuunilla. Se oli myös helposti liikuteltava.

Laatikkokuivurit

Konelietsion ja seulapohjaisten laatikoiden käyttöön perustuvia kuivureita kutsutaan tässä laatikkokuivureiksi. Pietarsaaren ko-

Cosinus-kuivuri. Lämmitetty ilma puhalletaan säkkeihin suuttimien avulla.

nepaja valmisti 1920- ja 1930-luvuilla A-S kuivaajaa, jossa yhdysrakenteisen uunin kuumentama ilma puhallettiin lietsion avulla 3,6 metriä pitkään ilmakammioon. Ilmakammion päälle ladottiin viljalaatikot, kuusi rinnakkain ja 3-4 päällekkäin. Alimmaisten laatikoiden vilja kuivui ensin, joten ne täytyi tyhjentää ja laatikoiden järjestystä vaihtaa 30–40 minuutin välein. A-S kuivurin hoitamiseen tarvittiinkin jatkuvasti kaksi miestä.

M.T. -kuivuri perustuu myös laatikoihin, mutta siinä kuivausilma johdettiin laatikkopinon takana sijaitsevaan kammioon. Täältä ilma kulki kaikkien laatikoiden läpi ja poistui niiden etureunassa olevista aukkoista. Siten vilja kaikissa laatikoissa kuivui yhtä aikaa eikä laatikoiden siirtelyä tarvittu. Kuivausaika M.T. -kuivurissa oli noin 2 tuntia.

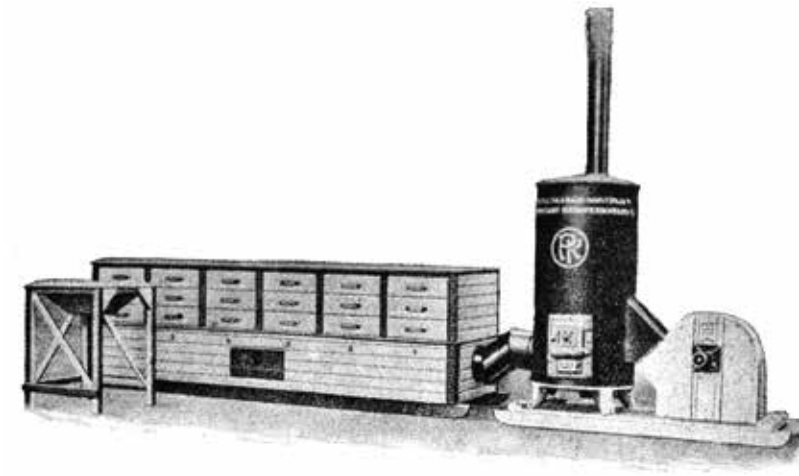
Ensimmäiset siilokuivurit

Juuri ennen toista maailmansotaa markkinoille tulivat ensimmäiset siilokuivurit.

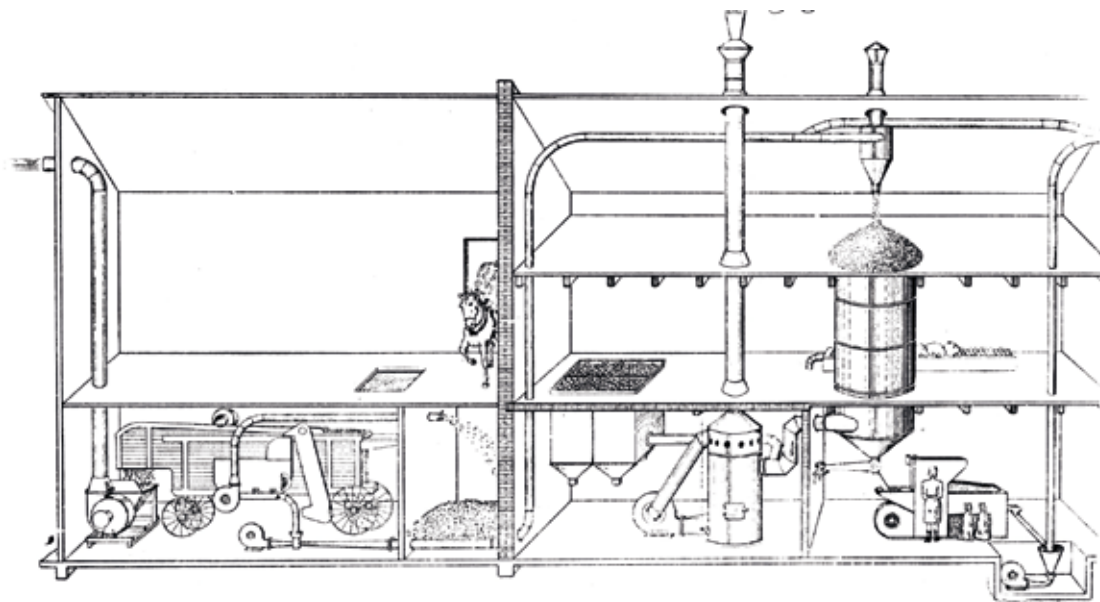
Siilokuivureissa yleensä puukäyttöisellä kaminalla lämmitetty ilma puhallettiin konekäyttöisellä lietsolla siiloon. Siilossa vilja oli kahden sisäkkäisen reikäpeltilieterin välissä ja kuivausilma puhallettiin tämän viljakerroksen läpi, kuivurityypistä riippuen jopa useampaan kertaan. Siilo täytettiin konekäyttöisellä elevaattorilla. Joitain siilokuivureita voitiin käyttää jo jatkuvalla kierrolla, eli vilja kiersi kuivurissa koko kuivauksen ajan tasaten kuivumista. Ensimmäisiä tähän toimintaperiaatteen perustuvia kotimaisia kuivureita olivat Savoniuksen Sinus Dupleks ja Wärtsilän PeKo-kuivuri.

Kohti toista maailmansotaa

Ennen toisen maailmansodan syttymistä kaappikuivurit olivat yleistyneet Suomessa. Kaappikuivureiden määräksi arvioitiin vuonna 1939 noin 25 000 ja konevoimalla toimivia oli noin 500. Konevoimaisia kuivureita oli käytössä olevista vain noin 2 % ja perinteisiä riisiä sekä Ruonan riisiä oli käytössä vielä tuhansia.

A-S kuivuri. Lämmitetty ilma puhalletaan laatikkojen läpi alaspäin.

Sinus Dupleks. Lämmitetty ilma kiertää siilossa viljan läpi kaksi kertaa. Vilja kiertää siilossa elevaattorin avulla.

Kriisiaika luonnollisesti pysäytti kuivurien kehityksen, vaikka työvoimapula maataloudessa osoitti koneellisten kuivurien edut hyvin kouriintuntuvasti. Koska työvoimasta oli maataloudessa huutava pula miesten ollessa rintamalla, elonkorjuuta ja puintia ei voitu hoitaa riittävän nopeasti ja osa sadosta pilaantui. Siitä, mitä ehdittiin korjata, osa meni pilalle kuivurikapasiteetin puutteesta.

Sodan jälkeen uusi alku

Toisen maailmansodan päätyttyä Suomen maatalous oli suurissa vaikeuksissa. Pellot olivat sodan jäljiltä huonossa kunnossa. Parhaasta viljelymaasta 20 % jäi luovutetuille alueille. Oma ruoantuotanto ei riittänyt kattamaan kulutusta ja sisäpoliittinen tilanne oli epävakaa. Yksi ratkaisu tilanteeseen

oli asutustilalaki, jonka avulla uusia maataloja perustettiin yli sata tuhatta.

Uusien tilojen rakentaminen käynnisti maaseudulla rakennusrynnistyksen, johon yhtyivät myös vakiintuneet maatilat. Uudenaikaisia navettoja rakennettiin ja monella tilalla parannettiin myös viljankuivausta. Kaappikuivurit olivat edelleen suosittuja, varsinkin kun sähkövoimaa ei vielä ollut maaseudulla kaikin paikoin saatavilla. Koneellisen viljankuivauksen edut olivat kuitenkin tulleet laajalti tunnetuiksi ja sähköttömillekin seuduille hankittiin koneellisia kuivureita käyttäen polttomoottoreita voimanlähteenä.

Kotimaiset konevoimaisten kuivureiden valmistajat kamppailivat materiaalipulan ja tuontirajoitusten aiheuttamien ongelmien kanssa ja kysyntää oli mahdotonta tyydyttää. Niinpä myös ulkomaisia kuivureita

tuotiin Suomeen jonkin verran. Vuoden 1950 maataloustiedustelussa ilmeni, että kuivureita oli tiloilla käytössä yli 35 000, siis lähes kolmanneksen lisäys sotaa edeltävään aikaan. Tästä kuivureiden rakentaminen vain kiihtyi tilojen talouden parantuessa.

Kaappikuivurien valta-aika

Toisen maailmansodan jälkeen kaappikuivureita oli parhaiten saatavilla ja niitä oli opittu myös käyttämään. Viljankuivaus oli ongelma, joka pyrittiin ratkaisemaan mahdollisimman vähin kustannuksin. Kaappikuivurin hankintahinta oli huokea, ja sen saattoi asentaa olemassa olevaan rakennukseen. Lämmönlähteeksi kävi itse muurattu uuni ja tuuletushormit saattoi itse naputella ponttilaudasta. Kaappikuivurin sai toimimaan, vaikka sähkövirtaa ei ollutkaan saatavilla niin kuin oli monin paikoin maaseudulla tilanne 1950-luvulla. Kaappikuivureita valmistivat edellä mainittujen suurempien tehtaiden lisäksi lukuisa joukko pieniä puusepäntehtaita.

Pienillä tiloilla säkkien käsittely ei muodostunut ylivoimaiseksi, mutta suuremmilla tiloilla viljamäärien kasvaessa kaappikuivurien käyttö kävi liian hitaaksi ja työvoimavaltaiseksi. Viimeistään leikkuupuintiin siirtyminen teki kaappikuivureista liian hitaita ja tehottomia. Tasaisesti konevoimaisten kuivurien määrä lisääntyi koko 1950-luvun luonnollisella vedolla toimivien määrän pysyessä samana. Tähän kätkeytyy kehitys, jossa Ruonan riidet yms. alkeellisemmat kuivauslaitokset jäivät pois käytöstä tai tuhoutuvat tulipaloissa ja ne korvattiin pienemmällä tiloilla suuremman kapasiteetin omaavilla kaappikuivureilla. Vuoden 1959 maatalouslaskennassa luonnollisella vedolla toimivia kuivureita oli käytössä 25 835 kappaletta ja konevoimaisia jo 4098, joissa lisäys oli yli kahdeksan-

kertainen vuoden 1950 tasoon verrattuna. Kuivurien kokonaismäärä oli vähentynyt, mutta kokonaiskapasiteetti nousut.

Säkkikuivurit

Kuivattavien viljamäärien kasvaessa kaappikuivurit kävivät tehottomiksi ja hitaiksi. Konevoimaisiin kuivureihin siirryttiin viimeistään silloin, kun riittävästi sähkövoimaa saatiin tilan käyttöön. Koska viljan käsittely ja kuljetus toimi 1950-luvulla yhä säkkeinä, säkkikuivurit saivat suuren suosion. Kuivatavaa viljaa ei tarvinnut tyhjentää säkistä ja taas kuivauksen jälkeen säkittää kuten kaappi- ja laatikkokuivureissa. Tosin lavakuivurit toimivat paremmin, mikäli säkit olivat vajaita. Viljaerien suhteen vältettiin sekaantumisriski. Lämmitysuunien ja – puhaltimien kehittyminen paransi kuivaustehoa ja energiatehokkuutta. Säkkikuivureita oli käytössä kahta päätyyppiä, lava- ja torvikuivureita.

Lavasäkkikuivurit olivat vanhan Dinesen -kuivurin kehitelmiä, ilmatiiviitä kotelolavoja, joiden päällä olevien säkkiaukkojen päälle kuivattavat viljasäkit asetettiin. Lämmitysuunin tuottama kuuma ilma puhallettiin puhaltimen avulla kotelolavaan. Tasaisen kuivumisen varmistamiseksi säkkejä piti kääntää kuivaamisen aikana. Lavakuivurimerkkejä olivat mm. Sinus, Jaakko, Säkki-Valtti, Sampsa, Säkki-ESA, Jokke, Jymy ja Veba. Koska useimmat lämmitysuunit toimivat puulla, kuivaus vaati jatkuvaa tarkkailua ja huolehtimista. 1950-luvun lopulla valmistajat tarjosivat jo öljypolttimella ja termostaatilla varustettuja ”automaattisia” säkkikuivureita.

Torvikuivurit perustuivat tuttuun Savoniuksen Cosinus (”Emakko”)-kuivuriin. Savonius oli itse luopunut Cosinuksen valmistuksesta sodan jälkeen ja markkinat olivat vapaat suurelle joukolle pieniä pohjalaisia yrittäjiä, jotka kopioivat Cosinusta

omilla nimillään. Torvikuivurimerkkejä olivat mm. Näppärä, Puhti-1500, Varma, Vauhti II ja Voima.

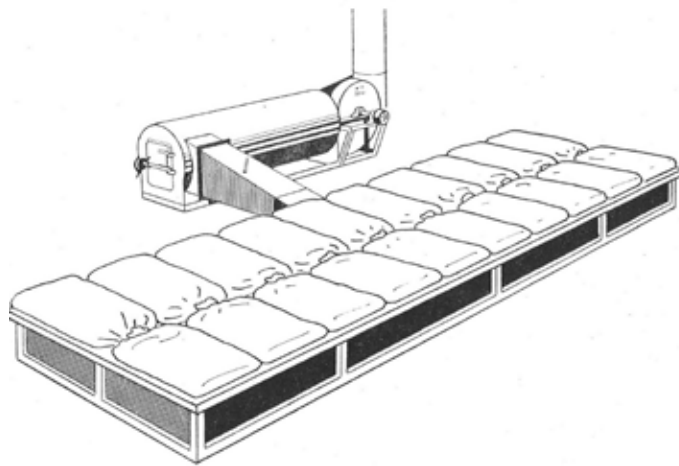
Vakola testasi markkinoille pyrkiviä kuivureita ja antoi arvosteluja sekä joissain tapauksissa osallistui tuotekehitystyöhön. Vakolan koetuksissa lavasäkkikuivurit havaittiin yleensä toimiviksi, mutta kuivausteho oli vaatimaton ja kuivauksen tasaisuudessa oli runsaasti toivomisen varaa. Torvikuivurit Vakola havaitsi toiminnaltaan arveluttaviksi, teho oli huono ja lämmön jakautuminen niin epätasaista, ettei siemenviljan kuivausta voinut ajatellakaan.

Verkkolavakuivurit

Kun säkkikuivurien huonot puolet olivat käyneet selväksi ja leikkuupuimureissakin siirryttiin säkkikoneista säiliökoneisiin, pienemmillä tiloilla alettiin etsiä korvaajaa säkkikuivurille. Halpa vaihtoehto oli korvata säkkilava verkkopohjalavalla ja käyttää lämmönlähteenä säkkikuivurin kamiinaa. Verkkopohjalava voitiin rakentaa kipattavaksi, jolloin sen tyhjentäminen oli helppoa. Lämmön tasainen jako osoittautui hankalaksi ja kuivaustulos oli riippuvainen viljakerroksen tasaisuudesta ja säännöllisestä sekoittami-

"JYMY"-LAVAKUIVURI

on yksinkertainen, HALPA ja TEHOKAS

Puulämmityksellä toimiva 20 säkin "JYMY"-viljankuivaaja

Kuva 7: Lavasäkkikuivuri Jymy. Kamiinalla lämmitetty ilma puhalletaan kotelolavan kautta viljasäkkien läpi.

sesta. Hieman paremmin verkkolava toimi kylmäilmakuivureissa.

Kylmäilmakuivurit

Luonnonolosuhteista johtuen kylmäilmakuivureita ei aluksi pidetty Suomeen sopivina, mutta kuivattavan viljamäärän lisääntyessä lämpökuivurien kapasiteetti kävi riittämättömäksi ja tarvittiin jokin säilytystapa puintikostealle viljalle. Kylmäilmakuivurissa myös palovaara on vähäinen. Viljaa säilytettiin kylmäilmakuivurissa siihen asti, että se saatiin varsinaiseen kuivaukseen. Kylmäilmakuivurin toiminta on suuresti riippuvainen sääolosuhteista. Kun sen tarve on usein suurin silloin, kun sää on huono, on sen toiminta myös samaan aikaan tehotominta.

Kylmäilmakuivurit myytiin lähinnä tarkkeina kuten sähköpuhallin ja seulapellit, ja viljelijä itse rakensi varsinaisen laitoksen. Myöhemmin markkinoille tuli valmiita elementtejä, joista kuivuri syntyi nopeasti. Jossain vaiheessa lämminilmakuivurin uudistaminen ja suurentaminen tuli ajankohtaiseksi ja kylmäilmakuivurit jäivät monella tilalla pois käytöstä.

Siilokuivurit

Aiemmin mainittuja Sinus- ja PeKo -kuivureita myytiin sodan päätyttyä hieman parannettuina malleina, mutta tekninen kehitys kulki ripeästi. Pietarsaaren konepaja toi sodan jälkeen uudistetun mallin Vakolan koeteltavaksi ja Vakolassa se havaittiin hyvin toimivaksi. PeKo oli myös siilokuivuriksi hinnaltaan edullinen. Sinus Dupleks oli tšekäläisillä 1950-luvun kuivurimarkkinoilla ehkä tehokkain saatavissa oleva kotimainen laitos, mutta vuosien mittaan kilpailijat ajoivat ohi kehittyneemmällä ja edullisemmilla tuotteilla.

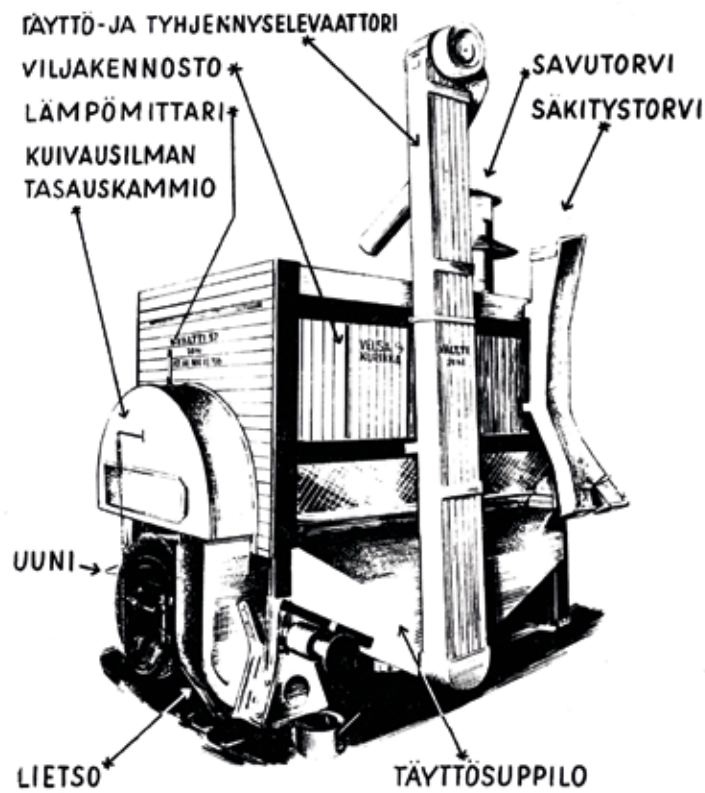
Uutta teknologiaa edustivat Agro-radiaattorikuivurit, joita valmisti Ammus Oy Raumalla. Niissä vilja kiersi siilossa, jonka sisällä oli vesilämmitteinen radiaattori. Nämä olivat lämmönsäätelyn kannalta ylivoimaisia verrattuna erilaisiin kuumailmakaminalaitteisiin. Siemenviljan kuivaus onnistui ilman itävyyden heikkenemistä ja palovaara oli huomattavasti pienempi kuin suoralämmitteisissä laitoksissa. Agro-kuivurit olivat myös kalleimpia Suomen markkinoilla olleita kuivauslaitoksia.

Björkellin konepaja Lapinjärvellä valmisti Anor-eräkuivuria jonka toiminta perustui makaavaan pyörítettävään siiloon. Siilo oli jaettu väliseinillä osastoihin, niin että yhtäaikaaisesti voitiin kuivata useita viljajeriä. Vakolan koetuksessa Anor havaittiin toimivaksi, mutta puhallin tehottomaksi.

Puolustusvoimat osallistuivat kuivurien markkinataisteluun Vammaskosken konepajan Sato-kuivurilla. Sato oli kokoteräsrakenteinen kierrättävä eräkuivuri, joka soveltui myös jatkuvaan kuivaamiseen. Vakolan arvio Satosta oli myönteinen, mutta kuten muutkin kehittyneemmät kuivurit se oli useimmille 1950-luvun viljelijöille liian kallis yksin hankittavaksi. Björkbodan tehtaat valmistivat lisenssillä Toreador-siilokuivuria, jonka myyntimäärät jäivät pieniksi.

Halvempia vaihtoehtoja eräkuivurin ostajalle olivat Teho- ja Valtti-kuivurit. Teho-kaappikuivuri oli nimensä mukaisesti elevaattorilla ja lämmityslaitteistolla varustettu isokokoinen kaappikuivuri, siis eräänlainen siilo- ja kaappikuivurin välimuoto. Vakolan koetuksessa rakenne todettiin sinänsä toimivaksi ja tehokkaaksi mutta potentiaalisesti palovaaralliseksi.

Aikanaan halvan hintansa takia erittäin suosituksi noussut Valtti-kuivuri oli Kurikkalaisen Velsa Oy:n Hankkijalle valmistama eräkuivuri. Valtti oli Teho-kuivurin tapaan kaappikuivurin kehittelmä sillä erolla, että

Valtti-kuivuri. Yhdysrakenteinen kuivuri ja lämmitys-uuni elevaattoreineen.

Valtissa lämmityskamiina oli yhdysrakenteinen kuivurin kanssa. Vakolan koetuksessa ensimmäinen Valtti jouduttiin vaihtamaan kesken kaiken seuraavaan, koetuksessa saatujen kokemusten avulla parannettuun Valtti 57-malliin. Näin Vakola osallistui tuotekehittelyyn hieman samaan tapaan kuin Valmet-maataloustraktorin tapauksessa. Huolimatta tuotekehittelystä Valtti osoittautui käytössä sangen paloherkäksi, eikä kirjoittajalla ole tietoa yhdestäkään säilyneestä Valtti-kaappikuivurista.

Uusi aika koittaa

Tultaessa 1960-luvulle leikkuupuinti syrjäytti lähes täysin muut viljankorjuumenetelmät. Yhä useampi puimuri keräsi viljan säiliöön ja siitä vilja siirrettiin edelleen viljalaidoilla varustettuun traktorin peräkärriin. Viljan käsittely irtoviljana edellytti muutoksia myös kuivuritekniikassa. Viljaa siirrettiin ruuvikuljettimilla ja kuivurien elevaattorit olivat yhä tehokkaampia. Säkkikuivurit jäivät pois käytöstä ja eräkuivurien tehoa ja kapasiteettia lisättiin. Vielä aivan vuosi-

kymmenen alussa myytiin vähäisiä määriä kaappikuivureita, mutta kehityksen kulku oli vääjäämätön, tulevaisuus oli erä- ja jatkuvatoimisissa kuivureissa. Markkinoille tuli uusia yrittäjiä ja myös jotkin vanhat valmistajat kuten Teijon tehtaat ja Rosenlew Porissa lisäsivät panostustaan kuivurivalmistukseen.

Kun vielä edellisellä vuosikymmenellä kuivurit rakennettiin johonkin olemassa

olevaan maalarakennukseen tai jonkin yhteyteen rakennettuun lisärakennukseen, 1960-luvulla alettiin yleisemmin rakentaa erityisiä kuivaamota. Usein kuivaamoraakennuksen piirustukset saatiin kuivuritoimittajalta ”kaupan päälle”. Pikku hiljaa saataville tuli myös ns. pakettikuivureita, joissa kuivaamo ja kuivuri olivat samaa kokonaisuutta eikä erillistä rakennusta tarvittu.

Teijo-kuivuri. 1960-luvun alussa Teijo oli moderni jatkuvatoiminen siilokuivuri.

Lähteet:

Lasse Kännön haastattelu 22.4.2015 ja arkistolahjoitus. *Suomen maatalousmuseo Sarka*.

Granström, Artur 1906: *Helppotajuinen käsikirja kone- ja kalusto-opissa maamiehille*. Karisto. Hämeenlinna.

Harju, Väinö 1936: *Maatalouskoneoppi*. WSOY. Porvoo.

Ketola, H. ja Nikula, O. 1953: *Maatalouskoneiden käsikirja*. Maatalousseurojen keskusliiton julkaisuja N:o 429. Helsinki.

Koneviestin artikkeleita vuosilta 1956, 1957, 1958 ja 1959

Luettelo tavallisimmista maanviljelyskoneista 1924. Hankkija. Helsinki.

Oksanen, Erkki H. 1957: *Maamiehen koneoppi*. Pellervo-seura. Helsinki.

Petäjä, J. M. 1932: *Nykyaikaiset maatalouskoneet*. WSOY. Porvoo.

Reinikainen, A. ja Reinikainen, T. 1953: *Maatalous koneellistuu*. Kustannustalo. Lahti.

Siikonen, Heikki 1941: *Pienviljelijän rakennusoppi*. Maatalousseurojen keskusliiton julkaisuja N:o 236 II p. Helsinki.

Elsa Hietala

Säilytyspaikoista suojelukohteiksi

– Aitoista, luhdeista ja lainajvästöistä

Aitat ovat olleet talonpojan keskeisiä elintarvikkeiden varastoja, työ- ja tarvekalujen säilytyspaikkoja, kesäajan asuntoja ja paljon muuta. Ne ovat pääsääntöisesti ikkunattomia ja tulisijattomia rakennuksia ja niiden rakenteelliset yksityiskohdat ovat vaihdelleet rakennusajankohdan ja paikkakunnan mukaan. Aitat ovat paitsi sisältäneet, mutta myös olleet itsessään omaisuutta, jota on saatettu siirtää paikasta toiseen esimerkiksi perinnönjaossa. Aittojen arvo on ymmärretty kautta aikojen ja niiden tallentamiseksi ja kunnostamiseksi on nähty vaivaa sekä toteutettu erilaisia hankkeita.

Ikivanha rakennustyyppi

Aitta on hyvin vanha rakennustyyppi, joka lienee kehittynyt tunnistettavaan muotoonsa viimeistään keskiajalla. Vanhin Suomessa säilynyt aitta on Kokemäen Pyhän Henrikin saarna-aitta, jonka vanhimmat hirret on ajoitettu 1470-luvulle. Aitan säilyneiden 7-8 hirsikerran on ajateltu olleet kaksikerroksisen luhtiaitan alaosa, vielä 1840-luvulla aitasta oli jäljellä oven yläpuolella ulkoneva yläosa, luukku ja välikatto. Kokemäen aittaa pidettiin pyhiinvaelluskohteena jo keskiajalla. Arvokkaana rakennuksena sitä korjailtiinkin kuluneita hirsii vaihtamalla läpi vuosisatojen. Legendan mukaan luhdin yläkerros tuhoutui tulipalossa, joka ei kuitenkaan vahingoittanut pyhää alakertaa. Joka tapauksessa rakennuksessa ei enää 1700-luvulla ollut toista kerrosta ja lopulta katotonta rakennusta suojaamaan rakennettu Pyhän Henrikin kappeli valmistui vuonna 1857.

Aittoja käytettiin säilytystiloina myös jo varhaisissa kaupungeissa. Rakenteelliset uutuudet ulkomailta lienevät itseasiassa levinneen ympäri Suomea kaupunkien kautta. Muun muassa Lounais-Suomessa tietyllä alueella tyyppillisen etukatoksellisen aitan levinneisyysalueen katsotaan noudattavan Turun vanhaa liikennealuetta Turusta Keski-Suomeen johtavan tien varrella. Keskeisillä kauppapaikoilla, esimerkiksi Oulussa, rantamakasiineja on säilytetty näkyvinä maamerkkeinä tähän päivään saakka ja niillä on ollut aikanaan vaikutusta ympäröivien alueiden rakennusperinteeseen.

Vanhimmat säilyneet vuosiluvuin varustetut aitat ovat peräisin 1600-luvulta. Ne ovat yleensä pieniä, matalien jalkarakenteiden tai korkeiden kantojen varassa seisovia riista-, kala- ja verkkoaittoja. Niliksi kutsutut eräaitat rakennettiin korkealle, jotta metsästäjän saalis olisi turvassa villieläimiltä ja korkean lumen aikana saavutettavissa. Erämies saattoi myös yöpyä rauhassa nilissä. Niliaittaan kuljettiin tikkaita pitkin, joskus lattiassa olevan luukun kautta. Eräaitat katettiin yleensä tuohella ja ohuilla, halkaisuilla puilla eli maloilla tai liisteillä. Tuohen päälle saatettiin asettaa myös turvetta.

Nykyään lukumääräisesti yleisimpiä ovat maaseudulla vanhojen tilojen sijoilla, usein jopa pihapiireissä säilyneet aitat. Näistä vanhimmat ovat yleensä 1700-luvulla rakennettuja, nuoremmat 1800-luvulla ja 1900-luvun alusta. Aitoissa on säilytetty arvokasta omaisuutta kuten viljaa ja muita elintarvikkeita sekä vaatteita, työ- ja tarvekaluja. Aittoja käytettiin myös asuintiloina

kesäaikaan. 1800-luvulla aittoja alettiin pihapiireissä yhdistämään komeiksi luhtiriveiksi.

Aittojen sijoitteluun pihapiirissä ovat vaikuttaneet niin maaston muodot kuin itse rakennusten käyttötarkoituksetkin. Päivittäin käytetyt ruoka- ja vaateaitat sijaitsivat lähellä asuinrakennuksia. Myös arvokasta viljaa säilytettiin asutuksen läheisyydessä, kuitenkin siten, ettei mahdollinen tulipalo muissa rakennuksissa saattaisi vilja-aittaa vaaraan. Aittojen ja niiden osien nimitykset saattavat vaihdella paikkakunnittain. Satakunnassa aitta on yksi- tai kaksikerroksinen rakennus, jossa mahdollisen yläkerran nimi on parvi. Portaat yläkertaan sijaitsevat alakerran huoneen sisällä, luhdissa portaat sijaitsevat puolestaan huoneen tai huoneiden ulkopuolella erillisessä solassa.

Tyypillinen aitta?

Lounais-Suomessa vanhimpana aittatyypinä on pidetty otsallista ja poskellista, niin sanottua rinta-aittaa. Tässä yksinkertaisessa hirsirakennuksessa ovi on päätyseinällä ja oviseinän yläosan ulkonema muodostaa ”otsan” tai ”rinnan”. ”Poskillä” puolestaan tarkoitetaan sivuseinän molemmiin puolin jatkuvia hirrenpäitä. 1600-luvulta peräisin olevat aitat ovat jo hyvin harvinaisia, mutta 1700-luvulta ja varsinkin 1800-luvulta peräisin olevia aittoja löytyy lähes joka kylästä. Vanhemmat aitat ovat useimmin vinoseinäisiä, eli ylöspäin leveneviä ja koristeellisempia kuin nuoremmat. 1800-luvulla aitat rakennettiin useimmiten suoraseinäisiksi ja ne olivat aikaisempaa kookkaampia. Aitan kokoon vaikutti oleellisesti omistajansa varakkuus. 1800-luvun torpparin aitta saattaa olla hyvinkin vanhanmallinen, yksikerroksinen ja pieni.

Itäsuomalaisessa aitassa on selviä piirteellisiä eroja länsisuomalaiseen verrattuna.

Idässä aitan oviseinällä on pitkä räystääs ja katto on läntistä versiota jyrkempi. Aitan ovi on korkea, hirret pyöreät ja salvos yksinkertainen. Vanhimmissa itäisissä aitoissa ei ole lainkaan erillistä jalkarakennetta, sillä kaskikaudella vilja varastoitiin lyhteinä aumoihin. Aumoista viljaa haettiin puitavaksi tarpeen mukaan käytettäväksi pehmeän leivän valmistukseen. Itäsuomalaisen aitan esikuvat ovat Virossa ja Inkerissä sekä Pohjois-Venäjällä.

Aittojen rakenne poikkeaa asuinrakennuksista ilmavan alusrakenteensa sekä laipoiden puuttumisen tähden. Tämän varastorakennuksen sisällön haluttiin ehdottomasti säilyvän suojassa kosteudelta ja siksi oli luonnollista, että niiden perustukset tehtiin huolella tarkoin valitulle paikalle. Länsisuomalaiset aitat rakennettiin yleensä patsas-, lankku- tai salvosjalkaisiksi. Näistä patsasjalkarakennetta pidetään yleisesti vanhimpana ja salvosjalkaa nuorimpana. Patsas- ja lankkujaloissa jalan rakenne on avonainen, kun taas salvosjalka on umpinainen, lyhytnurkkainen salvos. Jalkarakenteiden lisäksi aitan alaosan ilmavuutta on usein pyritty lisäämään korkein nurkkakivin.

Yleisin salvostyyppi länsisuomalaisissa aitoissa on niin sanottu suora jyrkkänurkka. Tässä salvoksessa salvoslovet ovat tasan hirren molemmin puolin, suorasyrjäiset ja tasapohjaiset. Toinen yleinen salvostyyppi on niin sanottu sulkanurkka, jossa salvos on viistosyrjäinen, kuusikulmainen ja yleensä tasapohjainen. Vanhemmissa aitoissa hirren päät on yleensä jätetty pitkiksi. 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa salvoksista alettiin tehdä lyhytnurkkaisia ja samalla tukevia niitä lukkosalvoksella. Lyhytnurkkaiset hirsirakennukset on yleensä tarkoitettu vuorattaviksi.

Osa aitoista on seinähirsien suojaamiseksi vuorattu, joistakin on vuorattu osa tai vain nurkat. Ulkovuorauksista yleisin on ri-

Pieni torpan aitta ja sukutilan komea empireaitta Loimaalla. Kuvat: Aarno Aittamäki.

moitettu pystylauta, kun taas hirsipinnalle jätetyt aitat ovat poikkeuksetta huolellisesti piilutut. Joissakin aitoissa saattaa olla kauniita, koristeellisia yksityiskohtia. Aitoissa voi olla nähtävissä kerroksia eri aikakausilta, kun rakennuksen käyttöyhteys on muuttunut. Aittoihin on saatettu rakentaa kylkiäisiksi erilaisia varastotiloja ja niistä on muokattu jopa kuivureita.

Vilja-aitan ovi on Länsi-Suomessa pieni ja sisäänpäin aukeava ja siinä on aina lukko. Lukot ovat usein yksinkertaisia, mutta hyvinkin massiivisia ja avaimet sen mukaisia. Ovet ovat yleensä leveää pystylautaa. Aitan yläosassa on yleensä ylhäällä päätyseinässä tai takaseinässä tuuletuksen vuoksi pieni aukko. Suuremmissa, kaksikerroksisissa aitoissa yläkerrassa saattaa olla ikkunamainen, luukulla suljettava aukko.

Suurempiin aittoihin rakennettiin hirrestä kaksinkertaisia seiniä ja lattioita. Tämä siksi etteivät nälkää näkevät tai muuten viljan tarpeessa olevat ulkopuoliset pääsisi valuttamaan viljaa aitasta aitan seiniin reikiä kairaamalla. Kaksikerroksisten aittojen sisällä oli tukevat portaat yläkertaan. Portaatt olivat yleensä yksimittaiset, harvemmin taitteelliset – myös kierreportaita esiintyy. Vanhempien aittojen portaatt ovat yleensä

avonaiset, 1800-luvulta lähtien joskus myös taustaltaan umpilaudoitettut.

Aitoissa käytettiin pääsääntöisesti samoja kattomateriaaleja kuin muissakin rakennuksissa. Viljan ja muiden arvotavaroiden säilymisen kannalta oli ensiarvoisen tärkeää pitää katto hyvässä kunnossa ja vuotamattomana. Kattomateriaalina käytettiin 1860-luvulle saakka pääasiallisesti malkoja eli halkaistuja kuusiseipäitä, joiden alla saattoi olla tuohta tai olkia. Päreet alkoivat yleistyä 1800-luvun lopulla pärehöylien yleistyttyä. Kattoja jouduttiin luonnollisesti tavan takaa uusimaan ja kunnostamaan. 1900-luvulla monen vanhan aitan katto peitettiin savi- ja betonitiilin. Painava tiilikatto asetettiin yleensä vanhan pärekaton päälle ja tiilet löytyvät edelleen monen aitan katolta kunnostusta odotellen.

Luhti ja pikkuluhti

Luhdit ovat rakennustyyppinä peräisin keskiaikaisista kaupungeista ja säätyläiskulttuurin piiristä. Suurin osa luhdeista Länsi-Suomessa on nelihuoneisia ja ne on rakennettu pääosin 1700–1800-luvuilla. Nelihuoneisessa luhdissa on alhaalla kaksi huonetta, puoria (puoti, kammio) ja yl-

Pohjalainen aitta ja luhti Jalasjärven kotiseutumuseolla. Kuva: Elsa Hietala.

hällä kaksi luhtia, joihin kuljetaan niiden edessä olevan solan kautta. Luhdin sola voi olla avonainen tai umpinainen, useimmiten siinä on kuitenkin edes jonkinlaiset aukot tai ikkunat. Länsi-Suomessa sola on useimmiten avonainen, Pohjanmaalla siinä on puolestaan vain kapeat aukot. 1800-luvulla rakennettiin pitkiäkin luhti- tai aittarivejä talollisten varakkuuden kasvaessa. Luhdin sijaitessa kiinteänä osana pihapiiriä sen keskellä oli usein ajoportti.

Kaksihuoneiset, niin sanotut pikkuluhdit olivat yleisiä sisämaassa sekä vähäisempien tilojen ja torppien pihapiireissä. Esimerkiksi Savossa oli kuitenkin tavallista että näitä pikkuluhteja oli samalla talolla useita. Rakennusta, jonka kaksi huonetta sijaitsevat rinnakkain on ainakin Satakunnassa kutsuttu perinteisesti puoriksi tai kammioksi ja näitä rakennuksia on muutettu myöhemmin kaksikerroksisiksi luhdeiksi.

Satoa, suolalihaa ja suviöitä – aitan ja luhdin monipuolinen käyttö

Puitu vilja varastoitiin läntisen Suomen alueella vilja-aitan sisään rakennettuihin laareihin. Laareja oli yleensä ainakin alakerrassa, mahdollisesti myös yläkerrassa. Alakerran laareissa oli luontevaa säilyttää jauhettavaa suviviljaa ja jauhoja, yläkerrassa puolestaan siemenviljaa. Suurten tilojen aitoissa laarit tehtiin sileäksi piilutuista, leveistä lankuista. Laarien pohja saatettiin latoa kivista ja seinämä jättää irti aitan seinästä – tämä samasta syystä kuin osaan aitoista rakennettiin kaksinkertaiset seinät: Nälkäinen väki yritti kaikkensa päästäkseen käsiksi aitan viljaan ja kairasi reikiä seiiniin tai lattiaan valuttaen viljaa ulkopuolelle niiden kautta. *Veikko Laakso* esittelee Suur-Loimaan historia I osassa muutamia oikeuden pöytäkirjoihin tallentuneita viljavarkauksia. Loimaan

Tammiaisten Kestin kammiosta vietiin lattiaan poratun reiän kautta 20 kappa ohria keväällä 1688. Seuraavan vuoden keväänä murtauduttiin kymmenysviljojen säilytysaitaan kairaamalla sen lattiaan useita reikiä. Saaliiksi varkaat saivat 8 tynnyriä ja 26 kappa viljaa. Kahta paikkakuntalaista köyhää miestä epäiltiin varkaudesta – heidän oltiin nähty kuljettavan Turkuun raskasta jyvakuormaa. Todistajia ei kuitenkaan löytynyt ja vahinko vieritettiin pitäjäläisten yhteisesti korvattavaksi sillä heitä oli useasti kehotettu rakentamaan kymmenysviljoja varten kaksinkertaisin seinin varustettu aitta.

Vilja-aitassa saatettiin säilyttää myös jauhoja pienemmissä laareissa tai kannellisissa astioissa, säkit olivat liian helposti pikkujyrjsijöiden saavutettavissa. Viljan jauhaminen tapahtui joko vesi- tai tuulimyllyissä yhteisesti sovituilla myllyvuoroilla. Pienempiä eriä viljaa voitiin jauhaa kotona käsikivillä. Luonnonolosuhteet kuitenkin vaihtelivat

sekä sadonkorjuun, että jauhatusmahdollisuuksien osalta ja viljaa jouduttiin silloin tällöin myös läntisessä Suomessa varastoitmaan lyhteinä ja puimaan talvella.

Leipää leivottiin Länsi-Suomessa suuria määriä vain muutama kerta vuodessa. Leipä kuivattiin ja säilytettiin pirtin tai tuvan leipäorsilla ja sitä syötiin kuivattuna. Juhlia varten leivotut limput säilytettiin aitassa viljan joukossa, jossa ne säilyivät tuoreina. Joulupöydästä viljalaariin säilötty leipä annettiin syötäväksi kevätkylvöt aloittavalle isännälle. Tämän katsottiin tuovan hyvää onnea vuoden sadolle. Vilja-aitan yläkerta voitiin käyttää muuhunkin säilytykseen, mutta ei kuitenkaan asumiseen kuten pihapiirin muita aittoja.

Luhtien alakerran ”puoreissa” säilytettiin elintarvikkeita kuten jauhoja, suolattua lihaa tai kalaa. Yleensä kullekin elintarvikkeelle oli oma huoneensa ja huoneissa suuria kannellisia säilytysastioita, tynnyreitä tai

Seinästä irrallaan oleva laarirakenne aitassa. Kuva: Aarno Aittamäki.

Puetettu luhti Jalasjärven kotiseutumuseolla. Kuva: Elsa Hietala

tiinuja. Oma huoneensa pihapiirin aitoisa oli myös työkaluille ja käsityövälineille. Myös kivimankelilla oli usein paikka luhdin alakerran huoneissa.

Yläkerran huoneet luhdeissa ja oli varattu tekstiilien säilytykseen ja kesäajan asumiseen. Talon nuoret ja palvelusväkikin saivat kesäksi luhdeista ”oma tilaa” ja yksityisyyttä, jota talvella tiiviisti asutuissa pirtteissä ei ollut mahdollista järjestää. Nuoret naiset sisustivat eli puettivat luhkinsa kauniiksi kappioiksi valmistamallaan käsityöllä ja toivoivat näin saavansa huomiota myös kosijoiden keskuudessa. Palvelusväen luhdeissa meno saattoi yltyä kesäaikaan villiksi. Raija Collanderin Siikaisista keräämään muistitiedon mukaan erään talon ”...piiko-

jen luhdissa kävi sulhasia, vaikka talonväki yritti menoa hillitä. Ihan nuoria piikatytöjä ei kesällä aittoihin päästetty siitä syystä nukumaan. Piti olla rippikoulun käynyt, ennen kuin emäntä lupasi aittaaan.”

Paikoin pihapiiristä saattoi löytyä myös erillinen ruumisaitaksi nimetty rakennus. Tätä aittaa käytettiin säilytykseen, jopa kesäajan yöpymiseenkin tavallisen aitan tapaan, mutta kun joku talon väestä menehtyi, otettiin esiin aitan alla säilytetyt ruumislaudat. Ruumis pestiin laudalla, puettiin ja asetettiin arkkuun aitan alakertaan. Huone verhoiltiin valkoisin lakanoin ja vainajalle saattoivat naapuritkin käydä jättämässä jäähyväisiä. Arkku pidettiin hautausta odottamassa tässä huoneessa.

Lainajvästöt

Ruotsin valtakunnan käymät suurvaltaset köyhdyttivät niukassa omavaraistaloudessa eläviä suomalaisia entisestään. Paitsi että tähän kurjuuteen iskevät katovuodet ja kulkutaudit olivat inhimillisiä katastrofeja, vähensivät ne myös oleellisesti kruunulle kerättäviä veroja. Koko yhteiskunnan toimintaa vaikeuttivat suuresti vaihteleva viljan saatavuus ja siitä aiheutunut viljan hinnan heilahtelu. Ruotsissa yritettiin ongelmaa ratkaista 1700-luvun alkupuolella valtiojohtoisesti, mutta suunnitelmat viljan varmuusvarastoinnista kilpistyivät rahapulaan. Ratkaisuksi keksittiin siirtää vastuu viljahuollosta seurakuntiin ja tätä kautta rahvaalle itselleen.

Pitäjänmakasiinijärjestelmä suunniteltiin toimivaksi siten, että talonpojilta kerättyä alkupääomaa voisivat tarpeessa olevat

lainata. Lainoista perittävän koron myötä makasiinin viljavarat kasvaisivat jatkuvasti. Virkamiehet olivat tästä keksinnöstä riemuissaan, kansa puolestaan ei. Järjestelmää vastaan saattoi tietysti esiintyä muutosvastaraintaakin, mutta suurin ongelma oli, ettei talonpojilla ollut antaa varaston perustamiseen vaadittavaa peruspääomaa. 1720-luvulla esitettiin yksityiskohtaiset säännöt pitäjänmakasiineille ja samalla vuosikymmenellä perustettiin ensimmäiset pitäjänmakasiinit Huittisiin ja Loimaalle. Loimaan vanhan kirkon luo perustetun lainamakasiinin käyttö tyrehtyi kuitenkin nopeasti lainojen takaisinmaksusta syntyneisiin kiistoihin ja makasiinin kerrotaan olleen tyhjillään jo 1730-luvun lopulla. Vuonna 1750 saatiin ajankohtaan nähden ennätysmäinen sato ja pitäjänmakasiineja perustettiin seuraavien vuosien aikana lähes kaikkiin Uudenmaan, Hämeen ja Pohjanmaan pitäjiin.

Loimaan kotiseutumuseoksi muutettu lainajvästö on rakennettu vuonna 1855. Kuva: Raija Tuominen.

Varhaisia pitäjänmakasiineja perustettiin Suomeen runsaat 120, mutta lähes puolet näistä oli lopettanut toimintansa vuoteen 1809 mennessä. Väestö kuitenkin kasvoi nopeasti, asutus levisi ja pelлотuottivat aikasempaa paremmin. Pitäjänmakasiinijärjestelmä elpyi ja viljan lainaaminen koroilla kerrytti varastojen pääoman moninkertaiseksi. Makasiinien perustaminen säädettiin pakolliseksi vuonna 1857 ja eräillä paikkakunnilla kertynyttä viljaa pystyttiin jopa myymään yhteiseksi hyväksi. 1860-luvulle osuneiden nälkävuosien hätää pitäjänmakasiinien varat eivät kuitenkaan riittäneet pelastamaan. Paikallinen lainaustoiminta menetti merkitystään liikenneyhteyksien parantuessa 1800-luvun lopulla ja hiipui vähitellen 1900-luvulle tultaessa. Kirkkojen lähelle rakennetuista pitäjänmakasiineista suuri osa on säilynyt meidän päiviimme kositseutumuseoiksi muutettuina.

Hyvällä huolenpidolla lisää ikää

Aitat rakennettiin huolellisesti hyvin valitulle paikalle ja tämä on ollut omiaan edesauttamaan niiden säilymistä. Aitoista pidettiin aikanaan hyvää huolta niiden sisältämien arvokkaan omaisuuden vuoksi. Nykyään vanhat aitat ovat kunnoltaan hyvin vaihtelevia. Alkuperäisen käyttötarkoituksensa jo kauan sitten menettäneet aitat ovat säilyneet osana muuttuvien mautilojen pihapiirejä, mutta niistä huolehtiminen on täysin omistajiensa arvomaailmasta kiinni. Aitat ovat yhä siinä määrin tavanomainen osa maalaismaisemaa, että harva niistä on virallisia suojelukohteita. Osa aitoista on säilytetty muistona menneistä sukupolvista omistajiensa silmäterinä ja niiden kunnosta on pidetty huolta läpi vuosisatojen. Suurin osa aitoista on kuitenkin tuottamattomina rakennuksina vailla jonkinlaisia kunnostustoimenpiteitä.

Vuotamaton katto on minkä tahansa rakennuksen säilymisen kannalta ensisijaisen tärkeä. Vuosien varrella kattoja on uusittu ja luonnonmateriaaleista kuten maloista tai päreestä valmistetut katot on lähes poikkeuksetta päällystetty savi- tai betonitiilillä, joskus pellillä, huovalla tai mineriitillä. Vanhat betoni- tai savitiilikatot ovat monin paikoin rikkoutuneet ja tästä on aiheutunut väistämättä kosteusvaurioita. Kysymykseen vanhojen aittojen kattojen uusimisesta on rakennustutkijoilla yleensä kaksi vaihtoehtoa ehdotusta. Ensimmäinen on välikatteen uusiminen ja vanhojen tiilien lattominen uudelleen paikalleen rikkonaiset korvaten ja toinen katemateriaalin vaihtaminen kolmiorimahuopaan. Silloin tällöin on yhä mahdollista toteuttaa kunnostettavaan aittaan myös perinteinen pärekatto.

Hyvin yleisesti aittojen perustukset ovat painuneita ja tällöin alimpien hirsien vaihtaminen ja rakennuksen nostaminen ovat rakennuksen säilymisen kannalta välttämättömiä toimenpiteitä. Joissain tapauksissa jopa koko rakennuksen siirtäminen edullisemmalle paikalle on tarpeellista. Korjaamisessa tärkeää on noudattaa vanhoja rakennustapoja ja käyttää joko vanhoja tai mahdollisimman paljon niiden kaltaisia materiaaleja. Puutavara tulee valita huolella ja sahatun materiaalin sijasta suosia veistettyä.

Vuonna 2003 toteutettiin Loimaalla TE-keskuksen tuen avulla esiselvityshanke, jossa kartoitettiin alueen aittoja sekä niiden kunnostustarvetta. Hankkeen toimeenpaneva voima oli paikallinen perinneyhdistys Loimaa-Seura. Hankkeessa työskentelivät rakennustutkimukseen erikoistunut hankevetäjä sekä asiantuntija kuntokartoitusten ja kustannusarvioiden tekemistä varten. Tarkoituksena oli saada aikaan myös jatkohanke, jolla olisi saatu rahoitettua aittojen konkreettisia kunnostustöitä. Mukaan hankkeeseen ilmoitettiin 46 aittaa ja 7 luhtia

sekä muutamia muita rakennuksia jotka on rakennettu 1700-luvun ja vuoden 1923 välillä.

Kaikki aitat inventoitiin ja niihin tehtiin kuntokartoitus, kunnostussuunnitelma ja kustannusarvio mahdollista tulevaa kunnostushanketta varten. Jatkoa esiselvityshankkeelle ei kuitenkaan syntynyt – realistiset kustannusarviot aittojen vaatimiin toimenpiteisiin nousivat ajateltua suuremmaksi ja tarvittavan tuen määrä ylitti näin moninkertaisesti saatavissa olevan rahoituksen määrän. Useassa tapauksessa aittojen korjaustarpeiden huomioiminen ja huollon tärkeyden esiinnostaminen kuitenkin antoi-

vat niiden omistajille alkusysäyksen lähtöä itse tarvittaviin kunnostustöihin. Samaan aikaan käynnissä oli kuitenkin osin samalla henkilökunnalla toteutettu rakennetun kulttuuriympäristön kunnostamiseen työllistämisvaroin tähtäävä hanke, jonka avulla kunnostettiin myös useita aittoja.

Aitalla on hyvin tärkeä symbolinen rooli maaseutumaiseman luojana. Alkuperäisessä ympäristössään sijaitsevat aitat ovatkin kiistämättä osa kulttuurihistoriallisesti arvokasta rakennuskantaa. Aittojen oikeaoppinen kunnostaminen ja säilyttäminen on tärkeää niiden jo muuttuneesta käyttöyhteydestä huolimatta.

Rakennetun kulttuuriympäristön kunnostaminen työllistäen -hankkeessa tehtiin Loimaan seudun vanhoihin aittoihin useita päre- ja huopakattoja. Kuva: Aarno Aittamäki.

Lähteet:

Aittojen kunnostus – esiselvityshankkeen loppuraportti.

Collander, Raija (toim.) 2005: *Aitat*. Kankaanpää.

Hakala, Sirkka-Liisa 2005: Aitat, puori ja luhti Pohjois-Satakunnassa. Teoksessa: *Aitat*, toim. Raija Collander. Kankaanpää.

Kolehmainen, Alfred & Laine, Veijo A. 1983: *Suomalainen aitta*. Keuruu.

Korhonen, Teppo 1985: Talonpoikaistalon rakennukset. *Sukupolvien perintö 2*. Talonpoikaiskulttuurin kasvu, toim. Martti Linkola, Toivo Hakamäki & Heikki Kirkinen. Helsinki.

Teerijoki, Ilkka 2003: Pitäjänmakasiinit maalaisyhteiskunnan turvana. *Suomen maatalouden historia I*, Perinteisen maatalouden aika – Esihistoriasta 1870-luvulle. SKS. Helsinki.

Uusi-Seppä, Niina 2009: *Pyhän Henrikin kappeli Kokemäki*, rakennushistoriaselvitys. Museovirasto.

Valonen, Niilo 1994: *Suomen kansanrakennukset – Seurasaaren ulkomuseon rakennusten pohjalta*. Toimittanut ja osin täydentänyt Osmo Vuoristo. Museovirasto. Vammala.

Vuorela, Toivo (toim.) 1976: *Suomen kansankulttuurin kartasto 1 – Aineellinen kulttuuri*. SKS. Helsinki.

Sirkka-Liisa Ranta

Pihapiiri muuttaa muotoaan

– maatilan pihapiirin muutokset 1900-luvulla

”Maalaistalon pihamaa on oikeastaan aivan erikoislaatuinen paikka. Se on koko talouden toiminnan keskus: sen poikki mennään sinne ja tänne, siinä oleskellaan kauniina kesäiltana. Sen kautta joudutaan ehkä myös kuljettamaan suuria maatalouskoneita. Talonpoikainen piha on osa asumista, mutta eri tavalla kuin jokin muu piha.” Näin kirjoitettiin vuoden 1962 *Kotiliedessä*.

Maatilan pihamaa on tarpeen mukaan muuntunut arkeen ja juhlaan, työhön ja asumiseen. Mitä vauraampi talo, sen enemmän siinä on ollut hyörinää ja rakennuksia. Varsinkin 1900-luvun alkupuolella pihapiiriin saattoi kuulua puolen sataa rakennusta, jotka kaikki oli salvottu erikseen. Vaikka rakennusten määrä oli isännän ylpeys, mitään ei tehty yleensä turhaan. Kaikilla rakennuksilla oli käyttöä ja niillä oli toiminnallinen yhteys toisiinsa. Tulipalovaaran vuoksi talon riihi, paja, sauna ja vilja-aitta tehtiin yleensä etäämmälle muista rakennuksista. Saunan ja riihen sijainti pihapiirin ulkopuolelle oli säädetty asetuksissa jo 1700-luvulla.

Rakentaessaan viljelijä ei ole ollut siis yksin. Palomääräysten ohella häntä ovat ohjanneet muut lait ja määräykset. Niitä ei kuitenkaan aina valvottu eikä noudatettu. Vuoden 1681 talontarkastusasetuksessa talonpoika määrättiin perustamaan tilansa kahden pihan ympärille. Vuoden 1734 maanlaissa säädettiin myös se, mitä rakennuksia tiloilla tuli olla. Suomen Talousseura julkaisi ensimmäisen malliston maaseudun rakennuksia varten 1870-luvulla. 1900-luvulla tyyppipiirustuksia on laadittu jokaiselle vuosikymmenelle erikseen. Opit ja tyylit

vaihtelevat ja niiden mukaan on pyritty elämään.

Maatalouden rakennuksia käsittelevissä 1900-luvun alkupuolen kirjoissa ruoditaan toistuvasti vanhojen rakennusjärjestelyjen heikkouksia ja uusien etuja. Isovenäläistyypiset kaksikerroksiset talot sekä umpi- ja tuomitat palovaarallisiksi sekä terveyden ja puhtaanapidon kannalta huonoiksi. Hajapihoja pidetään kalliina ja epäkäytännöllisinä: ”Siinä monilukuiset rakennukset on sijoitettu sinne tänne. Paikkaa ei niille ole suunnitelmallisesti valittu, vaan on ne osittain aseteltu eri salvoksina rinnatusten, usein erisuuntaisiksi, osittain edemmäksi hujan hajan toisistaan. Tällaisessa talossa syntyy paljon rakennuskuluja ja taloudellinen toiminta kysyy paljon turhaa työtä ja jalkavaivoja.”

Valistuksella pyrittiin umpi- ja hajapihojen hajoittamiseen ja hajapihojen tiivistämiseen sekä erilaisten toimintojen keskittämiseen saman katon alle. Rakennusten runsautta pidettiin metsän tuhlauksena. Kansaa oli yllytetty yhdistämään toimintoja jo parisataa vuotta, mutta yleisemmin sanoista tekoihin päästiin vasta 1900-luvulla. Myös siisteyskasvatuksen mukaan avarat ja järjestetyt pihat olivat parhaita. Takapihojen haisevat tunkiot ja karjatarhat eivät kiitosta saaneet.

Kun pihat väljenivät ja rakennukset vähenivät, myös palovakuutusmaksut halpenivat. Muita etuja olivat rakennus-, korjaus- ja työmenojen säästyminen. Yleensä asuintilat kehoitettiin sijoittamaan yhteen rakennukseen ja eläinsuojat toiseen. Karjakartanoon voitiin yhdistää eläinsuojien lisäksi rehuti-

Asuin- ja tuotantorakennukset kahdessa eri pihapiirissä Alastarolla. Kuva: Jaakko Mäkimattila

lat, lantala ja pienoloissa vielä ajo- ja työkaluvajat sekä lämmittämätön puimala. Ohje oli, että ”on pyrittävä tulemaan toimeen vähillä, mutta käytännöllisesti järjestetyillä rakennuksilla”.

Toimintoja yhdistäen, emännän askelia säästään

Kun toimintoja kehoitettiin yhdistämään, yksi peruste oli ajan säästö. Valistuksella vedottiin myös talojen emäntiin: ”Suuri on se ajan hukka, joka kuluu liikuttaessa sopimattomasti järjestetyissä huoneissa ja etenkin kuljettaessa epämukavasti sijoiteltujen rakennusten väliä. Jos esim. emännän päivittäisiä jalkavaivoja onnistuneen järjestelyn avulla voidaan vähentää vain 20 metrillä, on hän 30 vuotta kestäneen askartelun aikana säästynyt yli 20 peninkulmaa pitkältä

liikamatkalta.” Vuonna 1931 emäntien ”tuhannet askeleet” laskettiin tarkasti: vuodensajasta ja työstä riippuen askelia kertyi päivittäin noin 20 000, mutta sellaisena päivänä, jolloin emäntä perheen hoidon ohella kävi lypsällä ja vielä leipoi oli huipputulostulo 53 870 askelta, kirjoitti Maiju Gebhard.

Rationalisointi ja suunnitelmallisuus olivat ajan iskusanot. Vanhojen tilojen järjestyksessä uudistukset kehoitettiin toteuttamaan vähitellen varojen salliessa, ja sitä mukaa kuin rakennukset käyvät käyttökelpomiksi ja joutuvat uusittaviksi. Uudet rakennukset oli ohjeiden mukaan hyvä sijoittaa pihaan suorakulmaisesti toisiinsa nähden, karjasuoja mieluiten kauimmaiseksi.

Opit menivät perille ja alueelliset erot vähenivät. Neliömäisiin tai suorakaiteen muotoisiin pihoihin rakennukset sijoitettiin väljästi tai pihat jätettiin ainakin yh-

deltä sivulta rakentamatta. Kun karjasuojat muutettiin yhdeksi, aitat yhdeksi, asuintilat yhdeksi, ladot yhdeksi, rakennusten lukumäärä väistämättä väheni – ja koko suureni. Kuten vuonna 1929 todettiin: modernin pientilan pihapiiriin kuuluvat tavallisesti vain asuin-, karja- ja varistorakennus.

Eri toimintojen yhdistämisessä ja keskittämisessä mentiin niin pitkälle, että 1950-luvulla suunniteltiin ja rakennettiin taloja, joissa karjasuoja ja asuintilat sijaitsivat saman katon alla – vaikka samalla periaatteella toimivia isovenäläistyyppejä taloja olikin arvosteltu esimerkiksi paloturvallisuuden takia. Uudet asuin- ja tuotanto-osat käsittävät talouskeskukset olivat yleensä yksikerroksisia, ja eri osia yhdisti toisiinsa

esimerkiksi katos. Jonkin verran rakennettiin myös puolitoistakerroksisia taloja, joissa karjasuojat ovat alakerrassa ja asuintilat niiden päällä. Ilmeisesti yhdistelmärakennukset eivät kuitenkaan saavuttaneet suurta suosiota.

Heti toisen maailmansodan jälkeen perustetut uudistilat noudattivat myös keskittämisen oppeja. Vuoden 1955 *Kotiliedessä* on kuvaus siitä, miltä jälleenrakennuskauden uudistila näytti Hämeessä kymmenen vuotta perustamisensa jälkeen: ”Pihapiirin muodostaa nyt asuinrakennus, joka melkein poikkeuksetta on jo maalattu vaalein värein, punatiilistä rakennettu karjarakennus ja luonnollisesti sauna, joka sekkin on usein punainen. Suunniteltua ja järjestet-

Vanhat piharakennukset saattavat edelleen sijaita umpi- ja umpipihamaisessa asetelmassa nykykäyttöön sovellettuna. Kuva: Aarno Aittamäki

tyä kaikki. Samoin talon pihamaa. Kaunis nurmipiha runsaine kukkaistutuksineen tervehti tulijaa, kiitos puutarhakonsulenttien, jotka ovat uudistiloilla panneet kaiken taitonsa liikkeelle. Hedelmäpuista on saatu jo satoa ja marjatarhasta on runsaasti syötty ja säilötty.”

Punamullalla maalattu valkopielineen talo oli mennyttä aikaa, puolitoistakerroksinen vaalea koti nykyaikaa. Oltiin vielä onnellisen tietämättömiä edessä olevista ylituotannon ajoista. Koneitakin oli taloihin jo hankittu, vaikka hevonen oli edelleen isännän paras palvelija. Mutta huonosti siinä kävi. Jo seuraavilla vuosikymmenillä monella pientilalla jouduttiin lopettamaan niin lehmät kuin hevoset ja koko toiminta. Ne jotka jatkoivat, rakensivat taas uudenaikaisempaa: matalia asuinrakennuksia ja ajanmukaisia karjasuojia.

Koneiden lisääntyessä ja suuretessa rakennusten lukumäärä maataloilla alkoi uudelleen kasvaa ja pihapiiri laajeta. Viime vuosikymmeninä on konesuojiaakin pyritty keskittämään ja pihoihin on noussut suuria halleja. Asuin- ja konepihan erottaminen toisistaan on yleistynyt. Mutta siellä missä kone- ja rehusuojat, vajat ja katokset ovat pieniä ja hajallaan, pihapiiri muistuttaa vanhaa hajapihaa. Materiaalit ovat ehkä toiset, samoin rakennusten julkisivut, mutta näkymissä on samoja piirteitä.

Maatalous muuttuu ja väki vähenee

Yksittäisistä rakennuksista karjasuojat ovat muuttuneet 1900-luvulla ehkä kaikkein eniten. Lantanavetoiden uusimiseen ajoivat aikanaan sekä meijerilaitos että karjanjalostus. Suuri mullistaja oli myös sähkö, ”maamiehen oikea käsi”. Ilmanvaihtoon, valoisuuteen, rehusuojiin ja lantaloihin

kohdistuvat määräykset ovat kasvattaneet paineita karjasuojien uusimiseen. Kovalle kulutukselle ja teknisille muutoksille herkäät karjasuojat joudutaan peruskorjaamaan keskimäärin 15–20 vuoden välein. Karjamäärän kasvun vuoksi uudet ranko-, teräs- ja elementtirakenteiset navetat ja sikalat ovat yleistyneet. Suuret pihatot ja siilot hallitsevat maisemaa konesuojien kanssa siellä missä laajentamiseen on ryhdytty.

Asuinrakennusten uusiminen on ollut yleensä vuorossa karjasuojia myöhemmin. Jo 1920-luvulla neuvottiin tarkoin harkitsemaan uusien asuinrakennusten tekemistä – se ei ainakaan lisää tilan kannattavuutta. Jos rakentamiseen ryhdyttiin, kehoitettiin pysymään vanhassa, muun muassa yksinkertaisissa ja selkeissä pohjaratkaisuissa. Funktionalismi nosti jo päätään: ”Kustannuksia lisääviä mutkia, ulosvetoja, päätyjä ja torneja olisi vältettävä, samoin koulu- ja asemarakennuksissa olevia isoja, kallistekoisia ikkunoita.” Myös öljyalausta maalaisaloissa pidettiin tuolloin epätaloudellisena – olihan vasta opeteltu punamullan käyttöä. Mutta tulevat ajat toivat mukanaan toisenlaiset tarpeet. Päärakennuksia uusittiin runsaasti etenkin toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä.

Edelleen on kuitenkin olemassa myös pienviljelijöitä, jotka kunnostavat vanhaa, asuvat esivanhempien rakentamassa talossa ja ottavat leipänsä siitä, mitä on jo olemassa. He ovat aina eläneet vaatimattomasti ja elävät todennäköisesti vastakin. Paljon maatalojen pihapiirejä rakennuksineen on välttynyt uudistuksilta myös siksi, että viljely ja karja on lopetettu, ja tila on jäänyt asuin- tai vapaa-ajanpaikaksi. Toimeentulo saadaan muualta. Ympäröivät pellot on joko vuokrattu tai niitä viljellään maisemanhoidon takia harrastuksena.

Maatalojen uudistumisnopeus on riippunut taloudellisten resurssien ohella pal-

jolti siitä, missä ja millaisella paikalla tila on sijainnut. Kartanoiden ja suurtilojen naapurissa esikuvat ovat olleet lähellä. Ekologiset olosuhteet vaihtelevat puolestaan maaperän ja ilmastollisten tekijöiden mukaan. On luonnollista, että kivettömät pellot olivat otollisempia koneiden varhaisempaan käyttöön kuin kiviset. Hyvät olosuhteet ovat tuoneet viljelijöille vaurautta, jota on osoitettu muille uudenaikaisilla koneilla ja rakennuksilla.

Rakentamisen yhdenmukaistumisen jälkeen alueelliset erot näkyvät nykyään lähinnä siinä, mitä vanhasta on jäänyt jäljelle. Kaksifooninkiset talot, sivukamarituvat, kesänavetat, kaksi- tai kolmikerroksiset aitat antavat pihapiirille omaleimaisen ilmeen. Myös vanhat kivi- ja hirsinavetat viestivät siitä, että sata vuotta vanhoinakin ne voivat olla käyttökelpoisia. Pitkät ja matalat, entiset parituvat ovat oikein kunnostettuina

säilyneet asumiskelpoisina ryhtiään menettämättä. Aitat ja ladot ovat monilla tiloilla säästyneet, koska romuvarastoja tarvitaan.

Perinteisessä rakentamisessa otettiin huomioon luonnon olosuhteet. Se oli oikeastaan välttämätöntä ajalla, jolloin rakennusmateriaalit ja maanmuokkausvälineet olivat rajalliset. Talo pystytettiin maise- mallisesti parhaalle paikalle, ja rakennukset sovitettiin toisiinsa nähden luontevasti. Rakennukset olivat samaa materiaalia kuin ympäröivä luonto. Toisen maailmansodan jälkeen perustetut asutustilat ovat toisenlaisia, mutta puu ja tiili säilyivät niissäkin rakennusten pääasiallisina materiaaleina.

Rakennusmateriaalien lisääntyessä uudistajat ja kunnostajat ovat joutuneet valintojen eteen. Aina niissä ei ole onnistuttu. Uudet tyylit sopivat huonosti vanhoihin pihapiireihin ja rakennuksiin. Ylisuuret ja entisestä poikkeavat ikkunat ja hirsiseinän

Vanhat rakennukset saavat usein väistyä uudempien tieltä. Kuva: Aarno Aittamäki

Samaan pihapiiriin mahtuu helposti rakennuksia kolmelta eri vuosisadalta. Kuva: Elsa Hietala.

lämmöneristys ovat tästä esimerkkejä. Uudet kattomateriaalit ovat paikoin syrjäyttäneet vanhat ja hyväksi koetut. Myyjien mainostama helppous ja nopeus ovat saaneet monet valitsemaan aidon tilalle jäljitelmän.

Tilojen autioituminen on muuttanut massiivisten uudisrakennusten ja epäonistuneiden korjaustoimenpiteiden ohella viljelymaisemia. Kun viljely on lopetettu ja väki on muuttanut pois, rakennusten huolto ja kunnostus on unohdettu. Pihapiiri on ruohottunut ja luonto vallannut ihmisen hylkäämän paikan. Kylmilleen jätetyt rakennukset ovat säiden armoilla. Pikkuhiljaa ne ovat rapistuneet ja romahtaneet. Erityisen huonosti on käynyt tuotanto- ja varastorakennuksille. Uhanalaisimpia ovat käytöstä pois jääneet karjasuojat, jotka ränsisyivät sellaistenkin maatalojen pihapiireissä, jotka muuten ovat asuttuja.

Autio tila on surullinen näky. Tila on syntynyt aikanaan suurin ponnistuksin, perhe on siellä kasvanut, tuvassa on syöty oman pellon viljaa. Sitten kaikki loppui, unohtui. 1960-luvulla käynnistynyt luopuminen näkyy maisemassa kaikkialla, eniten Itä- ja Pohjois-Suomessa. Esimerkiksi Lapissa, joka sodan jälkeen asutettiin nopeasti uudestaan maanhankintalain turvin, koettiin suuria tappioita jo 1960- ja 1970-luvun murroksessa. Moni uudistila autioitui vain parikymmentä vuotta sen jälkeen kun se oli syntynyt.

Vanhimmilla maataloilla rakennuskanta voi olla hyvin kerrostunutta eli samassa pihapiirissä saattaa olla yli sata vuotta vanhoja tai juuri valmistuneita rakennuksia. Ne ovat lisääntyneet vähitellen, tarpeen mukaan. Vanha päärakennus on voitu uudistaa ja jatkaa niin taitavasti, ettei sitä pääl-

lepäin edes huomaa. Talousrakennuksille on keksitty uusiokäyttöä. Navetoista on tehty korjaamoja, varastoja tai niissä järjestetään taidenäyttelyitä. Entiseen riiehen on sovittu kenttäsiirkeli tai se on lautavarastona. Uusiokäytössä rakennuksia ei välttämättä tarvitse juurikaan muuttaa, mutta pihapiiri pysyy käytetyn näköisenä.

Maatalojen pihapiirit ovat kolmannen vuosituhannen alussa enimmäkseen kahden tyyppisiä. Pihat ovat yksinkertaisia ja selväpiirteisiä, rakennukset sijaitsevat keskittämisoppien mukaisesti pääasiassa yhden pihan ympärillä väljästi. Toisen ryhmän muodostavat pihat, joissa rakennukset sijaitsevat sattumanvaraisesti ja hajanaisesti. Tämä on tyyppillistä etenkin suurilla tiloilla, joissa on viime vuosikymmeninä uudistettu ja rakennettu paljon. Konehallit ja kuivurit, usein uudet navetatkin, on sijoitettu asuintiloista etäämmälle, jossa ne muodostavat omia talous- tai konepihoja. Teiden merkitys on korostunut, koska rakennusten eteen on päästävä koneella ja autolla. Miespiha on nykyinen asuinpiha ja karjapihan rinnalle ovat tulleet kone- ja ajopihat. Ne sijaitsevat joko erillään tai samassa pihassa – tilan koosta riippuen.

Tyyppiirustukset ja muodit ovat 1900-luvulla yhdenmukaistaneet rakentamista. Toisaalta maatalojen koosta johtuvat erot ovat säilyneet, ehkä myös korostuneet. Varsinkin 1900-luvun lopulla, jolloin suurtilat yleistyivät ja pientilat vähenivät, rakentamistavat olivat tiloilla hyvin erilaiset. Pientiloilla suurin osa rakennustöistä on pyritty aina tekemään itse. Suurtiloilla rakentaminen on ollut mittasuhteiltaan toisenlaista kivilavettojen ajasta lähtien. Myös tänään suurien pihattojen ja muiden tuo-

tantorakennusten rakentamiseen tarvitaan usein ulkopuoliset tekijät.

Kun traktorit ja muut työkonet yleistyivät toisen maailmansodan jälkeen, elettiin jännittävää ja mullistavaa aikaa. Jopa koulunkäynti saattoi loppua siihen paikkaan, kun kotiin hankittiin ensimmäinen traktori. Koneet antoivat uutta uskoa, ne helpottivat raskaissa töissä ja vähensivät ulkopuolisen avun tarvetta. Mutta koneiden myötä muuttuivat myös pihapiirit ja rakennukset, vanhoihin seiniin oli sahattava suurempia kulkuaukkoja. Pihat ja ajotiet piti perustaa painavia koneita kestäviksi. Työvälineiden lisääntyessä oli rakennettava konehalli. Kun ensimmäinen Nuffield tai Ferguson kävi vanhanaikaiseksi, oli hankittava uusi, ja pian senkin tilalle oli saatava tehokkaampi työjuhta. Kierre oli alkanut – ja siihen tarvittiin rahaa.

Samaan aikaan kun ajopihat suureniivat ja autotiet alkoivat hipoa asuintalojen rappuja, rehutalous muuttui. Teollisiin ja säilörehuihin siirtyminen toi navetoiden yhteyteen ensin maltillisen kokoiset, myöhemmin korkeat rehusiilot. Heinän korjuumenetelmät ovat muuttaneet talouskeskusta ympäröivää maisemaa. Nykyajan emännän askelia ei liene laskettu, mutta koneet ja tiivistäminen eivät ensi huumen jälkeen lopultakaan ole paljon heidän sen enempää kuin isäntienkään elämää helpottaneet. Päinvastoin: yhä enemmän pitää tuottaa, yhä vähemmällä väellä. On erikoistuttava. Työuupumus ja suuret velat ovat maanviljelijän sitkeät seuralaiset.

Teksti on julkaistu aiemmin teoksessa *Maatalan pihapiiri* (Ranta-Seppovaara, SKS 2003).

Lähteet:

Aarrevaara, Eeva 2002: *Muuttuvat maatilat*. Suomen maaseudun rakentaminen 1900-luvulla. Näyttelyluettelo. Maa- ja metsätalousministeriö. Helsinki.

Kolehmainen, Kari 1990: Maatilan rakennukset. – *Uusi maatilatieto* 3. Maatilan talous ja tekniikka. Kirjayhtymä. Tampere/Hämeenlinna.

von Konow, Evert 1931: *Maatalouden rakennukset*. Oppi- ja käsikirja maatalousoppilaitoksille ja maanviljelijöille. Otava. Helsinki.

Kotiliesi 20/1931.

Kotiliesi 16/1955.

Kotiliesi 19/1962.

Kuusanmäki, Lauri 1934: Talonpoikaistalo. – *Suomen kulttuurihistoria* II. Jyväskylä.

Lapin rakennusperintö 1984. Julkaisija: Lapin läänin rakennusperinne ry. Oulu

Maatalo 1996. Suunnittelumallisto maaseudun rakentamiseen. Maa- ja metsätalousministeriö. RAK. Jyväskylä.

Maatalojen valiot 2001. Esimerkkejä asuin-, tuotanto- ja yritysrakennuksista. Julk. Maa- ja metsätalousministeriö. Jyväskylä.

Maatalouden tietosanakirja II 1929. Otava. Helsinki.

Maatalouskalenteri 1936. WSOY.

Paatela, Jussi 1922: Rakennusjärjestely. – *Suomen Maatalous*. I nidos. WSOY. Porvoo.

Pihapiirien parhaat 1988: Valittuja maatilaympäristöjä. Maatilahallitus. Rakentajain Kustannus Oy. Jyväskylä.

Sipilä, Martti & Anttila, Risto 1960: Maatalouden rakennukset. Tarkoituksenmukaisen työnkäytön ja taloudellisen rakentamisen käsikirja. *Työtehoseuran julkaisuja* n:o 85. WSOY. Helsinki, Porvoo.

Vanhala, Vilho 1975: *Isännän rakennusopas*. Kirjayhtymä. Helsinki, Rauma.

Vuorela, Toivo 1975: *Suomalainen kansankulttuuri*. WSOY. Porvoo, Helsinki.

Åberg, Urho 1929: Suomalaisen maalaistalon rakennusten järjestely. – *Maa ja metsä* III. Maatalouden talous. WSOY. Porvoo.

Kesälampaat saivat väriensä mukaiset nimet: Rusina, Pähkinä ja Manteli. Kuva Iina Wahlström.

Toivosen Eläinpuisto ja Talonpojanmuseo

Suomen maatalousmuseon kesäkohde 2014

Suomen maatalousmuseo Sarka hakee vuosittain kesän ajaksi yhteistyökumppanikseen museota, maatalousaiheista kokoelmaa tai muuta maataloushistoriallisen harrastuksen kohdetta. Kohteen on oltava juuriltaan paikallinen ja esineiden tarinat tulee tuntea. Kohdetta tulee hoitaa jatkuvuudella ja esineiden näytteillepanoon tulee olla sopivat rakennukset. Tarkoituksena on nostaa maataloushistorian harrastuksen arvostusta. Valittu kohde pääsee museon etänäyttelyksi yhden kesän ajaksi ja saa maatalousmuseolta neuvoja, apua ja julkisuutta kesänäyttelynsä järjestämiseen.

Vuoden 2014 kesäkohteeksi valitun Toivosen Eläinpuiston ja Talonpojanmuseon perustaja Matti Toivonen aloitti keräilyharrastuksensa jo nuorena miehenä. Ensin perheen omistamalle maa-alueelle valtatie 8:n varteen hankittiin perinteisiä maaseudun rakennuksia lähiseudun kylistä. Tämän jälkeen Toivonen alkoi sisustaa rakennuksia ajanmukaisin kalustein ja työkaluin, saaden

hankituksi myös useita eri ammattiryhmien työkalukokonaisuuksia.

Matkailuyrityksenä Toivosen Eläinpuisto ja Talonpojanmuseo aloitti vuonna 1984 ja kesällä 2014 vietettiinkin museon 30-vuotisjuhlavuotta. Toivonen on määrätietoisesti työn ja onnistuneen markkinoinnin avulla saanut museon matkailukohteena kannattamaan ja työllistämään kesäkauden aikana jopa 13–14 työntekijää.

Toivosen eläinpuisto ja talonpojanmuseo sijaitsee Kälviällä, 10 km Kokkolasta pohjoiseen. Talonpojanmuseo ja sen yhteydessä toimiva eläinpuisto käsittävät tällä hetkellä 50 erillistä rakennusta ja yli 12 500 museoesinettä. Nykyisessä laajuudessaan museoalue on ollut noin viidentoista vuoden ajan, mutta sitä kehitetään edelleen jatkuvasti. Museon tarkoituksena on antaa kävijälle mahdollisimman monipuolinen kuva 1900-luvun alkupuolen keskipohjalaisen maalaiskylän elämästä.

Matti Toivonen on mies matkailijoiden suosikkikohteeksi nousseen Toivosen Eläinpuiston ja Talonpojanmuseon takana.

Touhua ja vilinää riitti Kälviällä myös kesällä 2014 kun 30 000 tyytyväistä kävijää vieraili museon alueella. Kesäkohde oli esillä valokuvanäyttelynä Sarka-museon ravintolassa – Sarka on puolestaan tullut tutuksi Pohjanmaalla, jossa Toivosen museon kävijät ovat saaneet lukea tietoa Saran kesälehddestä ja infotauluista. Yhteistyöstä on ollut hyötyä puolin ja toisin. Toivosen Eläin-

puiston ja Talonpojanmuseon 30-vuotista taivalta kävi juhlapuheellaan heinäkuussa kunnioittamassa Saran museonjohtaja Teppo Vihola.

Toivosen Eläinpuisto ja Talonpojanmuseo avaa ovensa vuosittain äitienpäivänä ja on auki elokuun puoleenväliin saakka. Kesäkaudella museon alueella järjestetään useita työnäytöksiä sekä tapahtumapäiviä.

Kauppapuoti.

Toivosen Eläinpuiston ja Talonpojanmuseon alueella on tällä hetkellä 50 erillistä rakennusta ja yli 12 500 museoesinettä.

Suomen maatalousmuseosäätiön toimintakertomus 2014

Yleistä

Vuosi 2014 oli säätiön kahdeskymmenes- toinen (22) ja museon yhdeksäs (9) kokonainen toimintavuosi.

Suomen maatalousmuseo Sarka on valtakunnallisesti keskeinen, sillä sen tehtävä on tallentaa ja esitellä historiallisesti ajatellen ehdottomasti maan tärkeintä elinkeinoa ja sen muutosta. Maatalouden tuloksena on syntynyt Suomen kansa, suomalainen kulttuuri ja lopulta itsenäinen valtio. Maatalous

oli tekijä, jonka tuloksena maan väkiluku kasvoi, varallisuus ja osin sivistyskin lisääntyivät.

Nykyään Suomessa eletään aikaa, jolloin maatalouden asema elinkeinojen joukossa on suhteellisesti vähentynyt. Maatalouden merkitys kansantaloudellisesti ja sen merkitys elintarvikehuollon kannalta ovat edelleen tärkeitä. Kun ammatinharjoittajien määrä on vähentynyt ja maatalous on valtavasti teknistynyt, elinkeinon kohdistuvan

Heinäkuinen hellepäivä houkutteli väkeä heinätalkoisiin museon pellolle. Kuvassa säätiön valtuuskunnan jäsen Heikki Eskola. Kuva: Iina Wahlström.

tiedon ja esineistön säilyttäminen ja alan dokumentointi ovat muuttuneet entistäkin tärkeämmiksi. Yleensä maakuntamuseoissa on myös maatalouteen liittyvä kokoelma, mutta nykyinen museoalojen koulutus ei enää pidä sisällään asioita, jotka ovat maatalouden ja sen esineistön hallinnassa ja ymmärtämisessä keskeisiä. Tässä Suomen maatalousmuseolla on koko ajan kasvava valtakunnallinen merkitys.

Suomen maatalousmuseon tärkeä toiminnan osa on maatalousteemaisten museoiden yhteistoimintaelin Museoraitti, jonka piirissä on vuoden 2014 lopussa kaikkiaan 39 museota. Tämän synnyssä, pyörittämisessä ja yhteistyön tukemisessa Suomen maatalousmuseolla on ollut ja on koko ajan keskeinen rooli. Suomen maatalousmuseo tukee myös muita suomalaisia museoita maatalouteen liittyvän perinteen ja esineistön hoidossa ja keräämisessä.

Suomen maatalousmuseolla on omalla toimialallaan merkittävä kokoelma. Museon hallussa on suuri joukko erilaisia maatalouden koneita ja laitteita, ja lisäksi merkittävä määrä alan valokuvia ja muuta asiakirjallista ja av-muodossa olevaa tietoa. Maatalouden koneita on runsaasti yksityisillä kerääjillä, mutta näiden kokoelmat eivät ole institutiionaalisen kontrollin alaisia, asiantuntevasti luetteloituja eivätkä asiantuntevan hoidon piirissä. Yksityisen keräilijän kokoelma voi milloin tahansa hajota ja hävitä, mutta valtakunnallisen erikoismuseon kokoelma säilyy tuleville sukupolville.

Museon kokoelmatyö on pitkäjänteistä ja suunnitelmallista. Kokoelmat karttuvat hiljalleen lahjoitusten kautta, ja kartuntaa ohjaa ennen muuta tilojen puute. Toisaalta tätä ei vielä ole koettu suurena ongelmana, koska uudempaa materiaalia museolle ei juuri lahjoiteta. Maataloudessa koneiden ja laitteiden koko on viime vuosikymmeninä kasvanut museota ajatellen järjestettäviin

mittoihin ja modernin kaluston museointi tulee toimimaan pääosin kuvien, filmien ja esitteiden kautta.

Museon kokonaiskävijämäärä vuonna 2014 oli yhteensä 70 697 kävijää, joista museo- ja kokouskävijöitä oli 34 022 ja ravintolakävijöitä 36 675.

Kaikkiaan vuosi 2014 oli jälleen Suomen maatalousmuseolle hyvä ja toimielias vuosi. Kävijämäärässä saavutettiin jälleen uusi kaikkien aikojen ennätys, jonka taustalla oli paljon työtä ennen muuta erilaisten tapahtumien suhteen. Museon on ansaittava jokainen kävijä itselleen, ja tämän eteen on museossa totuttu tekemään työtä.

Museon taloudenpidossa on jatkettu tiukkaa linjaa, ja sen seurauksena vuoden taloudellinen tulos on siinä määrin ylijäämäinen, että museo on suoriutunut hyvin taloudellisista velvoitteistaan ja pystynyt ohjaamaan varoja vanhojen museon rakentamisen ja laajentamisen yhteydessä syntyneiden velkojen lyhennyksiin sovitusti. Museon taloudellinen tilanne on vakaa ja ennalta arvattavissa. Museon taloussuunnittelu on määrätietoista ja suunnitelmallista, ja siinä on koetettu mahdollisuuksien mukaan ottaa huomioon julkisen talouden ongelmat ja niiden aiheuttama uhka museon taloudelle.

Museon tilat ovat modernit ja toimivat, ja tällä hetkellä pääsääntöisesti riittävät museon tarkoituksen toteuttamiseen. Museon henkilöstöresurssit riittävät Suomen maatalousmuseon tehtävien suorittamiseen valtakunnallisena erikoismuseona, jos kohta resurssien varovainen lisääminen olisi tarpeen, kun museon kävijämäärä ja tapahtumien tarjonta on viimeisten vuosien aikana merkittävästi lisääntynyt.

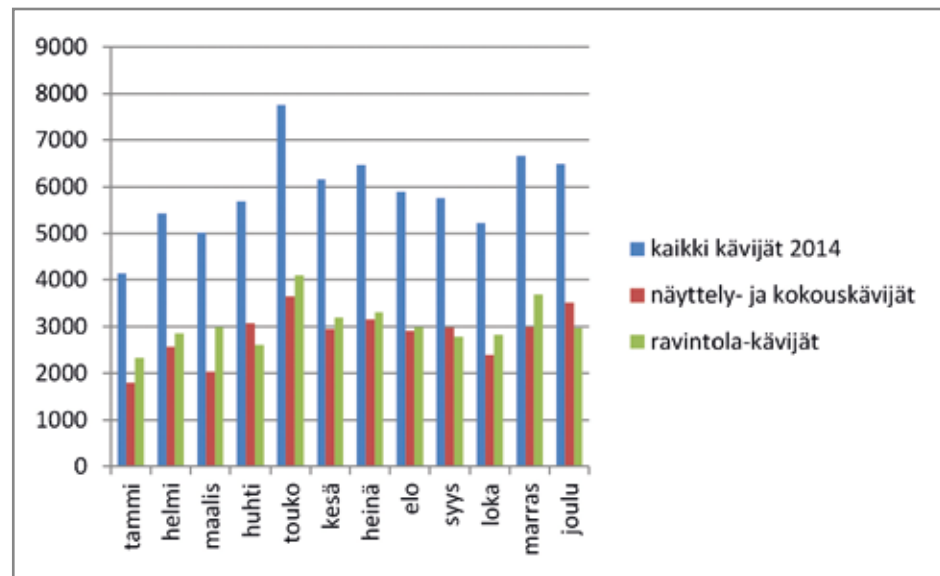
Museon museohenkilöstö suoritti kesällä 2014 opintomatkan Berliiniin ja sen korkeatasoisiin museoihin. Matka oli hyödyllinen paitsi sen tieteellisen ja museo-

taidollisen annin osalta myös työyhteisöä tukevana toimintana. Tätä linjaa tullaan jatkamaan myös tulevaisuudessa, elleivät taloudelliset resurssit aseta sille estettä.

Museon toimintaa tukee ja avustaa Suomen maatalousmuseon ystävät ry. Ystävähdistyksen jäsenrekisterissä oli vuoden 2014 lopussa 140 jäsentä.

Vuoden 2013 kulttuurikuokka myönnettiin 14.2.2014 paikallismuseotutkija Eeva Mikolalle. Kulttuurikuokka-palkinto myönnetään vuosittain henkilölle tai taholle, joka tuo positiivisesti esille maaseudun elämää tai maataloutta. Palkinnolla halutaan tuoda esiin myös kulttuurin ja maanviljelyn alkuperäistä yhteyttä.

Museo-, kokous- ja ravintolakävijät vuonna 2014

Markkinointi

Museon tärkeimmät markkinointikanavat vuonna 2014 olivat lehti-ilmoitukset, suoramarkkinointi, painettu mainosmateriaali sekä museon omat nettisivut, Facebook ja Twitter.

Lehti-ilmoituksissa Sarka näkyi eniten sanomalehtien kesälehdissä sekä aihepiiriltään matkailuun ja maatalouteen liittyvissä lehdissä. Tämän lisäksi tapahtumien markkinointi paikallisissa lehdissä oli vahvaa. Suoramarkkinointi toteutettiin sähköisesti

ja se kohdistui eritoten kouluille, päiväkoedelle ja eläkeläisjärjestöille.

Painettua mainosmateriaalia museo tuotti vuonna 2014 seuraavasti: Maat, metsät, tehtaot -näyttelyn juliste (30 kpl) ja Sarka Sanomat -kesälehti (10 000 kpl). Sarka-Sanommat on tabloid-tyyppinen ilmaisjakelulehti, joka pitää sisällään museon mainosmateriaalia sekä pieniä, museoon liittyviä juttuja.

Vuonna 2014 Sarka osallistui heinäkuussa Oripäässä Okra-maatalousnäyttelyyn Loimaan kaupungin yhteisosastolla,

Sarkan osasto Okra-maatalousnäyttelyssä keräsi paljon huomiota erityisesti esillä olleen Pikku-Jehun ansiosta. Kuva: Iina Wahlström.

syyskuussa Jokioisilla lasten maatalousnäyttely Mansikkiin omalla osastollaan sekä lokakuussa Turun kirjamesuille Museoliiton osastolla yhdessä Aboa Vetus & Ars Nova -museon kanssa. Lisäksi museo oli esillä Helsingissä, kun Museokauppa Muurikki osallistui joulukuussa Kansallismuseossa järjestettyihin museokauppojen joulumyyjäisiin.

Oma nettisivusto on tärkein informaatio- ja markkinointikanava museolle. Sähköisistä viestimistä tärkeiksi ovat nousseet myös Facebook ja Twitter, joiden kautta vuonna 2014 markkinoitiin kaikkia museon tapahtumia ja välitettiin museon uutisia.

Näyttelyt

Museon perus- ja konenäyttelyyn ei vuoden 2014 aikana tehty sisällöllisiä muutoksia. Tekniikkaa uusittiin tarpeen vaatiessa.

Uuden perusnäyttelyn valmistelu- ja suunnittelutöitä jatkettiin ja niiden tukena käytettiin Heksara Oy:n konsulttipalveluita. Kilpailutuksen jälkeen näyttelyn visuaaliseksi suunnittelijaksi valittiin N.E.O. Ark Oy. Suomalaisen maatalouden historian esittelevä näyttely avataan huhtikuussa 2016.

Vaihtuvien näyttelyiden tilassa oli esillä 4.4.2014 asti edellisenä kesänä avattu näyttely *Maatalouden pienoismalleja*. Näyttelyä varten lainattiin esineistöä Turun museokeskuksesta, Mustialan maatalousmuseosta, Fiskarsin museosta sekä Loimaan Kotiseutumuseosta.

22.4.–15.11.2014 vaihtuvien näyttelyiden tilassa oli esillä Työväenmuseo Wersataan, Metsämuseo Luston ja Saran 1950-lukuaiheinen yhteisnäyttely *Maat, metsät, tehtaot*.

Maat, metsät, tehtaat -näyttely valmistui Työväenmuseo Werstaan, Metsämuseo Luston ja Suomen maatalousmuseo Saran yhteistyönä. Näyttely oli esillä Sarassa 22.4.–15.11.2014. Kuva: Iina Wahlström.

Maat, metsät, tehtaat -näyttelyn siirrettyä Lustoon vaihtuvien näyttelyiden tilassa avattiin 27.11.2014 *Jukon tarina* -näyttely, joka kertoo Jukon tehtaiden tarinan Junnilan Konepajan alkuvuosista aina konekaupan kuihtumiseen ja

tuotannon lopettamiseen saakka. Näyttely on esillä elokuun 2015 loppuun.

Lisäksi museolla oli esillä seuraavat vaihtuvat näyttelyt seminaaritila Riihessä, aulassa ja ravintolassa:

14.9.2013–13.1.2014
1.10.2013–4.1.2014
10.1.–4.5.
16.1.–2.3.
6.3.–13.4.
15.4.–18.5.
6.5.–31.8.
1.6.–30.9.
2.9.–30.11.
4.12.2014–13.1.2015

Tauon paikka!
Topi Ikäläinen: *Rakkaudesta koti- ja hyötyeläimiin*
Eija Hiltunen: *Työn tekijät*
Torilla tavataan
Työväenopiston luontokuvakurssi: *Saviseudun pellot*
Työväenopiston akvarelliryhmä: *Saviseudun satoa*
Kyliä kertomaa
Toivosen Eläinpuisto ja Talonpojanmuseo esittäytyy
Elonkorjuu ennen
Nyt toivotus hyvän joulun – vanhoja joulupostikortteja
Kurt Skogströmin kokoelmista

Yleisöpalvelu

Opastukset

Museon aulavetriinissä esiteltiin mynämäkeläiselle isännälle kuuluneita höyliä, käsikäyttöisiä paljepölyttimiä sekä opetuskäytössä olleita siemennäyteastioita.

Kyliä kertomaa -näyttely jatkoi elämänsä kiertonäyttelynä ja ehti vuoden 2014 aikana olla esillä Haapaveden ja Ypäjän kirjastoissa.

Maatalousmuseon pihalla toteutettiin kesällä 2014 Viliina Koiviston ja Vilma Merran performatiivinen tilataideteos *Viljelijät*.

Museon verkkosivuilla esiteltiin kunkin kuun alussa museon kokoelmista valittu *Kuukauden esine*. Verkkosivuille avattiin myös museon toinen verkkonäyttely: *Tauon paikka!* Sarka oli mukana myös kahdeksan museon yhteisessä dokumentointiprojektissa, jonka tuloksista koottiin *Varustautuneena luontoon* -verkkonäyttely.

Museon perusnäyttelyssä järjestettiin opastettuja kierroksia tilauksesta ryhmille. Talvimaviikoilla 8 ja 9 järjestettiin arkipäivisin kaikille avoimia Hisun ja Nirskun museokierroksia. Heinäkuussa kaikille avoimia yleisöopastuksia oli päivittäin. Lisäksi kesä- ja heinäkuun ajan järjestettiin kaikille avoimia lastenkierroksia tiistaisin ja torstaisin. Oppaina toimivat museon oma henkilökunta, freelancer oppaat sekä kesätyöntekijät.

Tavallisen opastetun kierroksen lisäksi Sarkan voi tutustua teemaopastuksilla tai osana pidempää retkeä. Vuonna 2014 Sarka toteutti tai oli osana neljää teemakierrosta. Ruisreissu on Kanniston kotieläintilan kanssa yhteistyössä toteutettu päiväretki. Luomukierros toteutetaan puolestaan yh-

Lasten suosikkioppaat Hisu (Iina Wahlström) ja Nirsku (Kirsi Laine) opastivat lapsiryhmiä omaan tapaansa ihmetellen ja kinastellen myös lasten puuhapäivänä helmikuussa.

teistyössä Heikkilän luomutilan kanssa. Museolla tapahtuvia teemaopastuksia ovat Muistojen Sarka sekä toiminnallinen Sarka-peli.

Kouluysteistyö ja lasten Sarka

Museon pihamaalla olevat lasten polkutraktorirata ja keppihevosten esterata sekä lasten kiipeilytraktori olivat edelleen kovassa käytössä. Kesäaikana museon pihalla oli kotieläimiä; possuja, lampaita, kanoja ja hevosia.

Koululaisille suunnattuja teemakierroksia vuonna 2014 olivat Munne-kissan hiiri-jahti, Tonttujen tarinoita, Hisun ja Nirskun museokierros, Mistä ruoka tulee, Itse tehtyä ja Voimaa!. Koululaisryhmillä oli mahdollisuus myös suorittaa näyttelyssä museosuunnitusta tai kulkea näyttelyssä Sarka-peliä

pelaten. Lisäksi koululaisryhmille tarjottiin neljää erilaista työpajavaihtoehtoa ja teemakierroksiin liittyviä kirjallisia tehtäviä oli saatavilla museon nettisivuilla.

Tapahumat

Vuonna 2014 museolla jatkettiin joka kuun viimeisenä sunnuntaina järjestettävien Sarka-sunnuntaiden viettämistä. Samoin jatkuivat suuren suosion saaneet Kyläkeskiviikot, joita järjestettiin kahdeksan kertaa. Kyläkeskiviikoissa käydään Loimaan historiaa läpi kylä kerrallaan. Myös muiden museon tapahtumakalenterissa paikkansa vakiinnuttaneiden päivien järjestämistä jatkettiin, suurimpina lasten puuhapäivät ja syyskuun alussa järjestetty Köyrimarkkinat sekä joulumarkkinat.

Vuoden 2014 tapahtumia olivat:

- 15.1. Kyläkeskiviikko: Manninen
- 26.1. Sarka-sunnuntai: Naiskvartetti Kimpasa esiintyi
- 18.–21.2. Yleisöopastukset päivittäin: Hisun ja Nirskun museokierros
- 19.2. Kyläkeskiviikko: Hintsala ja Anninen
- 20.2. Lasten talviloman puuhapäivä
- 23.2. Sarka-sunnuntai: Varikoa ja piimää. Sanna Eldén-Pehrsson luennoi maidottomasta maitotaloudesta
- 25.–28.2. Yleisöopastukset päivittäin: Hisun ja Nirskun museokierros
- 12.3. Kyläkeskiviikko: Lauroinen
- 30.3. Sarka-sunnuntai: Lyhytelokuvia Karjalasta
- 13.4. Pääsiäismyyjäiset
- 16.4. Kyläkeskiviikko: Metsämaa
- 27.4. Sarka-sunnuntai: Maat, metsät, tehtaot -näyttelyn esittely. Iina Wahlström kertoi näyttelyn synnystä.
- 25.5. Sarka-sunnuntai: Perinnekasvit puutarhassa. Hanna-Leena Kaihola kertoi perinnekasvien kasvattamisesta ja Sirkku Pihlman esitteli Museopuutarha-kirjaa.
- 25.5. Kylvön siunaus MTK – Loimaan seudun ja MTK – Mellilän kanssa
- 29.5. Takakonttikirppis
- 1.6.–31.7. Lastenkierrokset tiistaisin ja torstaisin
- 29.6. Sarka-sunnuntai: Kesäpäivän musiikkia esitti trio Two with Cherry
- 1.–31.7. Yleisöopastukset päivittäin

- 7.7. Heinäpäivä
- 10.7. Lasten puuhapäivä
- 27.7. Sarka-sunnuntai: Sarka uusin silmin -omatoimikierros
- 9.8. Takakonttikirppis
- 9.8. Loivan maan yö: Vilma Merta ja Viliina Koivisto esittelivät performatiivista tilataideteostaan Viljelijät
- 13.8. Kyläkeskiviikko: Isoperä
- 31.8. Sarka-sunnuntai: Runoja kesästä ja maaseudusta, runoryhmä SaviCat
- 6.9. Köyrimarkkinat
- 17.9. Kyläkeskiviikko: Kurittula
- 25.9. Kullervon päivä
- 28.9. Sarka-sunnuntai: Riukuaitaa Erkki Ristisuon opein
- 7.–10.10. Mennään museoon! -teemaviikko, Näyttely mediakasvatuksen välineenä
- 15.10. Kyläkeskiviikko: Inkilä ja Lähde
- 23.10. Senioripäivä
- 26.10. Sarka-sunnuntai: Ensimmäiset erämiehemme. Mikko Hietala luennoi esihistoriallisesta pyyntikulttuurista
- 12.11. Kyläkeskiviikko: Vahvala
- 30.11. Sarka-sunnuntai: Jukon tarina. Filmejä Jukon toiminnasta
- 7.12. Joulumyyjäiset
- 28.12. Sarka-sunnuntai: Uudenvuoden perinteet. Elsa Hietala luennoi uudenvuoden perinteistä

Takakonttikirppisillä touko- ja elokuussa tuhannet asiakkaat tutustuivat satojen myyjien monipuoliseen tavaratarjontaan. Kuva: Iina Wahlström.

Kokoelmat ja tallennus

Kokoelmien luettelointi- ja tallennustointia jatkettiin vuonna 2014 aktiivisesti. Museon kokoelmat karttuivat pääosin lahjoituksin, minkä lisäksi arkisto- ja valokuva-aineistoa kertyi museon oman dokumentointityön tuloksena. Lahjoituksia vastaanotettiin vuonna 2014 yhteensä 14 yhteisöltä ja yksityiseltä henkilöltä. Merkittäviä valokuvalahjoituksia saatiin Juko Oy:lta Mynämäeltä sekä Vakolasta Vihdistä.

Vastaanotettujen esineiden ja muun materiaalin kunto tarkastettiin ja samalla tehtiin välttämättömät toimet niiden säilymiseksi. Kokoelmiin liitettävää aineistoa dokumentoivat ja luettelivat vuonna 2014 kokoelmapäällikkö, amanuenssi ja konservattori. Konservoinnista vastasi museon konservattori.

Suomen maatalousmuseolla on sekä museokokoelma että käyttökokoelma. Ko-

koelmat on luetteloitu Renki-luettelointijärjestelmään, johon on viety 3430 esinettä, 3089 julkaisua, 6413 valokuvaa, 402 dokumenttia ja 120 av-aineistoyksikköä. Julkaisuja, dokumentteja ja muuta arkistoitavaa paperimateriaalia on luetteloitu kuitenkin edellä esitettyjä lukuja runsaammin ja näiden tietojen syöttö Renkiin jatkuu.

Luetteloitujen esineiden valokuvauksen ja verkkosaatavuuden edistämiseksi toteutettiin Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama hanke.

Museoviraston ylläpitämään Museot OnLine -hakupalveluun on siirretty perustiedot 5206 luetteloidusta objektista. Vuonna 2014 tehtiin Kansalliskirjaston kanssa sopimus liittymisestä KDK:n (Kansallinen digitaalinen kirjasto) sekä Finna -asiaksluottimien käyttöönotosta. Euroopan laajuiseen Europeana -verkkopalveluun on siirretty tiedot 3466 objektista.

*Otavan maatalousoppilaitoksesta Mikkelistä saatiin Sarkan merkittävä lahjoitus joka sisälsi myös tämän Chicago -merkkisen hajakylvökoneen.
Kuva: Maisa Malila.*

Museon kokoelmien varastotilat ovat laajuudeltaan yhteensä noin 2 950 m².

Suomen maatalousmuseo Saran kokoelmien kartuttamista ohjasi museon vahvistettu kokoelmapolitiikka. Museossa noudatetaan vuonna 2012 uudistettua kokoelmapoliittista ohjelmaa.

Tutkimus ja julkaisut

Museon vuosikirja Laari 2013 ilmestyi vuonna 2014 joulukuussa.

Vuonna 2014 museolla jatkui kyläkeskiviikkojen sarja. Tarkoituksena on esitellä kaikki Loimaan kylät 1800-luvun ja sitä vanhempien karttojen sekä isojakoasiakirjojen valossa. Tutkimustyötä teki ja esitelmiä piti museon oma henkilökunta sekä kahden kylän osalta FM Sami Männistö. Kylistä esiteltiin vuonna 2014 Manninen, Hintsala, Anninen, Lauroinen, Metsämaa, Isoperä, Kurittula, Inkilä, Lähde ja Vahvala. Kuulijoita oli jokaisella esitelmällä Riihi täynnä, parhaimmillaan 140 henkilöä.

Museon henkilökunta on kirjoittanut museon aihepiiristä juttuja ja artikkeleita eri lehtiin ja tullut asiantuntijaroolissa haastatelluksi lehtiin sekä radio- ja tv-ohjelmissa.

Tietoliikenne

Museon omistuksessa oleva selainpohjainen Renki-luettelointijärjestelmä on Saran lisäksi käytössä yhdeksällätoista Museoraitti-museolla. Nämä tietokannat ovat myös Saran käytettävissä. Museon Renki -luettelointisovellus sekä Sukutilat Webissä -järjestelmä ovat sijoitettuna vuokrapalvelimeen Mansoft tietotekniikka Oy:n palvelinhuoneeseen.

Tietoliikenneyhteyksien toimittajana on Lounea entinen Salon Seudun Puhelin Oy. Museorakennuksessa on kuituliittymä

ja Laarimäessä perinteinen kupariliittymä. Museolla on langaton verkko, jotta pystyisimme palvelemaan asiakkaitamme entistä paremmin. Matkapuhelinliittymät ovat Tele Finlandilla ja sähköpostipalvelun toimittaja on Lounea Oy.

Valtakunnallinen toiminta

Museoraitti

Museoraitti on Suomen maatalousmuseon kokoama maatalousteemaisten museoiden yhteistyöverkosto. Verkoston toiminta-ajatuksena on, että museot jakavat kokemuksia, neuvovat ja opastavat toisiaan sekä tukevat museotoimintaa toimimalla yhteistyössä. Tähän pyritään sähköisillä viestikirjeillä, järjestämällä yhteisiä kokouksia ja tapaamisia sekä hakemalla yhdessä apurahoja mm. luettelointiin ja digitointiin.

Vuonna 2014 järjestettiin Museoraitti-seminaari Sarassa maaliskuussa. Museoraitti-museoiden kesäretki tehtiin elokuussa Korteniemen perinnetilalle Tammelaan.

Museoraitti -museoiden yhteiset kotisivut uudistettiin keväällä 2014 ja ne löytyvät edelleen osoitteesta www.museoraitti.fi. Vuonna 2014 oli edelleen jaossa vuonna 2013 painettu Museoraitti -esitevihkonen.

Museoraitti -verkostossa oli vuoden 2014 lopussa 39 jäsenmuseota, jotka ovat;

Emil Cedercreutzin museo- ja kulttuurikeskus
Etelä-Pohjanmaan Traktorimuseo
Eurajoen maatalousmuseo
Finby grändin maatalousmuseo
Glims talomuseo
Gårdskullan maatalousmuseo
Hinnerjoen kotiseutumuseo
Jalasjärven museo
Kallenaution kestikievari
Kauppilan umpipiha
Kinnarin kotimuseo
Kokemäen maatalous- ja ulkomuseo

Korteniemi, Metsähallituksen perinnetila
 Kotajärven Auto- ja Traktorimuseo
 Kovelan Traktorimuseo
 Kovero, Metsähallituksen perinnetila
 Kullaan Kotiseutu- ja Museoyhdistys
 Kuokkalan Museoraitti
 Lepaan Puutarhamuseo
 Liehtalanniemen museotila
 Liperin maaseutumuseo
 Loimaan kotiseutumuseo
 Museotila Hevossilta
 Mustialan maataloushistoriallinen museo
 Mäkilän traktorimuseo
 Pöytyän kotiseutumuseo
 Riuttalan Talonpoikaimuseo
 Sagalunds museum
 Suomen Asutusmuseum
 Suomen maatalousmuseum Sarka
 Taivassalon kotiseutumuseo
 Talonpoikaimuseo Yli-Kirra
 Telkkämäki, Metsähallituksen perinnetila
 Tervolan Kotiseutumuseo
 Toivosen Eläinpuisto ja Talonpojanmuseum
 Trollbergan traktori- ja maatalousmuseum
 Uotilan tilamuseo
 Vanda Lantbruksmuseum
 Virtain perinnekyllän museot

Kesäkohde

Suomen maatalousmuseum Sarka valitsee vuosittain kesän ajaksi yhteistyökumppanikseen museon, maatalousaiheisen koelman tai muun maataloushistoriallisen harrastuksen kohteen. Vuonna 2014 kesäkohteeksi valittiin Toivosen Eläinpuisto ja Talonpojanmuseum Kälviältä. Yhteistyötä tehtiin erityisesti markkinoinnin saralla. Museonjohtaja Teppo Vihola vieraili kesäkohteella Toivosen Kotieläinpuiston ja Talonpojanmuseumin 40-vuotisjuhlallisuuksien kunniaksi. Vihola piti juhlapuheen ja luovutti palkinnoksi valinnasta kertovan messinkilaatan.

Luennot ja perinnejutut

Suomen maatalousmuseum Saran henkilökuntaa pyydetään säännöllisesti luennomaan erilaisiin tilaisuuksiin. Vuonna 2014 henkilökunnasta luennoinivat museonjohtaja Teppo Vihola Loimaalla eri tilaisuuksissa, kokoelmapäällikkö Juha Hirvilampi Huittisten seudun kansalaisopistossa, museolehtori Kirsi Laine Paimion opistossa, Lieto-opistossa Tarvasjoella sekä Koskelaisseurassa Koskella Tl. Näyttelyamanuenssi Iina Wahlström on käynyt esittelemässä museon nykyistä ja tulevaa toimintaa mm. Varsinais-Suomen liiton tilaisuudessa Turussa ja Saviseurann kokoontumisissa Helsingissä.

Museonjohtaja Teppo Vihola on osallistunut asiantuntijana Lahden torikaivausten ohjausryhmän toimintaan ja jakanut siellä tietoutta Lahden kaupungin historiasta sekä historiallisista lähteistä kaivausten toimeenpanijoiden käyttöön.

Vuonna 2014 jatkettiin ns. perinnejuuttujen sarja, jossa museon henkilökunta kirjoittaa vanhoista maatalouden vuoden merkkipäivistä. Juttuja julkaistiin 25 paikallislehdessä ympäri Suomen. Juttujen lähetyslistalla olivat: Somero-lehti, Uudenkaupungin Sanomat, Laitilan Sanomat, Ykkössanomat, Auranmaan Viikkolehti, Kaarina-lehti, Loimaan Lehti, Perniönseudun Lehti, Perhunjokilaakso, Maaselkä, Kunnallislehti (Paimio-Sauvo-Kaarina), Puumala-lehti, Vakka-Suomen Sanomat, Itä-Häme, Kangasniemen Kunnallislehti, Parikkalan-Rautjärven Sanomat, Kälviän Seudun Sanomat, Pitäjänuutiset (Mäntyharju), Luumäen Lehti, Nokian Uutiset, Keskilaakso, Siikajokilaakso (Siikajoki-Siikalatva-Pyhäntä), Etelä-Suomen Sanomat (Lahti), Sisä-Savo sekä Kaakonkulma. Vuoden aikana juttuja kirjoitettiin yhteensä 22 merkkipäivästä.

Valokuvaajat Oliver Udy ja Colin Robins toteuttivat yhteistyössä Saran kanssa hankkeen, jossa kuvattiin maaseudun asukkaiden töitä ja harrastuksia. Kuva: Iina Wahlström.

Kansainvälinen yhteistyö

Museo on ollut mukana syyskuussa 2012 alkaneessa Leader-toimintaryhmä Varsinais-Suomen Jokivarsikumppanit ry:n ”Local Food -lähiruokaa jokivarresta kansainvälisesti” -hankkeessa. Amanuenssi Elsa Hietala on edustanut museota hankkeen ohjausryhmässä myös vuonna 2014.

Kesällä 2014 Sarka sai vieraakseen valokuvaajat Oliver Udyn ja Colin Robinsin Iso-Britanniasta, jotka kuvasivat saviseutulaista osana kansainvälistä projektiaan. Kuvista syntyy myös näyttely Sarkaan keväällä 2015.

Hallinto ja toimielimet

Säätiön hallintoelimiä ovat valtuuskunta ja hallitus. Valtuuskunta valvoo ja tukee säätiön toimintaa. Säätiön asioita hoitaa ja sitä edustaa hallitus.

Valtuuskunnan jäsenet valitaan kolmeksi vuodeksi kerrallaan siten, että vuosittain erovuorossa on kolmasosa. Valtuuskunnan puheenjohtajan ja kahden varapuheenjohtajan toimikausi päättyy aina seuraavan vuosikokouksen lopussa.

Valtuuskunta valitsee hallituksen jäsenet kolmeksi vuodeksi kerrallaan siten, että vuosittain kaksi on erovuorossa.

Valtuuskunta

Valtuuskunnan muodostavat 21 jäsentä.

Valtuuskunnan puheenjohtaja Jukka Kola ilmoitti luopuvansa puheenjohtajan tehtävästä sekä valtuuskunnan jäsenyydestä. Jäsenyydestään luopuivat myös Juhani Kosket ja Leena Kurppa.

Suostumuksensa valtuuskunnan uusiksi jäseniksi antoivat Agronomiliiton toiminnanjohtaja Jyrki Wallin, järjestösihteeri Tarja Mäki-Punto-Ristanen, Kylätoiminta ry:n pääsihteeri Risto Matti Niemi, Helsingin yliopiston (Viikki) professori Laura Alakukku ja Hämeen ammatti-instituutin rehtori Ari Mikkola.

Valtuuskunnan vuosikokouksessa valittiin erovuoroiset Seppo Hassinen, Esko Lappalainen, Kari Salo, Paula Yliselä ja Kirsi Vesterbacka uudelleen seuraavaksi 3-vuotiskaudeksi. Uusina jäseninä valittiin Jyrki Wallin Jukka Kolan jäljelle jääväksi kaudeksi vuosikokoukseen 2015 saakka sekä Tarja Mäki-Punto-Ristanen, Risto Matti Niemi, Laura Alakukku ja Ari Mikkola seuraavaksi 3-vuotiskaudeksi vuosikokoukseen 2017 saakka.

Valtuuskunnan uudeksi puheenjohtajaksi valittiin Jyrki Wallin seuraavan vuosikokouksen loppuun saakka.

Valtuuskunnan puheenjohtajisto (erovuorot sulussa):

Jyrki Wallin, toiminnanjohtaja, MMM agr., puheenjohtaja (2015)

Riitta Soro, FK, KT, varapuheenjohtaja (2015)
Esko Suomala, MMM agr., varapuheenjohtaja (2015)

muut jäsenet:

Heikki Eskola, mv (2015)

Heimo Hanhilahti, ylijohtaja (2015)

Erkki Kempainen, ylijohtaja (2015)

Raimo Tammilehto, maanviljelysneuvos (2015)

Risto Hakomäki, amanuessi (2016)

Lauri Heikkilä, FT (2016)

Antti Huhtamäki, johtaja (2016)

Jorma Kopu, kaupunkineuvos (2016)

Jukka Ristimäki, mv (2016)

Laura Alakukku, professori (2017)

Seppo Hassinen, toiminnanjohtaja (2017)

Esko Lappalainen, toiminnanjohtaja (2017)

Ari Mikkola, johtaja/rehtori (2017)

Tarja Mäki-Punto-Ristanen, järjestösihteeri (2017)

Risto Matti Niemi, pääsihteeri (2017)

Kari Salo, kansainvälisten asiain neuvos (2017)

Paula Yliselä, toiminnanjohtaja (2017)

Kirsi Vesterbacka, YTM, tietokirjailija (2017)

Valtuuskunta kokoontui yhden (1) kerran. Valtuuskunnan jäsenille ei ole maksettu kokouspalkkioita vuonna 2014.

Hallitus

Hallituksen muodostavat 6 jäsentä. Erovuoroiset Olavi Ala-Nissilä ja Janne Vilkkuna valittiin valtuuskunnan vuosikokouksessa molemmat uudelleen 3-vuotiskaudeksi. Hallituksen järjestäytymiskokouksessa uudeksi puheenjohtajaksi valittiin Olavi Ala-Nissilä.

Hallituksen jäsenet (erovuorot sulussa):

Olavi Ala-Nissilä, KHT, Senior Advisor, puheenjohtaja (2017)

Paavo Myllymäki, toiminnanjohtaja, varapuheenjohtaja (2015)

Timo Kaunisto, MMM agr., maatalousyrittäjä, jäsen (2015)

Maija Perho, sosiaalineuvos, jäsen (2016)

Pauli Salminen, toimitusjohtaja, jäsen (2016)

Janne Vilkkuna, professori, jäsen (2017)

Hallitus kokoontui kolme (3) kertaa. Hallituksen jäsenille ei ole maksettu kokouspalkkioita vuonna 2014.

Henkilöstö ja muut toimijat

Säätiön asiamiehenä toimii museonjohtaja Teppo Vihola.

Vuoden lopussa museon vakituiseen henkilökuntaan kuuluivat;
museonjohtaja Teppo Vihola
näyttelyamanuessi Iina Wahlström
kokoelmapäällikkö Juha Hirvilampi
amanuessi Elsa Hietala
museolehtori/markkinointivastaava Kirsi Laine
hallintopäällikkö Karita Vuorinen
konservaattori Taina Ilmonen
museomestari/tietotekniikkavastaava Aarno Aittamäki
siistijä Helena Rannanperä

Henkilötyövuosia 8.

Määräaikaisia ja muita työntekijöitä ovat olleet;
Maisa Malila, hanketyöntekijä
Kirsi Hurmerinta, kesätyöntekijä
Mirka Saarinen, kesätyöntekijä
Sini Sirén, työkokeilu
Irina Heinonen, työkokeilu
Mihkel Torn, harjoittelija (liiketalouden perustutkinto)
Teemu Ritanotko, siviilipalvelusmies

Freelancer oppaina ovat toimineet Erkki Kallio, Eija Martti, Hannele Vuorinen, Aino Suominen, Kaj-Erik Holmberg, Tuuli Ahtinen, Kirsi Hurmerinta ja Minna Ruuhi.

Taloushallintopalvelut (kirjanpito ja palkanlaskenta) on ulkoistettu AN-Tilipalvelu Oy:lle.

Säätiön tilintarkastajana on toiminut Simo Laaksonen (HTM) ja varatilintarkastajana Matti Huhtala (KHT).

Talous

Opetus- ja kulttuuriministeriö myönsi vuodelle 2014 henkilötyövuosiin perustuvana valtionosuutena 281 229 euroa, vuokra-kustannusten valtionavustuksena 440 291 euroa sekä toimintamenojen valtionavustuksena 170 000 euroa, yhteensä 891 520 euroa (880 427 euroa vuonna 2013).

Loimaan kaupungin vuosittainen toiminta-avustus oli uuden 26.5.2014 solmitun yhteistyösopimuksen mukaisesti 140 000 euroa (160 000 euroa vuonna 2013).

Tilikauden ylijäämä oli 48 789 euroa (ylijäämä 42 952 euroa vuonna 2013). Taseen loppusumma oli 741 539 euroa (728 306 euroa vuonna 2013).

Kiinteistöt

Säätiö on vuokralaisena Senaatti-kiinteistöjen omistamassa museorakennuksessa (noin 2000 m²) osoitteessa Vanhankirkontie 383. Myös museoalueen tontti (5 ha) on Senaatti-kiinteistöjen omistuksessa. Museoalueella on myös joukko hirsilatoja.

Alueelle valmistui konenäyttelyhalli vuonna 2006. Halli on pohjapinta-alaltaan hieman yli 1000 m² ja se on jaettu kahteen pääosaan, näyttelyhalliin n. 650 m² ja verstasosaan n. 350 m². Koko halli on varustettu vesikiertoisella lattialämmityksellä, jonka lämpöenergia saadaan museon lämpökeskuksesta lämpökanaalin kautta. Hallin sivulle näyttelyyn johtavan oven päälle rakennettiin katos. Näyttelyosa on käytössä ja verstasosaa käytetään näyttelyrakennuksen aputilana samalla kun sen varustelua täydennetään.

Museon lämpökeskuksen hakkeen toimittaa Loimaan konepalvelu Oy Niinijoelta ja hakelaitosta hoidetaan omin voimin. Museorakennuksessa tehtiin vuoden aikana Senaatin toimesta lämpötaloutta sekä ilmastointia parantavia toimenpiteitä mm. sisäänkäynnin katon tiivistys, toimiston ja Pirtin ilmastoinnin muutostöitä, toimistoon asennettiin kaksi lisäpatteria. Näyttelytilaa lukuun ottamatta rakennuksen ilmastointia pyrittiin parantamaan lisäämällä tilakohtaisia antureita sekä tasapainottamalla ilmamääriä.

Suomen maatalousmuseon kokoelmien säilytyshallit (2500 m²) kahden hehtaarin tontteineen ovat säätiön omistuksessa.

Hankkeet ja apurahat

Hankkeet

Suomen maatalousmuseo Sarka osallistui Museoviraston koordinoiman tallennus- ja kokoelmapoliittisen yhteistyön (TAKO) puitteissa seitsemän museon yhteiseen nykydokumentointihankkeeseen. Hankkeen tuloksena museon kokoelmiin kertyi aineistoa maatalouden ostopalveluista haastattelujen ja valokuvien muodossa.

Vuoden 2013 aikana hankkeen puitteissa tehtiin nykydokumentointia valokuvamalla nykymaalouden prosesseja. Kaiken kerätyn aineiston pohjalta hankkeeseen osallistuvat museot rakensivat vuonna 2014 museoviraston myöntämän avustuksen tu-

ella Varustautuneena luontoon -verkko- näyttelyn, joka kuvaa suomalaisten luontosuhteen teknistymistä.

Vuonna 2014 TAKO pooli 1 aloitti nykydokumentointihankkeen tarkoituksenaan tallentaa aineistoja, jotka kuvaavat tämän päivän nuorten ja lasten luontosuhdetta. Hanke jatkuu myös vuonna 2015. Sarka ei osallistu tähän hankkeeseen, koska voimavarat suunnataan valmisteilla olevan uuden perusnäyttelyn valmiiksi saattamiseen.

Suomen maatalousmuseo Sarka on mukana hankkeessa, jossa muodostettiin seitsemän suomalaisen museon yhteinen verkkotietopalvelu. Kysy museolta -sivusto avattiin tammikuussa 2013.

Vuonna 2014 toteutettiin Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama hanke Digitoinnin ja verkkosaatavuuden edistäminen Suomen maatalousmuseon kokoelmissa. Hankkeen aikana työllistettiin nuori, alle 30-vuotias työntekijä neljän kuukauden ajaksi. Valokuvaaja kuvasi noin tuhat esinettä, joiden tiedot saatiin näin täydennettyä ja vietyä valtakunnalliseen hakujärjestelmään. Hankkeessa toteutettiin Mansoft Oy:n toimesta Renki-tietokantaan rajapinta tietojen haravoimiseksi Finnaan.

Apurahat

Suomen maatalousmuseo Sarka sai neuvoteltua MTK:lta ja Viestilehdiltä merkittävään 80 000 euron tuen uudelle perusnäyttelylle. Tuesta puolet maksettiin vuonna 2014.

Nuori valokuvaaja Maisa Malila työskenteli Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittamassa digitoointihankkeessa Saran esinekeräilyä kuvaten. Kuva: Elsa Hietala.

Maatalousmuseon Päiste Oy

Maatalousmuseon Päiste Oy on Suomen maatalousmuseon toimintaa tukeva oheistoimintoyhtiö, joka ylläpitää museomyymälä Muurikkia sekä Lounas- ja pitoravintola Sarkaa.

Päisteen hallituksen puheenjohtajana on toiminut Pauli Salminen ja muita varsinaisia jäseniä ovat olleet Paavo Myllymäki ja Teppo Vihola. Maatalousmuseon Päiste Oy:n toimitusjohtaja on museonjohtaja Teppo Vihola.

Myymälän valikoimaan kuuluu käsi- ja taideteollisia tuotteita, vaatteita, elintarvik-

keita, postikortteja ja erilaisia lahjatavaroita. Suuri osa tuotteista on varsinaissuomalaisia käsityötä, ja valikoimaan kuuluu myös lähiruokaa Loimaan ja Auranmaan seutukunnalta.

Ravintolassa on töissä kaksi vakituista työntekijää ja yksi osa-aikainen. Ravintola tarjoaa kahvilatuotteiden lisäksi lounasta arkisin klo 11–14 ja sunnuntaisin klo 12–15. Talvikautena lauantaisin ei ole lounasta. Ryhmille tehdään tilauksesta myös monipuolinen noutopöytä tai menu asiakkaan toiveiden mukaan. Kokousasiakkaille on omat kokouspakettinsa, jotka sisältävät kokoustekniikan, tilat ja tarjoilun.

